

TIDSSKRIFT FOR kjønns FORSKNING

TEMA: BARN

Delt bosted
Skaut og bare mager
Baby Annabelle
En passende maskulinitet
Barns beste

2006

Nr. 4

Tidsskrift for kjønnsforskning utgis av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

TIDSSKRIFT FOR KJØNNSFORSKNING UTGIS AV KILDEN INFORMASJONS- OG
DOKUMENTASJONSSENTER FOR KVINNE- OG KJØNNSFORSKNING I NORGE

REDAKTØR: Trine Annfelt
ASSISTERENDE REDAKTØR: Beret Bråten
REDAKSJONSSEKRETÆR: Toril Enger

REDAKSJONSRÅD:
Agnes Andenæs
Norman Andersen
Pål Bjørby
Haldis Haukanes
Anne Hellum
Lise Widding Isaksen
Knut Kolnar
Vivian Lagesen
Jørgen Lorentzen
Nina Lykke
Kirsti Malterud
Toril Moi
Anne Marit Myrstad
Inger Nordal
Bente Rosenbeck
Anka Ryall
Åse Røthing
Knut Holtan Sørensen
Haldis Valestrand
Karin Widerberg

REDAKSJON: Heidi Elisabeth Sandnes og Nina Kristiansen
DESIGN: Terese Moe Leiner
TRYKK: Wera AS
ISSN: 0809-6341

Tidsskrift for kjønnsforskning er referee-basert og kommer ut fire ganger i året
Abonnementspris: institusjoner kr 550, privatpersoner kr 400, studenter kr 200
Løssalgpris pr. nummer: kr. 125 pluss porto

REDAKSJONENS ADRESSE:
KILDEN
Holbergs gt. 1
0166 Oslo
<http://kilden.forskningsradet.no>
post@kilden.forskningsradet.no
Tlf. 22 03 80 80

Vil du abonnere? Henvend deg til:
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no

Ønsker du å skrive i Tidsskrift for kjønnsforskning?
Kontakt redaksjonen:
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no

Forsidefoto: © Mimsy Møller / Samfoto

Innhold

ARTIKLER

- 5 Liv Mette Gulbrandsen ★ Fra småjenter til ungjenter: Heteroseksualitet som normativ utviklingsretning
- 21 Nina Jon ★ Arbeidet med å forme en passende maskulinitet. Foldin verneskole 1953–1970
- 36 Agnes Andenæs ★ «Barns beste» og utviklingspsykologi i velferdsstaten: Nøytrale formuleringer med kjønnete betydninger
- 51 Hilde Lidén ★ «Pappa har ikke lyst til å være en dårligere foreldre enn mamma». Kjønn, familieliv og delt bosted

INTERVJU

- 68 Geir Follevåg intervjuet av Beret Bråten ★ Biologiens primat

KOMMENTARER

- 76 Ragnhild Aasland Sekne ★ Kjønnstrøbbel på ønskelisten – Jonas og drømmen om Baby Annabelle
- 84 Stefanie v. Schnurbein ★ Kjønn, fortelling, modernitet – *Moderne jenter* lest fra et (for det meste) litteraturvitenskapelig perspektiv

BOKANMELDELSER

- 93 Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg ★ *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei.* ★ Omtale ved Eva S. Braaten
- 96 Fanny Ambjörnsson ★ *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer* ★ Omtale ved Guro Korsnes Kristensen
- 98 Kristin Skjørten ★ *Samlivsbrudd og barnefordeling.* ★ Omtale ved Trine Annfelt
- 102 Anne Lise Ellingsæter og Arnlaug Leira (red.) ★ *Politisering Parenthood in Scandinavia. Gender Relations in Welfare State.* ★ Omtale ved Vivian Anette Lagesen

Kjære leser!

«Kilden til min interesse for gutter og jenters sosiale og personlige bevegelser gjennom oppveksten er den energien ungene selv ser ut til å investere i *det å bli større*. Det er ikke noe som bare *skjer*, det er noe som aktivt *gjøres*, både av ungene selv og selvfølgelig også av dem de omgås.» Dette skriver Liv Mette Gulbrandsen i sin artikkel i dette nummeret av Tidsskrift for kjønnsforskning. Gulbrandsen skriver om en gruppe jenter hun har intervjuet flere ganger på veien fra siste barneskoleår gjennom ungdomsskole, fra småjenter til ungjenter. Jentene vokser opp i et storbymiljø og har ulik sosial og kulturell bakgrunn. Gulbrandsen viser hvordan de på veien fra barn til ungdom møter kjønnede og etnifiserte aspekter ved etablerte forestillinger og praksiser, og hvordan de unge selv initierer og vedlikeholder kjønnende og etnifiserende prosesser. Hun beskriver hvordan noen utforsker og tilegner seg en bestemt form for vestlig heteronormert være- og forståelsesmåte, mens et tydelig alternativ blir representert av noen av jentene med muslimsk bakgrunn. Den heteronormative utviklingsretningen er like framtreddende i noen av de muslimske jentenes beretninger, men uttrykksformene er annerledes enn de som blir ivaretatt av den «populære» kretsen.

I dette nummeret av Tidsskrift for kjønnsforskning belyses det å være barn som blir større fra ulike synsvinkler og med ulike utgangspunkt. Det finnes en rådende fortel-

ling i vår tid som knytter det å bli større til et krav om å være seg selv og gjøre sine helt egne valg. Man skal være original – ikke kopi, autentisk – ikke wannabe. Artikler, kommentarer, intervjuer og bokmeldinger i dette tidsskriftet kan alle leses opp mot et slikt ideal. På ulike måter forteller de om muligheter til valg, men samtidig om at individet hele tiden er del av et samfunn med forventninger, strukturer, og de andre. Alt dette som danner rammer og utgangspunkt – eller begrensninger, alt etter hvordan man ser det.

Nina Jon skriver om kontroll av kjønn. Om hvordan det å få guttene på Foldin verneskole (1953–1970) på rett kjøll igjen, handlet om å forme guttene etter det som ble ansett for å være passende maskulinitetsformer. Mens andre studier viser at jenters vei til institusjon gikk gjennom «utefflyng», «usedelighet» og «gatetraffikk», handlet guttenes problematferd om småkriminalitet. På Foldin skulle de bli «skikkelig gutter» – eller snarere, få kjennskap til hva en skikkelig mann var. Og Nina Jon skriver: «Selv om det har skjedd store endringer, er min antagelse at det som definerte handlingsrommet for en 'skikkelig gutt' på 1950- og 60-tallet preger samfunnets forventninger til gutter også i vår tid. Man skal ikke være for tøff – men må heller ikke falle ned i umannlighetens skyggedal.»

Hensynet til barnas beste preget velferds- og sosialtiltak for barn femti år tilbake i tid – og gjør det fortsatt. Barna skal stå sentralt i

familiepolitikken. Men hva er egentlig barns beste? undrer Agnes Andenæs. Og diskuterer vi egentlig hvordan omsorgens *innhold* skal være? Andenæs tar for seg hvordan barnevernet oppfatter problemet i en del familier med barn og enslig mor – kontra hvordan mødrene selv beskriver situasjonen og utfordringene. Hun ser på argumentasjonen rundt innføringen av kontantstøtten og på hvordan det argumenteres politisk for delt bosted for barna etter en skilsmisse. I alle disse eksemplene blir barnet konstruert som et abstrakt individ, nærmest som bærer av sine behov, og for øvrig løsrevet fra sine kulturelle og sosiale omgivelser, skriver Andenæs.

Hilde Lidén har på sin side intervjuet barn som lever i familier med delt omsorg etter foreldrenes samlivsbrudd. Rettferdighetsargumentet står sentralt i barnas begrunnelse for å bo delt. De mener delt bosted er en rettferdig ordning for begge foreldre. En like viktig begrunnelse er barnas eget behov for å opprettholde nære relasjoner til begge foreldrene. Gjennom barnas fortellinger beskriver Lidén foreldrenes omsorgspraksiser – hvordan mor og far engasjerer seg i barnas skolearbeid og fritidsaktiviteter, hvordan de setter grenser og fungerer som samtalepartnere. Bare unntaksvis beskriver barna de ulike tilknytningene de har til foreldrene som kjønn ut fra stereotypet forståelser av kvinner og menn, konstaterer Lidén. Barna ser ikke ut til å vektlegge eventuelle forskjeller i omsorgsinnsatsen, men heller nærværet av begge foreldrene.

Geir Follevåg, som er intervjuet av Beret Bråten, er også opptatt av foreldre og familier – og av hvordan den biologiske familien gis en privilegert status på bekostning av adoptivfamilien. I sin nylig innleverte doktoravhandling tar han for seg litteratur fra den greske antikken fram til vår tid. Her finnes en endeløs rekke av adopterte, utsatte barn, foreldreløse, stebarn, gatebarn og barnehjemsbarn. Regelen er at disse barna framstilles som

sosialt utstøtte, stakkarslige individer og/eller skapere av kaos. Unntaket er superhelter som Supermann. Han er et adoptivbarn som utfordrer mytene om den adoptertes mangler – og forestillingene om at identitetsdannelse avhenger av tilgang til biologiske røtter. Supermann og Geir Follevåg gjør felles sak.

Ragnhild Sekne skriver om Jonas, en liten gutt hvis høyeste ønske er en babydukke. Er det et ønske som kan fortelle noe om hans kjønnsidentitet? Og er han muligens forvirret i forhold til denne identiteten? Sekne går til kjønnsforskningen for å se om den har noe å fortelle om hvordan vi definerer oss selv som kjønnede vesener.

Stefanie v. Schnurbein har også gått til kjønnsforskningen, nærmere bestemt til Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudbergs bok om «Moderne jenter». Den har hun (for det meste) lest fra et litteraturvitenskapelig perspektiv. Eva Braaten har lest samme bok, men fra et ungt sosiologisk perspektiv. Det er blitt en kommentarartikkel og en bokmelding – som til sammen gir et godt innblikk i Bjerrum Nielsen og Rudbergs studie av norske kvinner i tre generasjoner.

Guro Korsnes Kristensen tar i sin bokmelding for seg Fanny Ambjörnssons studie av et trettitalt jenter på en videregående skole i en av Stockholms forsteder. Og hennes store spørsmål er: hvordan blir man jente? Hvordan virker kjønn, seksualitet, etnisitet og sosial klasse sammen her? Igjen dukker betydningen av «å være seg selv» opp. Men paradoksalt nok – jo nærmere man befinner seg den såkalte normaliteten, jo lettere kan man betraktes som et fritt individ som også er «seg selv».

Vivian Anette Lagesen har lest Anne Lise Ellingsæter og Arnlaug Leira (red.) *Politisising Parenthood in Scandinavia. Gender Relations in Welfare State*. Boka sammenligner velferdspolitikk, foreldreskap og arbeidsmarkedsrelasjoner i Norge, Sverige, Finland og Danmark.

Disse landene har vært pionerer med hensyn til likestillingspolitikk og politisering av foreldreskap. Redaktørene konkluderer med at politiseringen av foreldreskap har vært en suksesshistorie målt etter mødres yrkesaktivitet og bidrag til familie- og nasjonaløkonomien. Samtidig har den kjønnsmessige arbeidsdelingen endret seg mest på arbeidsmarkedet og mindre innad i familien. I et slikt perspektiv er velferdsstatens største problem et stadig sterkere press *mot* verdier om likhet og *for* vekt på individuelle valg. Ellingsæter og Leira kritiserer fokuset på autonomi og individualitet fordi det tenderer til å gi for lite oppmerksomhet mot betydningen av normer og av fordelingen av økonomiske og materielle ressurser.

Rettferdighet i barnefordelingssaker er tema i Kristin Skjørtens bok om samlivsbrudd og barnefordeling. Boka er anmeldt av Trine Annfelt, som redegjør for hvordan Skjør-

ten har gjennomgått barnefordelingssaker i Lagmannsretten ved tusenårsskiftet – og sammenlignet dette med lagmannsrettsdommer fra henholdsvis 1980 og 1990. Annfelt mener boka blant annet er interessant som en fortelling om samspillet mellom samfunnets og rettsvesenets dels skiftende, dels reproduerte representasjoner av hva som er best for barn, samt hvem og hva som best kan bidra til dette.

Dette nummeret av Tidsskrift for kjønnsforskning er det siste med Trine Annfelt som redaktør og Beret Bråten som assisterende redaktør. Fra og med nummer 1/2007 overtar Jorun Solheim og Åse Røthing. Vi takker for oss, ønsker de nye redaktørene lykke til – og ønsker våre lesere et godt nytt år med mye godt lesestoff.

Trine Annfelt
Beret Bråten

ARTIKLER

Av LIV METTE GULBRANDSEN

Fra småjenter til ungjenter:

Heteroseksualitet som normativ utviklingsretning

Hvilke grep tar hun, tolv-trettenåringen, i bestrebelsene på å gjøre seg til ungjente? Hvilke kulturelle koder er tilgjengelige for henne og hvordan bearbeider hun disse til lokale varianter sammen med jevnaldringene i skole og nabolag? Når for eksempel Tina i trange bukser og korte topper møter Fatima i romslig klesdrakt og skaut, får noen av dem øye på den felles orienteringen henimot voksne kvinnelighet preget av en heteronormativ forankring?

Det empiriske utgangspunktet i denne artikkelen er jenter som vokser opp i et storbymiljø preget av vår tids kulturelle kompleksitet. Jeg vil utforske hvordan jenter tar opp, unnvik og motarbeider heteroseksualiserende praksisformer og diskurser som redskaper og som mål for sin psykologiske utvikling. Dette foregår i et kulturelt variert miljø der ungenes sosiale deltakelser både innlemmes i og produserer etnifiserende prosesser, dvs. samspillprosesser som skaper bestemte former for etniske distinksjoner.

Jeg vil vise hvordan ulike og delvis konkurrerende kulturelle ideer og sosiale praksiser knyttet til voksne kvinnelighet introduseres og forhandles blant ungene, og hvordan de tas i bruk, bearbeides eller avvises som ledd i personlige og kollektive utviklingsprosesser. Langs den tidsaksen som konstituerer alder, møtes kjønne og etnifiserte aspekter ved etablerte forestillinger og praksisformer med de kjønne og etnifiserende prosessene som ungene selv initierer og vedlikeholder.

Etter en nærmere introduksjon av artikkelens empiriske grunnlag, gjør jeg rede for den psykologiske utviklingsforståelsen som undersøkelsens design hviler på. Deretter følger en kort presentasjon av heteronormativitetsbegrepet, før analyser av det empiriske materialet foldes ut i artikkelens hoveddel.

Artikkelens empiriske grunnlag

I denne studien er ei gruppe på 32 barn fra samme klassetrinn, skole og bomiljø fulgt gjennom individuelle intervjuer og skoleobservasjoner fra og med sitt siste barneskoleår og gjennom ungdomsskolen. Dette foregikk rundt tusenårsskiftet. Hvert barn er intervjuet etter en kvalitativ livsformsintervju-modell (Andenæs 1996, Haavind 1987) sju til ti ganger gjennom oppfølgingsperioden. I intervjuene fokuseres det på dagliglivets aktivite-

ter og relasjoner; ungenes interesser, deres følelser og meningskonstruksjoner, deres forståelser av seg selv og av hverandre gjennom de årene forskergruppa¹ tok følge med dem.

Ungenes oppvekstmiljø i en av Oslos indre bydeler var preget av 1990-årenes former for sosialt og kulturelt mangfold. Bomiljøet rommet akademikerfamilier og selvstendig næringsdrivende så vel som tradisjonelle arbeiderklassefamilier, trygdede og sosialklienter. Ungene i vårt utvalg gjenspeilte denne variasjonsbredden.² Ca. halvparten av barnetrinnets elever hadde tradisjonell norsk språklig/kulturell bakgrunn, mens den andre halvparten representerte et bredt språklig/kulturelt mangfold. Et sentralt poeng ved dette designet har vært å legge til rette for analyser av sosiale møter og forhandlinger mellom barn med ulik sosial og kulturell bakgrunn.

Forskergruppa hadde ikke forhåndskonstruert kategorier, for eksempel av «norske barn» og «innvandrerbarn» for så å sikre seg et visst antall informanter fra hver «gruppe». Ved å ta utgangspunkt i et *sted* ble alle slags barn rekruttert som informanter. Dermed kunne eventuelle kategorikonstruksjoner og grensedragelser blant ungene gjøres til et av undersøkelsens studieobjekt.

Formålet med undersøkelsen har vært å utforske hvordan barn/unge gjennom deltakelse i felles sosiale og kulturelle jevnaldningsfelt skaper egne utviklingsprosesser og dermed også muligheter og begrensninger for hverandre over tid. Denne artikkelen tar opp *noen sider* ved disse prosessene (se ellers Gulbrandsen 2002, 2003, Hauge 2003, Haavind 2003). Et formidlingsgrep her er å la noen jenter representere ulike posisjoner i materialets variasjonsbredde, men artikkelens resultater hviler på analyser av det samlede empiriske materialet. Både tradisjonell kvalitativ innholdsanalyse og diskursanalytiske tilnærminger er benyttet.

Psykologisk utvikling – et egnet perspektiv?

Psykologer og barn i vår tid har noe felles, nemlig interessen for barns bevegelser gjennom ulike alderfaser. Gjennom deltakelse i to omfattende forskningsprosjekter der barn er fulgt gjennom en periode i oppveksten, er jeg blitt slått av det engasjementet de la i det å bli «større» (Gulbrandsen 1998, 2002, 2003). Ungene utforsket aktivt hva det innebar å vokse opp; «hvor» de skulle og hvordan de kunne komme seg «dit». De hadde til enhver tid ideer om hva som var «barnslig», dvs. tilbaketrukket, og hva som var ettertraktelsesverd, dvs. hva som ventet rundt neste sving.

Dette har også interessert (vestlige) utviklingspsykologer i over 100 år. Faget kan tilby en rekke teorier som postulerer universelle utviklingsveier fram mot et ideelt mål der vi finner det modne, det gode, det sunne eller det kloke mennesket. Sigmund Freuds psykoseksuelle utviklingsstadier, Erik Eriksons psykososiale (Nielsen og Binder 2006) eller Jean Piagets kognitive (Hundeide og Gulbrandsen 2006) stadier er formodentlig velkjente eksempler på en slik utviklingslogikk. De tradisjonelle utviklingsteoriene plasserer utviklingens drivkrefter og mål i individet og forutsetter at barn til alle tider og i alle samfunn vil gjennomleve det samme utviklingsforløpet.

Tradisjonelle utviklingsforståelser har lenge vært utsatt for kritikk, først og fremst mot den universalistiske ideen som ligger i bunnen. Studier av barn og unge i andre samfunn samt en økende interesse for variasjoner i utviklingsforløp og oppvekstvilkår i den vestlige verden har bidratt til at andre forståelser av utvikling har vunnet terreng i det faglige landskapet (Cole 1996, Greene 2003, Hundeide 1989, 2003, Hundeide og Gulbrandsen 2006, Haavind 1987, Rogoff 2003, Woodhead 1999).

Jeg har valgt å beholde utviklingsbegrepet, ikke for å angi en iboende, universell utviklingsvei, men først og fremst som et metaforisk begrep. Og som sådant er det nettopp dets normative karakter som gjør det anvendelig i analyser av mennesker i sine livsløp. Begrepets normative konnotasjoner impliserer rettethet, det vil si at utviklingsmessige bevegelser er bevegelser som er rettet «framover». De peker mot framtidige selvopplevelser, væremåter og livsformer.

Betegnelsen «utviklingsmessige bevegelser» brukes i en vid betydning. Noen utviklingsmessige bevegelser innebærer *endring* som kan erkjennes av personen som gjennomlever den eller som kan fornemmes eller observeres av andre. Andre kan være mer «eksplorerende» – det kan dreie seg om utforsking og utprøving av forståelser og væremåter som *kanskje* vil komme til å innebære endring.

Ved å si at utviklingsmessige bevegelser er bevegelser som er rettet «framover», dukker umiddelbart spørsmålet om hva som er «fram» opp. Hvordan etablere utviklingsmål når man gir avkall på de tradisjonelle teoriene innebygde målrettethet? Et alternativ er å betrakte utviklingsmål som diskursivt konstituerte mål knyttet til etablerte praksisformer og institusjonaliserte omsorgs- og opplæringsordninger i et samfunn (Rogoff 2003). I stedet for å legge utviklingsmål «inn» som et iboende kompass, kan man legge det «ut» som noe som etableres diskursivt og organiseres sosialt i et gitt samfunn og en gitt historisk epoke. Dette er en løsning kulturpsykologiske tradisjoner like siden Vygotskijs arbeider fra begynnelsen av forrige århundre utvikler videre (Bruner 1990, 1999, Cole 1996, Hundeide 2003, 2006, Rogoff 2003, Shweder 1990, Thorsen og Toverud 2002, Wertsch 1991).

De prosessene hvorved normative utviklingsbaner etableres, inngår i et samfunns

allmenne kulturproduksjon. Et barn fødes alltid inn i et samfunn med etablerte systemer av mening, men disse er verken fullstendig koherente eller stabile over tid (Geertz 1993/1973). Alle deltakere i et sosialt felt bidrar til meningsproduksjon ved sine handlinger og samhandling. Et kulturbegrep må derfor både fange opp de etablerte menings-systemene og de pågående prosessene der meningssystemer skapes og forhandles. Kultur forstås derfor her som *fortolkningsrammer*, det man tenker, argumenterer og handler ut fra (Gullestad 2000), samtidig som handlinger og forståelser endres gjennom samhandling og dermed beveger kollektive fortolkningsrammer.

Alle samfunn har sosiale organiseringer og kulturelle forventninger basert på alder eller livsfaser. Gjennom oppveksten *blir* barn integrert, og de *integrerer seg* i sine sosiokulturelle kontekster. De er deltakere i de sosiale og kulturelle systemene som forankrer deres eksistens. Betydninger av alder, foretrukne veier gjennom livsløpet, forestillinger om «modenhet», om voksenhet, måter å utvikle seg fra et lite til et stort barn på osv. er alt sammen del av våre kulturelle forestillinger om mennesket.

Kilden til min interesse for gutter og jenters sosiale og personlige bevegelser gjennom oppveksten er den energien ungene selv ser ut til å investere i *det å bli større*. Det er ikke noe som bare *skjer*, det er noe som aktivt *gjøres*, både av ungene selv og selvfølgelig også av dem de omgås (Gulbrandsen 1998). Ungene oppfordres på mange måter til å rette blikket framover, bl.a. ved at vi voksne allerede fra første dag overfortolker deres signaler og reaksjoner og gjør dem meningsfulle i henhold til etablerte betydningssystemer. Barn møtes som intensjonale deltakere i et sosialt fellesskap allerede fra starten, og de blir kontinuerlig konfrontert med forventninger som ligger i forlengelsen av deres aktuelle

tilværelse og erfaringshorisont (Bruner 1990, 1999, Rogoff 2003). Spørsmål om hva femåringen skal bli når hun blir stor, eller om hun er kjæreste med bestevennen i nabohuset, gir signaler til barnet både om *at* hun må løfte blikket og se «framover» og om *hva* som er sentrale fenomener der framme; hva som er egnet verktøy for «bli større»-prosjektet.

Det å rette oppmerksomheten «framover» dreier seg imidlertid ikke bare om å overta ferdige kart fra de som allerede har gått opp ruta fra liten til stor. Det dreier seg også om å delta i jevnaldringskollektivets utforskning av hvordan unger sammen og hver for seg kan gå *fram* «her» og «nå», dvs. i enhver aktuell sosial, kulturell og historisk kontekst. Denne prosessen innebærer bl.a. å

- utforske kulturelt etablerte utviklingsveier i den aktuelle konteksten
- forhandle i jevnaldringsfeltet hvordan generelle ideer kan fortolkes, tilpasses og vurderes lokalt
- skape personlige veier «framover» som kan gi anerkjente og tilfredsstillende selvopplevelser.

I denne artikkelen vil noen jenters deltakelser i og utforminger av slike prosesser bli undersøkt.

Heteronormativitet - en kulturell veiviser?

I det foregående har jeg forlatt universalistiske og modningspregede psykologiske utviklingsteorier og, i tråd med et kulturpsykologisk perspektiv, argumentert for en utviklingsforståelse som rommer barns aktive utforskning av hva det vil si å vokse opp og bli «stor» i *sin* kontekst. For å forstå barns individuelle og kollektive bestrebelser må en fra et kulturpsykologisk ståsted også trekke inn betydningssystemer og etablerte praksisfor-

mer barns liv *innleires* i.

I Norge, som i de fleste andre samfunn, er kjønn en markør som åpner for noen utviklingsmuligheter og begrenser andre. Hva tilhørighet til den ene eller andre kjønns-kategorien innebærer, endrer seg med alder. Kjønn og alder må derfor sees i sammenheng. Personlige og sosiale betydninger av det ene fenomenet vil alltid vise seg å være uatskillelig knyttet til det andre når man går inn i personers livsløp. En slik tenkning kan være forenlig med interseksjonalitetsperspektivet slik det nå gjerne benyttes i analyser av overlapping og samvirke mellom sosiale kategorier som bl.a. kjønn, klasse, «rase»/etnisitet, seksuell orientering og alder (de los Reyes og Mulinari, 2005). I arbeidet med et personforankret og erfaringsnært empirisk materiale som det denne artikkelen springer ut av, kan imidlertid også interseksjonalitetsperspektivet legge for sterke føringer på analysenes kategorikonstruksjoner og derved motarbeide de subjektssensitive analyseformene et psykologisk utviklingsperspektiv krever (se også Staunæs 2003). Jeg kommer derfor ikke til å utdype interseksjonalitetsperspektivet videre i artikkelen.

Så vel innholdet i barns skritt «framover» som måten å gå dem opp på og prosessens fjernere mål er farget av kjønnede menings-systemer. Som tolvåringer er unger inneforstått med dette. Når jentene snakket om dagliglivet sitt, dukket sammenstillinger av aktiviteter, relasjoner, begivenheter og betydninger opp som kan bantes sammen som et heteroseksuelt kompleks. Dette er i tråd med annen forskning som viser hvordan barns forestillinger om det heteroseksuelle parforholdet og de kjønnede posisjoner som inngår i dette, gjøres gradvis mer relevant i barnas aktiviteter, relasjoner og selv-/andreforståelser gjennom oppveksten (Ambjörns-son 2004, Haldar 2006, Jacobsen 2002, Kirkegaard og Görlich 1999, Staunæs 2004,

Thorne 1993, Østberg 2003). Vi vet således at dette skjer, og vi vet også en del om *hvordan* det skjer blant barn i forskjellige aldre og i ulike sosiale og kulturelle kontekster. Det vil likevel være behov for ytterligere studier som bidrar til å utforske variasjoner i personlige og kollektive utforminger over tid, både langs personlige og historiske tidsakser.

Det queer-teoretiske heteronormativitetsbegrepet kan være egnet som en plattform for analyser av disse fenomenene. Queer-teori er en relativt løst sammenkoblet faglig tradisjon med utspring i aktivisme og forskning knyttet til bl.a. homoseksuell/lesbisk praksis og identitet. Et interessant bidrag til analyser av oppvekst og psykologisk utvikling er den queer-teoretiske utpekningen av heteroseksualitet som et studieobjekt (Kulick 1996). I et queerperspektiv ser man ikke lenger heteroseksualitet og de livsformer og meningssystemer som er forbundet med denne, som «naturlige» eller selvforklarende. Heteroseksualitet må også forklares og dermed også undersøkes. Analysene i denne artikkelen retter seg mot barns bevegelser, og i analysearbeidet lener jeg meg mot det queer-teoretiske heteronormativitetsbegrepet. Rosenberg forklarer det heteronormative som «de institusjoner, strukturer, relasjoner och handlingar som vidmakthåller heteroseksualitet som en enhetlig, naturlig och alltomfattande ursprungssexualitet» (Rosenberg 2002:13). Det heteronormative angir bl.a. sammenvevde mønstre av praksisformer og meningssystemer som stilles til disposisjon som kulturelle redskaper for småjenter som er i ferd med å gjøre seg til ungjenter. Heteronormativitetsbegrepet leder således oppmerksomheten mot de måtene hvorved bestemte uttrykksformer, handlinger, relasjoner og forståelser selvfølgelig gjøres og dermed, til en viss grad, kan unndras reflekterende virksomhet blant de involverte.

La oss nå vende oss til jentene og det

empiriske materialet de har bidratt til å produsere. Analysene hviler på de teoretiske forutsetningene som er skissert i det foregående. De analytiske spørsmålene dreier seg ikke om *hvorvidt* jenters utviklingsveier er preget av heteronormativitet; de dreier seg om *hvordan* de er preget av dette, hvilke *varianter* som gjøres relevante i et oppvekstmiljø preget av kulturell kompleksitet, *hvordan* jentene utgjør hverandres forhandlingspartnere i personlige og kollektive bestrebelser på å skape anerkjennbare veier fram mot voksne kvinnelighet, og *hvordan* grupper og grenser skapes og utfordres i skiftende sosiale konstellasjoner.

Heteronormerte variasjoner I – «de populære» jentene

På sin vei mellom 12 og 15 år var det mange av jentene som fortalte om sosiale reorganiseringer blant jevnaldringene. Gamle vennskap gikk i oppløsning, og nye allianser ble dannet. Noen jenter ble posisjonert som «populære», og det var utbredt enighet om hvem som til enhver tid deltok i denne kretsen. Det dreide seg ikke om ei stabil og avgrenset gruppe, men om en flytende, sosial konstellasjon som forvaltet en dominerende form jentethet, selv om enkelte deltakere forsvant og nye kom til. I fortellinger fra både «populære» og «vanlige» jenter kunne noen fenomener utkrystalliseres som popularitetskonstituerende. Dette dreide seg om

- utforsking av mulige romantiske relasjoner mellom jenter og gutter,
- utseendemessige nyorienteringer
- og endelig om valg av aktiviteter.

Jenters utprøvinger på disse områdene hadde ikke bare konsekvenser for deres forhold til gutter, men også i høyeste grad for jentenes innbyrdes relasjoner. Det blir også klart hvordan popularitetskonstituerende fenomener

er fenomener som inngår i heteronormerte meningssystemer og praksisformer.

Jenter i den populære kretsen var aktivt involvert i *kjæresterier*, noen som kjæreste med en gutt, andre som involverte medhjelpere i kjæresteprojektet. De aller fleste kjæresteforholdene mellom jenter og gutter i 12–13-årsalderen var svært kortvarige. Dette var forhold som ble proklamert, men som syntes forholdsvis «tomme» for gjensidige følelser og aktiviteter som vanligvis assosieres med voksne romantiske praksisformer. For å initiere og avslutte kjæresteforhold i denne fasen var som regel flere barn involvert; noen som pådrivere, noen som spioner (er hun interessert?), noen som budbærere og forhandlere. Det var nesten alltid en venn eller ei venninne som «spurte» og som så meldte resultatet tilbake til den interesserte parten. Likeledes ble det ofte slått opp via utsendte venner. Etablering og avslutning av et kjæresteforhold involverte således en rekke personer, det tok mye tid og var gjenstand for mange samtaler og diskusjoner. Dette var ikke bare en sak for de to kjærestene; *kjæresterier* var en langt mer omfattende virksomhet. Kvalifisert involvering i denne virksomheten, var kanskje et av de fremste kjennetegnene på en populær posisjon blant jentene i denne alderen.

Orienteringen mot den heteroseksuelle romansen omfattet mange aspekter ved jentenes dagligliv. Den gradvise forandringen av utseendet var ett. Noen begynte å bruke litt sminke, klær og sko ble et tema av felles interesse, hårfasonger og egnede virkemidler ble grundig drøftet, og spørsmålet om bruk av BH var på et tidspunkt et viktig tema blant jentene. Visse merkenavn ble et must når behovet for ny bukse oppsto. Generelt kan man si at klesstilen nærmet seg den dominerende, vestlige moten for unge jenter og kvinner – tettsittende og kroppseksponerende plagg ble foretrukket.

Når de populære jentene snakket om seg

selv og andre i intervjuene, karakteriserte de ofte jenter som ikke presenterte seg på vestlig tenåringsvis, som barnslige. Barnslige klær var bl.a. sånne klær som de fleste hadde brukt inntil relativt nylig, for eksempel cordbukser og collegegenser med god plass til kroppen og kanskje i livlige farger. Og det var alle slags vide plagg, fra saggebukser (som ikke var barnslig når gutter hadde dem på seg) og treningsdresser til sjalvar kamis som noen av de norsk-pakistanske jentene brukte.

Andre barnslige markører var knyttet til aktiviteter. Å leke – hoppe tau, strikk eller paradis, huske og klatre, eller spille fotball i friminuttene – var tilbakelagte aktiviteter. Det som telte, var å gå omkring og prate. Når

For å bli tatt i betraktning som populær, måtte ei jente gjøre dette på måter som overbeviste om at hennes nye væremåter var uttrykk for hennes «virkelige» selv. Ei jente som ble sett som «wannabe» hadde ingen sjanse for innpass i den populære kretsen. «Å være seg selv» inkluderte en passende blanding av kontinuitet og forandring i selvframførelse, interesser og praksisformer. Hun måtte gjenkjennes og verdsettes som en hennes jevnaldrende allerede kjente, samtidig som hun måtte forandre seg tilstrekkelig i riktig retning for å kunne bli anerkjent som voksende.

Selv om den populære kretsen bare omfattet en liten andel av jevnaldringsgruppa, spilte de en sentral rolle som skapere av

Orienteringen mot den heteroseksuelle romansen omfattet mange aspekter ved jentenes dagligliv. Den gradvise forandringen av utseendet var ett.

jentene snakket om snakkingen i intervjuene, eksponerte de prosesser som kan forstås som forhandlinger om og utforminger av gyldige utviklingsveier «framover». Hvordan kunne de, hver som seg selv og som del av et kollektivt «vi» av jevnaldrende jenter, gå fram for å bli forstått som voksende jenter? Mange av trådene til de pågående selv-danningsprosessene så ut til å bli produsert i den dominerende kulturelle veven av heteroseksuelle diskurser og praksiser.

Parallelt med disse løp imidlertid en annen tendens, nemlig jentenes svært aktive posisjonering i en «være seg selv»-diskurs. Statusen som populær så ut til å hvile på jentas evne til å fange opp dominerende kulturelle ideer og praksisformer for så å transformere disse til lokale diskurser preget av de barna som var involvert i dette miljøet.

lokale standarder for adekvat jentethet til enhver tid. Andre jenter, som gjerne refererte til seg selv som «vanlige» eller «ikke-populære», ga på ulike måter uttrykk for hvordan de tok «de populære» standarder i betraktning når de vurderte og reflekterte over sine egne måter å være eller presentere seg på. De kunne motsette seg de populære standarder, men de kunne rett og slett ikke ignorere dem. Disse standardene skapte en posisjon hvorfra jentenes bevegelser henimot voksne former for kvinnelighet ble evaluert.

(Noen av) Den modne kvinnelighetens ideer og praksisformer, slik de ble oppfattet, tatt opp og utformet av de populære jentene, framstår som en variant av en dominerende vestlig diskurs. Den voksne kvinna er posisjonert som en manns partner. Det er hennes utfordring å vekke hans interesse, noe som

krever at hun kjenner og mestrer kodene for kvinnelig attraktivitet i sin sosiale og kulturelle kontekst. *Ei side* ved vestlig-kvinnelig attraktivitet i vår tid er imidlertid autonomi og uavhengighet, eller «å være seg selv» som jentene uttrykte det. Dette gjør utviklingsforløpet fram mot voksen, anerkjent kvinnelighet til en krevende balansegang. Når de populære jentene snakket om seg selv eller hverandre, la de gjerne vekten på sitt uavhengige selvskapingsprosjekt, mens anstrengelsene for å iscenesette attraktivitet etter hvert ble levnet mindre oppmerksomhet. Attraktivitet ble sett på som en naturlig egenskap, ikke som noe som «gjøres». Dersom aktiv iscenesettelse av attraktivitet ble for tydelig, ble det kommentert og tatt avstand fra. Tydeliggjøring vil kanskje kunne utfordre forestillingen om utvikling som et autonomt selvskapingsprosjekt. Ei populær jente var ei jente som «var seg selv» og som sådan var attraktiv på bestemte måter. Disse måtene ble på den ene siden utforsket og konstruert av jenter i fellesskap og på andre siden selvfølgeliggjort og omformet til personlige egenskaper.

Heteronormative variasjoner II – «vanlige» jenter med muslimsk bakgrunn

Jeg har startet framstillingen med en presentasjon av «de populære» bestrebelser på å utforske, tilegne seg og etter hvert å tilpasse heteroseksuelle koder som sirkulerer i deres sosiokulturelle kontekst. Dette startpunktet gjenspeiler sentrale maktforhold i jevnaldringsfeltet. Maktforholdene i feltet speiler samfunnsmessige maktforhold; de er ikke «funnet opp» av en flokk tolvåringer. Men de får sine særskilte utforminger i dette miljøet gjennom akkurat disse ungenes omgang med hverandre. Og de vil inngå som et aspekt ved de selv- og andreforståelser som hele tiden konstrueres. Derved får de også psykologisk

betydning for den enkelte jentas opplevelse av seg i verden.

Et sentralt kjennetegn ved «de populære» var deres utforsking og forsøksvise tilegning av en bestemt form for vestlige, heteronormerte være- og forståelsesmåter. Det betyr ikke at den populære kretsen bare var befolket av jenter med «norsk» bakgrunn, men det betyr at de jentene som etablerte seg som populære, posisjonerte seg aktivt i tråd med en vestlig form for heteronormativitet. Blant «de populære» var også jenter med afrikansk/muslimsk så vel som asiatisk/hinduistisk bakgrunn involvert. Det var ikke bakgrunnen i seg selv som var det avgjørende, men hvorvidt jenta på en overbevisende måte demonstrerte at hun hadde tilegnet seg de dominerende diskurser og praksisformer og (for ei tid) gjort dem til sine. «De populære jentene» med etnisk minoritetsbakgrunn utfordret ikke de popularitetskonstituerende diskursene i den perioden vi fulgte med dem.

De fleste i den populære kretsen hadde imidlertid tradisjonell norsk bakgrunn, noe som gjorde det populære «vi'et» sammenfallende med flere andre kulturelt dominerende «vi» som disse jentene var deltakere i.

I flokken av «de vanlige» fant vi en stor variasjon med hensyn til kulturell og religiøs bakgrunn. Ca. halvparten av «de vanlige» hadde ikke-vestlig bakgrunn, og flere av disse jentene fortalte om *andre* heteronormative diskurser og praksisformer enn den dominerende vestlige. Med deres stemmer trådte en *heteronormativ variasjonsbredde* tydeligere fram i analysen av det empiriske materialet. Og samtidig ble noen av de maktforholdene som ble gjort gjeldende i jevnaldringsfeltet, avdekket.

Jenter med muslimsk bakgrunn artikulerte tydelig en klar heteronormert orientering, samtidig som de redegjorde for noen av de uttrykksformene denne gis i deres tilværelse nå. Dette var jenter med bakgrunn

fra ulike verdensdeler. Både Afrika og Asia var representert, noe som innebar stor variasjon i utseende, kulturell bakgrunn og språk. I likhet med «de populære» plasserte de sine «nå» inn på en tidsakse der fortid og framtid rammet inn aktuelle hendelser, fortolkninger og bestrebelser.

Ett tydelig alternativ til «de populære» heteronormerte versjon av fysisk selvframføring, aktiviteter og forståelsesmåter var det som ble representert av noen av jentene med muslimsk bakgrunn. Den heteronormative utviklingsretningen var like framtreddende i noen av de muslimske jentenes beretninger fra forhandlinger i hjemmemiljø og jevnaldringsfelt, men uttrykksformene var annerledes enn de som ble ivaretatt av den «populære» kretsen. Blant mange jenter med muslimsk bakgrunn, trådte ideer om sømmelig selvpresentasjon samt sosial avgrensning i forhold til gutter tydelig fram. Dette var forventninger som ble aksentuert med økende alder, og som kanskje ble tematisert tydelig fordi de vokste opp i en kontekst dominert av andre uttrykksformer. Vestlige normer, personifisert bl.a. gjennom «de populære» væremåter, dannet en sosial og kulturell bakvegg som kunne kreve at alternative utforminger ble begrunnet og forklart, kanskje tydeligere enn om de hadde vært i en dominerende posisjon.

La oss følge Shanaz og Sitin et stykke på deres vei fra småjenter til ungjenter. De ble født i hver sin verdensdel, men hadde levd mesteparten av livene sine i Norge. Foreldrene var praktiserende muslimer, men med forskjellig sosial og religiøs bakgrunn. I tolvfjortenårsalderen var verken Shanaz eller Sitin noe særlig sammen med «norske» jenter. De hadde hver sine historier om hvordan det ble slik. Fellesnevneren var at de hadde følt seg sårbare og utsatt i omgang med norske jenter, og at de følte seg sett og forstått i omgang med andre «utlendinger».

Begge jentene brukte skaut da vi ble kjent med dem i 7. klasse. De gikk ofte kledd i vide joggebukser og genser. Sitin fortalte om klesdiskusjoner i sin familie der en onkel mente at skaut var selvsagt og at jentene skulle gå i lange skjørt i denne alderen, mens en annen holdt på langbukser og ikke syntes det hastet med skautet. Sitin var imidlertid en erfaren skautbærer da vi ble kjent med henne, og hun hadde en klar oppfatning av at hun ville føle seg naken om hun plutselig skulle gå barhodet ut i skolegården. I likhet med «de populære», hentet Sitin og Shanaz inn diskursive praksiser fra hjemmemiljøene, media, eldre jenter, skolen og ulike sosiale nisjer i jevnaldringsfeltet. Stoffet de hentet inn, ble undersøkt, diskutert, forhandlet og prøvd ut i ulike varianter. Tilbakemeldinger fra ulike hold ble i neste omgang vurdert og bidro til de løpende «beslutningene» vedrørende veier videre.

Flere jenter med muslimsk bakgrunn fortalte om diskusjoner omkring klesdrakt og utseende i sine hjemmemiljøer og jevnaldringsgrupperinger. Det var variasjoner i anbefalte klesdrakter i de ulike muslimske miljøene jentene tilhørte, men to momenter gikk igjen i jentenes redegjørelser. Det ene var at dette var diskusjoner som var knyttet til jentenes *alder*, og det andre var at det var knyttet til *sømmelighet* i betydningen ikke seksuelt utfordrende selvpresentasjon.

Når jentene forklarte oss om bruk av skaut, refererte de alltid til alder eller en liten/stor-distinksjon. Å ta på skaut hadde å gjøre med å bli større jenter. Det var ulike historier om akkurat *når* det passende tidspunktet var, men flere kunne referere til ei tante, til mamma, pappa eller søstre som hadde meninger om saken. Og argumentene for bruk av skaut var av typen «nå som du blir så stor ...», «i din alder brukte jeg ...», «nå er du snart så stor at du kan begynne med ...» Jenter med eldre og yngre søstre kunne for-

telle om hvordan de hadde tatt på seg skaut i ulik alder, i noen søskenflokker var det både jenter med og uten skaut, og noen brukte det i perioder eller bare ved bestemte anledninger.

Alder var altså et sentralt moment når det gjaldt bruk av skaut. Skautet kan leses som et tegn på «voksenhet». Samtidig er det naturligvis også et tegn på kvinnelighet idet det er knyttet til en kjønnnet orden slik denne er forankret i Islam. Sømmelig klesdrakt, dvs. en klesdrakt som ikke vekker menns begjær, anbefales både av hensyn til den enkelte kvinnen og av hensyn til samfunnets orden (se også Jacobsen 2002, Østberg 2003). Sømmelighet kjennetegner ei kvinne som framstår som en attraktiv partnerkandidat for en mann. Og når det gjelder seksuell orientering, representerer heteroseksualitet den hegemoniske normativiteten i tradisjonelle muslimske miljøer. Koranen peker på ekteskapet mellom mann og kvinne som den voksne, verdige livsformen. Overgangen fra småjenter til ungjenter gjennomføres også i muslimske miljøer som en heteronormert bevegelse, men med andre uttrykksformer enn de som «de populære» trekker veksler på.

Shanaz og Sitin trakk fram et annet vesentlig moment som skiller deres bevegelser fra de «populæres», og det gjelder den direkte kontakten med gutter. Jenter og gutter hadde tidligere lekt med hverandre, leker som i overgangen mellom barne- og ungdomstrinn gjerne karakteriseres som «barnslige». «De populære» var aktive registrører av nye samværsformer; samværsformer som kunne romme kjæresterivirksomheter av forskjellig slag. Dette dreide seg nok sjelden om direkte seksuell kontakt mellom jenter og gutter, men mer om snakk og planlegging, smugkikking og forsiktige tilnærminger og oppmerksomhet rettet mot kroppene, særlig jenters kropp, på nye måter.

Jentene i de trange toppene og bare magene var opptatt av kroppens beskaften-

het. Den skulle være slank og fast, ikke feit og dissete. Noen ganger ble for eksempel lår som «disset», demonstrert i intervju situasjonen, og bekymringen for en hudfold det var mulig å klype ut fra et veltrent, trettenårig jentelår, kunne være stor. Brystene kunne derimot få ta mer plass, noe som åpenbart appellerte til de jevnaldrende guttenes oppmerksomhet. Forsøk på kinking inn i jentegarderoben var en periode en yndet beskjeftigelse. Gutter støttet for øvrig også aktivt opp om det rådende slankhetsidealet ved stadig å erte «tjukke» jenter. Jenter fikk erfaring med å se seg selv med gutters blikk.

Seksualiseringen av kroppen var imidlertid ikke bare knyttet til trange topper og bare mager. Jenter med skaut og vide klesdrakter fortalte liknende historier, men med håret som tegn på den seksualiserte jentekroppen. Gutter kunne rope «jeg ser håret ditt, jeg ser håret ditt» til Sitin. Og hvis Shanaz oppdaget gutter som kikket i garderoben når hun hadde tatt skautet av for å stille seg etter gymtimen, løp hun enten inn på toalettet eller fikk hjelp av venninner til å dekke håret i full fart. Oppstyret var tydeligvis det samme som når et «populært» bryst eller en tangatruse ble eksponert for nysgjerrige gutteblikk. Det kan synes vanskelig å unndra seg seksualisering av kvinnekroppen når den sosiale og kulturelle ordenen har kvinners avhengighet av menns vurderende blikk som sentralt premiss for voksen kvinnelighet. Kanskje kan man også se tildekking av jenters hår som et uttrykk for seksualisering av jentekroppen? De muslimske jentene i denne undersøkelsen syntest ikke å reflektere over spørsmålet. I deres beretninger var bruk av skaut først og fremst en tradisjon som knyttet dem til hjemmemiljø og religion i en posisjon som *større* jenter enn før. Diskusjoner om hvorvidt skautet beskytter mot seksualisering eller tvert imot *understreker* en selvfølgeliggjort seksualisering av jenter og kvinner, blir gjerne

tydeligere i studier med eldre informanter (Jacobsen 2002, Staunæs 2004, Østberg 2003) og i feministisk-muslimske fagmiljøer (for eksempel Mernissi 2003/1975, Shirazi 2001).

Mens et karakteristisk kjennetegn ved «de populære» var at de *nærmet seg gutter* på nye måter og at dette innenfor visse rammer var godtatt blant lærere og foreldre, ble Shanaz og Sitins dagligliv preget av større grad av *segregering mellom jenter og gutter* (se også Jacobsen 2002, Staunæs 2004, Østberg 2003). Det var en slik sosial orden som skulle legge grunnlag for deres attraktivitet som framtidige kvinnelige partnerkandidater. Innenfor de institusjonaliserte tilretteleggingene førte naturligvis også disse jentene sine kamper og diskusjoner. I likhet med «de populære» lurte de seg nå og da ut over aksepterte grenser. Shanaz fortalte hjemme at hun skulle besøke Sitin, men sannheten var at begge skulle til ei tredje klassevenninne der også gutter var invitert og lignende. Slike historier kunne nesten alle ungene i denne undersøkelsen by på. Erfaringene ble oppsummert og la grunnlag for nye utprøvinger av aldersadekvat jentethet.

De ulike strategiene for å bevege seg «framover» mot voksne jentethet fikk ikke bare konsekvenser for jentenes relasjoner til gutter, men også for deres *relasjoner til hverandre*. De umiddelbare interessene så ut til å skille lag når kjærestier og nye former for selvpresentasjoner ble viktige prosjekter blant «de populære», mens flere av de «vanlige» jentene med muslimsk bakgrunn trakk seg tilbake fra kjønnsblandete arenaer samtidig som flere endret sin selvpresentasjon i mer sømmelig retning. Dette bidro til en sosial polarisering mellom jentene basert på ulike ytre kjennetegn og sosiale deltakelsearenaer. Det var *forskjellene* som ble aksentuert. Tanken om at de kanskje var posisjonert i den samme overordnede diskursen, en heteronor-

mativ diskurs, var nok alle parter fremmed.

Tvert imot ble jentenes innbyrdes relasjoner ytterligere splittet ved at «de populære» diskursive dominans ble enda tydeligere enn før. Det var åpenbart «de populære» som forvaltet den kulturelt verdsatte måten å gjøre seg større som jente på; deres måte var den beste, den mest avanserte, den mest moderne osv. Og den var den mest selvfølgelige blant barn og voksne i den felles sosiale konteksten. Den trengte ingen begrunnelse, verken kollektivt eller for den enkelte jenta.

Jentene sto således ikke overfor to sidestilte alternativer for utforming av voksende jentethet, men overfor en hierarkisk ordning der «de populære» representerte den kulturelt dominerende varianten og «de andre» representerte en underordnet form. Underordningen kom til uttrykk ved at det var «de andre» som måtte forklare seg, og at det var opp til de som posisjonerte seg i den dominerende diskursen, å anerkjenne eller forkaste forklaringen. Splittingen av det sosiale feltet på grunnlag av ulike utviklingsstrategier bidrar ikke bare til etnifiserende prosesser som skaper symmetriske «vi» og «de andre» konstellasjoner. Det synliggjør også etnifisering som en hierarkiserende prosess. Disse erfaringene inkorporeres også i den enkelte jentas selv-danningsprosess. Enten hun befinner seg i en dominerende eller en underordnet posisjon vil disse erfaringene inngå i hennes forståelse av seg selv i verden.

En utforskning av alternative utviklingsstrategier

De sosiale konstellasjonene som er skissert her, utgjorde ikke noe flertall i jenteflokken, men de var betydningsfulle som «ytterkanter» i en variasjonsbredde som rommet en mengde potensielle utviklingsruter «framover». Og begge representerte tydelige og kraftfulle diskurser som vedrørte jenters

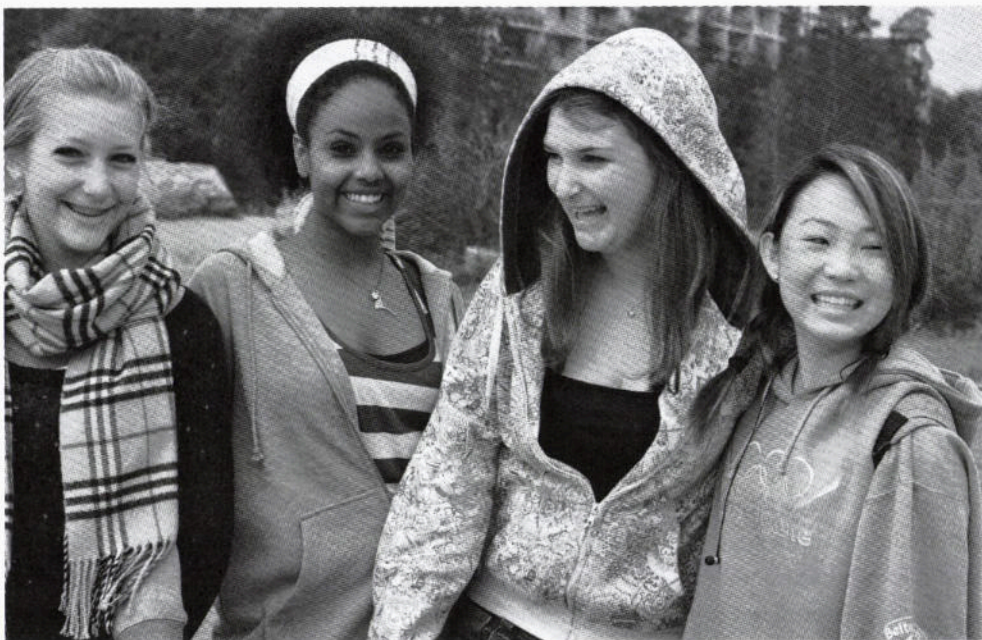

Foto: © Kerstin Mertens / Samfoto

aktuelle liv og deres forståelser av sine framtidige muligheter.

Som tidligere nevnt utgjorde «de vanlige» en uensartet forsamling der interesser og relasjoner kunne skape en rekke midlertidige sosiale konstellasjoner, selv om skillet mellom «de norske» og «utlendingene» ofte trådte fram i beretningene. Det betydde ikke at ungene ikke hadde noe med hverandre å gjøre; tvert imot – skolehverdagen krevde samkvem på kryss og tvers i det sosiale jevnaldringsfeltet. Men etniske distinksjoner ble gjort relevante og aksentuert i en rekke sammenhenger. «Vanlige» jenter fortalte om ulike måter å skape sine utviklingsstrategier på; noen på avstand fra og andre i opposisjon til «de populære». Avslutningsvis presenteres opposisjonelle utviklingsstrategier slik de kan tre fram gjennom analyser av Maryams og Tuvas historier. De er to ikke-populære jenter som førte sin motstand i konfronterende former mens de høyløyt utforsket mulige alternativer. Deres erfaringer kaster videre lys over spørsmål knyttet til personlig utforming,

sosiale forhandlinger og kulturell normering av utviklingsmessige bevegelser.

Tuva og Maryam sto for en åpen og konfronterende form for opposisjon mot de formene for heteronormerte utviklingsretninger som var under etablering i jevnaldringsfeltet. Begge presenterte seg i tolv-trettenårsalderen som *guttejenter*. Deres historier ga relativt sammenfallende bilder av posisjonen som guttejente. Begge understreket sin interesse for og kompetanse i aktiviteter som gjerne assosieres med gutter. De avviste aktivt forventninger til jenter om å være omsorgsfulle, sosialt ansvarlige og tilpasningsdyktige. Og de insisterte på å bli sett og hørt i klasserommet og i jevnaldringsforsamlinger forøvrig. Begge kledde seg i «guttebukser», dvs. i treningstøy eller i andre romslige bukser.

Disse jentenes «guttete» væremåter brakte dem opp i en rekke vanskelige situasjoner. De provoserte jevnaldrende, så vel som eldre jenter (og gutter), foreldre og lærere med sin «utfordrende» måte å være på. Mange så det som sin oppgave å bidra til å «korrigere»

kursen. Det kunne vanke bank fra eldre jenter, utvisning fra skolen, dårlige karakterer, ekstraordinære konferansetimer, baksnaking i gangene – et spekter av reaksjoner på væremåter som ikke «passet» for ei jente i denne alderen. De sosiale tilbakemeldingene var således temmelig entydige når Tuva og Maryam utfordret de tradisjonelle utviklingsveiene de som jenter ble tilbudt. Deres prosjekt i denne perioden var å videreføre de utviklingsmessige bevegelsene sine langs «guttejente»-sporet samtidig som de siktet seg inn mot en anerkjent posisjon som *unge jenter*.

En del av de jentene som ble betraktet som barnslige, framsto også som nokså usynlige for de populære blikk. De var fullstendig uinteressante. Tuva og Maryam derimot *gjorde seg synlige*. Deres alternative bevegelser utfordret kanskje også selve ideen om hva som er framoverrettet. Deres alternativ kunne ikke gå sin ubemerkede gang ved siden av de kulturelt dominerende utviklingsprosjektene i denne perioden. De insisterte ikke bare på å fortsette som før, de krevde *større* rom og *mer* oppmerksomhet på måter som liknet på gutters og ikke på de nye måtene som de «populære» utforsket og gjorde relevant i jevnaldringsfeltet. Begge fikk klare meldinger om at dette ikke var egnede måter å «være seg selv» på, og det kan synes som om begge etter hvert inkluderte de sosiale tilbakemeldingene i konstruksjonen av sine personlige utviklingsveier.

Betingelsene for de to jentenes utviklingsprosjekter var imidlertid både like og forskjellige. Tuvas familie hadde en lang historie som «norske», og hun hadde en udiskutabel plass som medlem av den kulturelt dominerende majoriteten. Når Tuva førte sin opposisjon mot sider ved et vestlig, heteronormert personlig uttrykk, ble hun anerkjent som en som var seg selv. Når hun hardnakket nektet å innordne seg kulturelle koder knyttet til tolv-trentenåringenes forståelse av voksende

jenters væremåter og utseende, kunne hun bli betraktet som barnslig og provoserende, men det ble ikke stilt spørsmålsteget ved selvstendigheten i valgene hennes. Hun posisjonerte seg og ble anerkjent som et velgende subjekt. I så måte inntok Tuva sin plass i det etnifiserte hierarkiet på linje med andre «norske» jenter som kontinuerlig fikk sin selvposisjonering positivt validert. Samtidig ble hun imidlertid «tatt» for sine kodebrudd, noe som bidro til en gradvis justering henimot mindre provoserende uttrykksformer gjennom perioden. Dette framsto som Tuvas valg.

Maryams familie var derimot relativt ny i Norge. Maryam presenterte seg selv som guttejente og som muslimsk jente. Det siste kom til å overskygge det første fullstendig i måten hun ble posisjonert av de toneangivende på. De betraktet gjerne jenter med muslimsk bakgrunn som barnslige og lydige, altså det motsatte av å «være seg selv». Maryams alternative utviklingsvei som guttejente ga henne ingen anerkjennelse som større jente verken i hjemmemiljøet eller i skolens toneangivende kretser.

Når hun bestemte seg for ikke å delta på sosiale jevnaldringsarenaer der de «populære» koder dominerte samvær og aktiviteter (klassefest, leirskole, fritidsklubb etc.), ble dette tolket som at hun ikke fikk lov, noe som styrket den dominerende forståelsen av muslimske jenter. Maryam jobbet med saken, men hun strevde med å finne måter å «være seg selv» på som kunne gi allmenn anerkjennelse blant jentene samtidig som de kunne romme hennes opplevelser av seg selv som muslimsk guttejente.

I hjemmemiljøet sitt, både i familien og i moskeen, ble imidlertid Maryam tilbudt andre strategier for å gjøre seg større. Moren og andre voksne kvinner argumenterte for skaut som del av en passende påkledning for unge jenter, noe Maryam lenge avviste som et mulig tegn på voksne kvinnelighet for seg.

Etter hvert fant hun imidlertid et sosialt fellesskap blant noen av de andre muslimske jentene på skolen, og hun fortalte hvordan bruk av skaut ble et kollektivt prosjekt i løpet av 8. klasse. Beslutningen om å ta i bruk skautet ble gjort i fellesskap og ble fortalt fram som et uttrykk for de unge jentenes orientering mot hverandre og som deres personlige og kollektive orientering «framover».

I hjemmemiljøet og i kretsen av muslimske jenter ble Maryam nå anerkjent som *ei ung jente*. Hun hadde tatt i bruk en sentral markør for voksen kvinnelighet og ble feiret som ei mer «moden» jente, dvs. ei jente som beveget seg i retning av et kulturelt definert utviklingsmål. I den kulturelle majoritetskonteksten derimot ble ikke skautet forstått som et tegn på en utviklingsmessig bevegelse. De toneangivende jentene så det snarere som et tegn på innordning under et religiøst regime pålagt henne av foreldre og andre voksne i hjemmemiljøet. I stedet for å konstituere Maryam som ei større jente, konstituerte skautet henne som ei mer muslimsk jente. Maryams langvarige beslutningsprosess ble ikke anerkjent av de toneangivende jentene som en autonom prosess, men ble forstått som en lydighet og ettergivenhet overfor foreldrenes krav. Hennes bevegelse ble heller ikke forstått som et skritt i heteronormert retning, dvs. den samme retningen som ga anerkjennelse blant de populære. Verken hennes aktive utforskning av sosiale og kulturelle nisjer som kunne romme henne som voksende guttejente eller hennes intense overveielser knyttet til bruken av skaut, ble forstått som et uttrykk for at Maryam «var seg selv». Til tross for mange forsøk, fant ikke Maryam fram til måter å argumentere på som ga positiv bekreftelse av hennes selvforståelse.

Igen ser vi hvordan sammenfiltreringen av kjønnende og etnifiserende prosesser byr disse jentene på ulike utviklingsbetingelser, trass i at de alle må håndtere forventninger

til voksen kvinnelighet som på et overordnet plan peker i samme retning. Det kan imidlertid se ut til at dette underkommuniseres både i etniske majoritets- og minoritetskontekster. I stedet framheves *forskjellene* på måter som kan legitimere kulturell hierarkisering, noe også unger fanger opp og gjør relevant i sine fortolkninger av hverandre på felles sosiale arenaer.

Avsluttende betraktninger

I denne artikkelen er *utvikling* benyttet som en metafor som peker ut personlige og sosiale endringer i retning av kulturelt forestilt voksen kvinnelighet. Utvikling er forstått som

- kulturelt normerte,
- sosialt forhandlede og
- personlig utformede prosesser.

Ved å ta utgangspunkt i et empirisk materiale produsert i samarbeid med barn som er hverandres samhandlings- og forhandlingspartnere, har det vært mulig analysere noen av de samspillsprosessene som gir stoff til jentenes selvkonstituering.

En heteronormering av utviklingsretningen kommer tydelig til syne i jentenes beretninger, enten de slutter seg til eller opponerer mot dette. Jeg har latt henholdsvis jenter i den populære kretsen og «vanlige» jenter med muslimsk bakgrunn representere en variasjonsbredde i denne framstillingen. Det interessante ved denne analytiske framgangsmåten er at en felles heteronormert utviklingsretning kan komme til syne. I begge kretser fungerer orienteringen henimot et heteroseksuelt parforhold konstituerende for voksen kvinnelighet, selv om uttrykksformene kan være svært ulike. Ei voksende jente står i alle fall overfor den utfordringen det er å utforske og gjøre til sin en form som kan gi verdighet til og anerkjennelse av det person-

lige utviklingsprosjektet.

Variasjonsbredden er ytterligere utvidet ved å inkludere jenter som en periode opptrer i aktiv opposisjon til «de populære» dominans. Også deres opposisjoner som guttejenter får ulik betydning ved at de forstås innenfor etnifiserte betydningssystemer.

En periode har «de populære» tolkningsretten på sin side. Flertallet av de populære jentene i denne konteksten er hvite og «norske», og de populære «vi» er sammenfallende med mange andre etniske majoritets-«vi» i miljøet. De etnifiserende aspektene ved samspillsprosessene i miljøet summerer seg opp i en klart hierarkisk sosial orden der de toneangivende hovedsakelig rekrutteres blant de «norske». Deres forståelse får betydning for «de andre», uten at de «norske» nødvendigvis ser sin egen posisjon som overordnet. De ser den som selvfølgelig, som en nøytral posisjon hvorfra erfaringer gjøres og fortolkes. Det å «være seg selv» som «norsk» og «populær» innebærer at hun har fortolkningsrett på arenaer der jevnaldringene møtes. Jenter som er «seg selv» som skautbærende muslimer, opplever derimot at de ofte ikke når fram og blir bekreftet på sine selvforståelser i nabolagets jevnaldringskontekst. De ser også klart de populære kulturelle og sosiale dominans blant jevnaldringene, en erkjennelse som må håndteres i deres selv- og andre-forståelse. ★

Litteratur

- Ambjörnsson, Fanny 2004. *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Ordfront, Stockholm.
- Andenæs, Agnes 1996. *Foreldre og barn i forandring*. Pedagogisk forum, Oslo.
- Bruner, Jerome 1990. *Acts of meaning*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Bruner, Jerome 1999. *The Culture of Education*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Cole, Michael 1996. *Cultural psychology. A once and future discipline*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- de los Reyes, Paulina og Diana Mulinari 2005. *Interseksjonalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämnlikhetens landskap*. Liber, Malmö.
- Geertz, Clifford 1993/1973. *The interpretation of cultures*. Fontana Press, London.
- Greene, Sheila 2003. *The psychological development of girls and women. Rethinking change in time*. Routledge, London.
- Gulbrandsen, Liv Mette 1998. *I barns dagligliv. En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gulbrandsen, Liv Mette 2002. Storbyjenter. I Kirsten Thorsen og Ruth Toverud (red.): *Kulturpsykologi. Bevegelser i livsløp*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gulbrandsen, Mette 2003. Peer relations as arenas for gender constructions among young teenagers. *Pedagogy, Culture and Society* 11, (1), 113–132.
- Gullestad, Marianne 2000. Blinde slaver av våre fordommer. Tanker om rasisme, kultur og avmakt. I Siri Meyer (red.): *Avmakt. Skjebne, frigjøring eller maktbase?* Gyldendal akademisk, Oslo.
- Haldar, Marit 2006. *Kjærlighetskunnskap: tolv-åringers fortellinger om romantikk og familieliv*. Dr.avhandling, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Hauge, Mona Iren 2003. Jenter i virvelvind. Konstruksjoner av kjønn, alder og etnisitet blant jenter i 12–14-årsalderen. *Kvinneforskning* 27 (3), 103–127.
- Hundeide, Karsten 1989. *Barns livsverden: En fortolkende tilnærming til studiet av barn*. Cappelen, Oslo.
- Hundeide, Karsten 2003. *Barns livsverden: Sosio-kulturelle rammer for barns livsverden*. Cappelen Akademisk forlag, Oslo.
- Hundeide, Karsten 2006. Diskurser, redskaper og kontrakter i barns utvikling: Et kulturpsykologisk perspektiv. I Liv Mette Gulbrandsen (red.): *Oppvekst og psykologisk utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hundeide, Karsten og Liv Mette Gulbrandsen 2006. Jean Piaget: En konstruktivistisk teori om barns utvikling. I Liv Mette Gulbrandsen (red.): *Oppvekst og psykologisk utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Haavind, Hanne 1987. *Liten og Stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Haavind, Hanne 2003. Masculinity by rule-breaking. Cultural contestations in the transitional move from being a child to being a young male. *NORA, Nordic Journal of Women's Studies* 11, 89–100.
- Jacobsen, Christine M. 2002. *Tilhørighetens mange former. Unge muslimer i Norge*. Unipax, Oslo.
- Kirkegaard, Line og Anne Görlich 1999. *Historier om kærester og kærlighed. Konstruktioner af heteroseksualitet*. Gyldendal uddannelse, København.
- Kulick, Don 1996. *Queer Theory: Vad er det och vad er det bra för?* *Lambda Nordica* (2) 3-4, 5–22.
- Nielsen, Geir Høstmark og Per-Einar Binder 2006. Den klassiske psykoanalysens grunnbegreper. Normalutvikling og psykopatologi hos barn og

- unge. I Liv Mette Gulbrandsen (red.): *Oppvekst og psykologisk utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Mernissi, Fatima 2003/1975. The meaning of spatial boundaries. I Reina Lewis and Sara Mills (red.): *Feminist postcolonial theory*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Rogoff, Barbara 2003. *The cultural nature of human development*. Oxford University Press, New York.
- Rosenberg, Tiina 2002. *Queerfeministisk agenda*. Atlas, Stockholm.
- Shirazi, Faegheh 2001. *The veil unveiled*. University Press of Florida, Gainesville.
- Shweder, Richard A. 1990. Cultural psychology – what is it? I James W. Stigler, Richard A. Shweder og Gilbert Herdt (red.): *Cultural psychology. Essays on comparative human development*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Staunæs, Dorte 2003. Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *Nora* 11 (2), 101–110.
- Staunæs, Dorte 2004. *Køn, etnicitet, og skoleliv*. Forlaget Samfundslitteratur, Fredriksberg.
- Thorne, Barrie 1993. *Gender Play. Girls and boys in school*. Open University Press, Buckingham.
- Thorsen, Kirsten og Ruth Toverud (red.) 2002. *Kultur-psykologi. Bevegelser i livsløp*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Wertsch, James 1991. *Voices of the Mind*. Harvester Wheatsheaf, London.
- Woodhead, Martin 1999. Reconstructing developmental psychology – Some first steps. *Children & Society* 13 (1), 3–19
- Østberg, Sissel 2003. *Muslim i Norge. Religion og hverdagsliv blant unge norsk-pakistansere*. Universitetsforlaget, Oslo

Noter

- 1 Prosjektet «Barns sosiale deltakelse og utvikling fra 12- til 14-årsalder: 'Vanlige' og 'vanskelige' overganger» har vært hjemme på Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo og har vært finansiert av Norges forskningsråd. Undersøkelsen ble ledet av professor Hanne Haavind, og foruten undertegnede, deltok Marianne Andersen, Catharina Børke, Hilde Eriksen, Kari Gutterud, Mona-Iren Hauge, Marit Bang Jensen, Anne-Kristin Noer, Christina Skogland, Astrid Tanbjør, Unni Winther og Ingeborg Aarseth i utformingen av prosjektet, intervjuing og analyser av datamaterialet som ledd i sine hovedoppgavearbeider ved Psykologisk institutt, UiO og NTNU.
- 2 Klassemessig bakgrunn blir ikke trukket aktivt inn i analysene i denne artikkelen. Blant de 32

ungene som utgjorde vårt utvalg, var det nok noen som kunne henføres entydig til for eksempel middel- eller arbeiderklasse, men i mange barns liv var det rimelig å se klasse mer som prosess enn som kategori. En skilsmisse kunne etterlate mor og barn som en trygdet familie etter at en selvstendig næringsdrivende far flyttet ut, en annen familieoppløsning kunne skille barnet fra en velutdannet far og overlate den daglige autoriteten i familien til en onkel uten utdanning og med begrensede norskkunnskaper. I flere familier beveget en eller begge foreldre seg mellom ulike klasserelaterte posisjoner over tid.

Summary

In this paper, I explore how girls growing-up in the social and cultural complexity of the inner city of Oslo, take up, avoid and oppose various heterosexualising practices and discourses, as tools and aims for their developmental projects, during their early teens.

The ways in which young adolescent girls grow-up are irrigated by a heterosexual complex of ideas and practices which may be difficult to recognise for those who are successfully involved in the process.

The girls who supplied this study with interview materials, did, however, create and perform contrasting ways to handle the challenges of being recognised as older and more mature. What happened when the girl in tight pants and a short blouse met the girl wearing loose fitting clothes and a hijab? Did they recognise a common heteronormative orientation in their strivings towards mature femininity? On the contrary, these girls gave accounts that showed different ways of expressing their developmental moves and their stories revealed an asymmetric relationship which underpinned ethnicising processes produced by the children's interactions.

ARTIKLER

Av NINA JON

Arbeidet med å forme en passende maskulinitet

Foldin verneskole 1953–1970

Er kontroll av unge gutters kriminalitet kontroll av maskulinitet? Artikkelen fokuserer på hvordan kontrollen av guttene på Foldin verneskole først og fremst handlet om kontroll av kjønn. Institusjonen fortolket guttenes «problematferd» som avvik fra en akseptert maskulinitet, og arbeidet med å forme guttene etter det de anså som mer passende maskulinitetsformer.

I flere studier av kontrollinstitusjoner for jenter og kvinner har kontrollen blitt sett som kontroll av kvinnelighet (Chesney-Lind 1973; Jonsson 1980; Kersten 1989; Barton 2005). I boken *Drift og Dyd* viser for eksempel Kjersti Ericsson (1997) hvordan Bjerketun verne-skole på 1950-tallet representerte et «seksuelt samfunnsvern». For jentene var den vanlige veien inn i institusjonen «utefflyng», «usedelighet» og «gatetraffikk». Jentene skulle reddes fra seg selv og følgene av det livet de levde; reddes fra stempelet som «hore» og fra «lausunger». De ble oppfattet som noen som var i fare. Men de ble også sett som *en* fare; ved at de lokket menn til å begå straffbare handlinger ved å ha sex med dem når de var under den seksuelle lavalder, ved at de truet familielivet ved å friste gifte menn og ved å stå i fare for å spre kjønns sykdommer. Ericsson skriver (ibid.:53): «Jenter blir «behandlet» og «straffet», ikke fordi de skader samfunnet – men fordi atferden deres avviker fra tradisjonelle kjønnsroller.» I dag er det også slik at seksualitet er den viktigste årsaken til at barnevernet griper inn og plasserer jenter på institusjon (Falck 2006).

Inspirert av Ericssons studie av Bjerketun verneskole har jeg i mitt doktorgradsarbeid studert kontrollarbeidet ved Bjerketuns motstykke, Foldin verneskole for gutter, i et kjønnsperspektiv (Jon 2005). Foldin verneskole skulle i årene 1953–1970 motta de «vanskeligste» barnevernsguttene, og da, som nå (Falck 2006), var guttenes vei inn i institusjon kriminalitet. Gjennom en studie av arkivmaterialet etter verneskolen har jeg sett det kontrollarbeidet som Foldin var en del av som kontroll av maskulinitet. På Foldin skulle guttene oppdras til en sosialt akseptert form for maskulinitet, de skulle bli til «skikkelige gutter». I likhet med Ericssons studie av Bjerketun tar jeg utgangspunkt i det *institusjonelle blikket* på guttene. Dette betyr at det er *fortellingen om* guttene, og ikke gut-

tene i seg selv, som er hovedsaken, for å låne en formulering av Aaslestad (1997:32). Som Ericsson poengterer tegner institusjonen sitt selvportrett når den beskriver, rapporterer og vurderer elevene (1997:20). Og som for Ericsson er det dette selvportrettet som er mitt hovedfokus. Gjennom en analyse av det «institusjonelle blikket» på guttene og av de diskursene om guttene som institusjonen og det øvrige hjelpe- og kontrollapparatet trekker veksel på, ønsker jeg å tydeliggjøre den maskulinitetsdiskursen som preget arbeidet som ble gjort på Foldin.

Når viktigste grunn til anbringelse var kriminalitet, kan det ved første øyekast se ut som om kontrollen av guttene var kvalitativt annerledes enn kontrollen av jentene. Gjennom å anlegge et kjønnsperspektiv også på kontrollen av guttene blir det derimot tydelig at også kontrollen av guttene, handler om kontroll av kjønn og guttenes avvik fra en akseptert maskulinitet. I artikkelen vil jeg vise at et maskulinitetsperspektiv er fruktbart for å forstå både hvorfor unge gutter begår kriminalitet og hvorfor de voksne rundt guttene reagerer på selv lite alvorlig kriminalitet. Artikkelen vil også fokusere på hvordan kjønn påvirket samhandlingen og det daglige livet i institusjonen, og hvordan Foldin ved ikke å ha en bevissthet om dette langt på vei undergravde sitt eget prosjekt.

Kriminalitet som ressurs for å gjøre maskulinitet

Guttene som ble sendt til Foldin av den lokale barnevernsnemnda, var i all hovedsak gutter fra fattige, ressursvake hjem. De fleste Foldinguttene er ikke «født på livets solside», som en psykolog fastslår for en av dem. Svært mange av dem fremstår som ofre for omsorgssvikt, vold, mishandling og overgrep. Mange beskrives som utstøtte ensomme barn som er isolerte i sine lokalmiljøer. Flere av dem ser ut

til å være ofre for mobbing. Det er imidlertid ikke fordi guttene er ofre at barnevernsnemnda griper inn. Det var guttenes egen atferd, og særlig da kriminalitet som førte dem til institusjonen. 3/4 av guttene som ble sendt til Foldin, hadde begått kriminelle handlinger.

Gjennomgangen av guttenes journaler viser at kriminaliteten de hadde begått, i all hovedsak var lite alvorlig og representerte ingen stor trussel mot samfunnet. Flesteparten av dem som ble sendt til Foldin, var av den lokale barnevernsnemnda karakterisert som gutter som hadde «tilpasningsvansker», enten de hadde begått kriminalitet eller ikke. Guttenes oppførsel oppfattes som vanskelig for de voksne rundt dem, også der hvor problemene ikke har gitt seg utslag i kriminelle handlinger. For de aller fleste ser det ut til at det særlig er i møte med normalskolen at problemene blir tydelige. Svært mange av dem er skoletapere, og mange har lese- og lære vansker, og de aller fleste viser stor opposisjon mot lærerne og skolen.

Kriminaliteten guttene begikk, kan ses som et element i et mer omfattende maskulinitetsprosjekt, og det er hele dette prosjektet som vekker bekymring og uro hos de voksne rundt guttene – og ikke bare det enkelte lovbrudd i seg selv. Dermed blir også mindre alvorlige lovbrudd en kilde til bekymring. For gutter og menn med begrenset tilgang på andre ressurser kan kriminalitet være en ressurs for å «gjøre maskulinitet», fremhever Messerschmidt (1993:85). Spørsmålet er hvordan man skal kunne «være noe til kar» når man ikke lykkes gjennom skolegang og utdanning, er fattig og ikke har noen posisjon i samfunnet. Unge, marginaliserte menn kan for eksempel gjennom vold og vilje til å slåss oppnå status, rykte og selvrespekt, sier Messerschmidt (ibid.:111). Gjennom å begå kriminalitet kan de fremstå og bekrefte seg selv som menn. De spiller på det eneste de faktisk

har: seg selv og kroppen sin. Og unge gutter som begår kriminalitet, har gjennom tidene presentert seg selv, blitt sett og forstått som tøffe gutter (Whyte 1981; Cohen 1955; Ericson mfl. 1985; Varang 2004).

Et slikt maskulinitetsprosjekt som mange gutter som begår kriminalitet iscenesetter, har jeg argumentert for å betegne som *cowboymaskulinitet* (Jon 2005). Det handler om selvkontroll, mot, tøffhet, individualitet og forakt for feighet og femininitet, og sammenfaller langt på vei med det Connell (1995) betegner som *protestmaskulinitet* og Messerschmidt kaller *opposisjonsmaskulinitet* (1993). Når jeg velger en ny betegnelse, er det fordi jeg mener disse begrepsvalgene i for stor grad legger vekt på at gutter som begår kriminalitet, handler i opposisjon eller protest *mot* noe. Jeg har ønsket å løfte frem hva de ser ut til å trekke veksler på, og velger cowboyen som representant for mange sentrale vestlige mannsmyter (Ambjörnsson 2001).

Når kriminalitet nyttes som en ressurs for å «gjøre maskulinitet», gjøres det gjennom å ta i bruk et repertoar som stadig gjentas i heltefortellinger i vår kultur. Som Søndergaard (2000:87) fremhever er den storyline som er lettest tilgjengelig for unge gutter: «den hegemoniske kulturs storylines for maskulinitet, sådan som de genfindes i fortællinger om farlige bedrifter, mod, individualitet, hierarki og mulighederne for at opnå andre mænds respekt». Heltehistorier om en mann som alene klarer de utroligste utfordringer og som fremviser «smartness», snarrådighet, teknisk dyktighet, mot, selvkontroll og tøffhet er ikke mangelvare i populærkulturen. Cowboyen oversettes til fortid, nåtid og fremtid samtidig som de sentrale elementene er med (Donald 2001; McKay, Mikosza og Hutchins 2005). Disse maskuline mannsmytene gjentas og gjentas i ulike innpakninger. «In films, television programmes, advertising, newspapers, popular songs and novels, in narratives and

images that press in from every side, men are invited to recognize themselves in the masculine myth,» sier Easthope (1990:166). Gutter som begår kriminalitet, og som ikke har tilgang på så mange andre maskuline ressurser, ser ut til å ta invitasjonen på alvor. I følgende beskrivelse av en av Foldinguttene fremgår det at husfar ser et slikt maskulinitetsprosjekt:

Reidar har meget vanskelig for å komme til ro. Han har visstnok den formening at hvis han bare fortsetter lenge nok med rømning og kjedeligheter så skal han dermed slippe fri. Reidars utvikling er et tilfelle hvor jeg tror at «kulørt ukepresse» og cowboy- og kriminalfilm har hatt sterk og grunnskadelig virkning. Han synes å ha idealisert den barske og likesele typen, han som kjører flott og fort, lever vilt og farlig og stort sett «gir f.», som han ynder å uttrykke det. Han tar etter så godt han formår – i klesveien, i konversasjonen og i omgang – bråkjekk, høyroset og brautende.

Selv om Foldins personale legger vekt på guttenes bakgrunnshistorier og er opptatt av at dette er gutter som har fått en dårlig start i livet, så presses guttenes livshistorier og livsbetingelser i bakgrunnen i det daglige livet på Foldin. Det er guttenes maskulinitetsprosjekter som kommer i fokus, og i all hovedsak betrakter de voksne guttenes problemer som at de er alt for tøffe og legger vinn på å «kjekke seg».

Tøffheten tolkes som en «maske» guttene tar på seg som en beskyttelse for sårbarhet og usikkerhet. «Jan er ikke av de mest likevektige gutter. Han er sårbar og redd for ikke å kunne hevde seg i forholdet til voksne og jevnaldrende. Som beskyttelse anlegger han en 'barsk' holdning, og kan virke ubehagelig og litt vel 'tøff',» heter det om Jan i en husfar rapport. I psykologenes vokabular blir dette

omtalt som *overkompensasjon*. Etter psykologenes vurdering er det mange ulike problemer som fører til at guttene overkompenserer med kriminalitet og overdreven tøffhet – de fremhever at guttene er små, kortvokste og spedbygde, eller at de faller utenfor og ikke får venner som begrunnelser for at guttene kompenserer med overdreven tøffhet og kriminalitet. For mange av guttene vektlegges *kjønnsforvirring* av psykologene som grunnen til behovet for overkompensasjon. Mange av guttene som ble sendt til Foldin, var barn av enslige mødre, eller de kom fra hjem preget av at far var «borteboer» (Nordland 1971) og fraværende i perioder. Mange fedre var mye fraværende sjømenn, eller de hadde annet arbeid som gjorde dem fraværende i lange perioder. Hjemmeforholdene var preget av mødre som sto relativt alene om omsorgen, og/eller fattigdom og ressurssvakhet iblandet mye fyll i svært mange tilfeller. Det var som oftest far som var alkoholisert, men i noen tilfeller gjaldt det også mor. Det fantes selvfølgelig også Foldingutter hvor far både var til stede og hvor han ikke var alkoholisert, men de utgjør mindretallet.

Fraværende fedre og ensidig påvirkning fra mor gir bekymring fordi en manglende mannlig identifikasjon kan gi forvirring i kjønnsidentifikasjonen ifølge psykologene. Fravær av mannlige rollemodeller ses som et problem, da dette kan føre til at den unge gutten ikke får tilgang til kunnskap om hva en skikkelig mann er for noe. Kvinnene som omgir gutten, anses ikke som egnet til å bekrefte guttenes maskulinitet. Og nettopp det å lære guttene hva en god maskulin rolle innebærer, fremstår som et av de helt sentrale målene med oppholdet på Foldin. Her skulle guttene lære det de voksne mener de ikke har forstått: Hvordan man er en skikkelig mann. Gjennom oppholdet på øya med de gode mannlige rollemodellene som guttene har manglet i sin oppvekst, er håpet at de skal

Bastøy 1970. Foldin offentlige skole på Bastøy i Oslofjorden ble nedlagt denne sommeren.
Foto: © Aktuell / Scanpix

modne til «Ansvarlighetens menn» som Hilde Gunn Slottemo (2003) kaller det. I sin doktorgradsavhandling *Fabrikkarbeider, far og forsørger* har hun studert fabrikkarbeiderne på Koksverket i Mo i Rana på 1950-, 60- og 70-tallet. Her viser Slottemo at «ansvarlighet» er et nøkkelbegrep i analysen av dominerende normer og forståelser av de mannlige fabrikkarbeiderne. Den ansvarlige, modne maskuliniteten kjennetegnes ved «det faste»: fast arbeid, fast lønn, fast arbeidstid og fast bosted. En maskulinitet preget av ordnende forhold og ansvarlighet overfor både seg selv og andre; på arbeidsplassen for egen og andres sikkerhet – i familien med det økonomiske eneansvaret for familien. Det økonomiske ansvaret for familien handler vel så mye om å forvalte familiens inntekt på en skikkelig og fornuftig måte (ibid.), som mannens ansvar som «breadwinner».

Målet om modne, ansvarlige og karaktersterke gutter

I beskrivelsene av guttene på Foldin kommer det tydelig frem at det oppfattes som et sentralt problem ved mange av guttene at de er karaktersvake. Karakterstyrke er en sentral egenskap, for som Claes Ekenstam (1993:14) skriver i boken *Kroppens idéhistoria. Disiplinering og karaktärsdanning i Sverige 1700–1950*: «En karaktärsfast person antas besitta förmåga att uppträda ansvarsfullt och handla moraliskt rätt. Inte sällan associeras karaktär med viljestyrka och fasthet i hållningen.» Vurderingen av guttenes karakterstyrke eller mangel på sådan er sentral i fortellingene om guttene på Foldin. «Olav har vist tilløp til bedre oppførsel. Men han er meget ustabil. Det er uråd å stole på ham. Best som han er hyggelig og grei å omgås så er han i neste

øyeblikk umulig, uberegnelig, fleipet og lei. Det finnes ikke karakterfasthet hos ham,» skriver husfar om en gutt. Målet for arbeidet på Foldin er å bygge opp karakterstyrke *inne* i den enkelte gutten. Inne i den enkelte gutten skal det bygges opp en plattform eller et panser som skal bidra til å holde gutten på plass. Om Kåre heter det i en rapport:

Kåre kan være flink, han er godt fysisk utrustet og har godt vett om han bare vil bruke det, men han er karaktersvak og ofte likeglad og lett å lure med på gale streker. Han kan i lange tider være flink og ordentlig, og bygger seg godt opp, men så er det tilsynelatende som om plutselig hemningene svikter og det hele ramler sammen.

Når guttene gjør noe galt, som å rømme eller begå ny kriminalitet, velges det ofte en språkbruk som harmonerer med bildet av at det skal bygges opp en plattform eller et panser inne i guttene. Svært ofte omtales slike hendelser som at han «falt igjennom» – plattformen eller panseret brister.

Det er ikke særegent for Foldin at oppdragelsen søkte mot å forme karakterfaste gutter som skal bygges opp som et indre panser. Dette er et allment mål for oppdragelsen, særlig i første halvdel av 1900-tallet, og det preger ulik virksomhet som normalskolen, idrett og speiderbevegelsen (Nilsson 1999; Augestad 2003). Disiplinerte individer var et mål for oppdragelse av både jenter og gutter, siden «kun det disiplinerte individ er fritt, da det ikke er slave av sine lyster eller av tilfeldige innfall» som Augestad (2003:99) formulerer det. Mye av oppdragelsens mål er det samme for jenter og gutter, men innholdet i målet for hvordan en karaktersterk jente og en karaktersterk gutt skulle være, er som kjent svært forskjellig. I denne sammenhengen er det hva karakter og karakterstyrke

innebar for guttene som skal forfølges.

Selvkontroll er et kjernebegrep og en svært sentral maskulin karakteregenskap. «The Self-Made Man was a control freak,» sier Kimmel (1996:45). Selvkontrollens kjerne er å tåle smerte, beherske seg, styre sine lyster og sin innskytelse og å stå i mot fristelser. Målet er ikke å unngå fristelser, men å kontrollere dem. I boken *Mansmyter* fremhever Ronny Ambjörnsson (2001) nettopp dette trekket ved mange sentrale helteskikkelser, at de alle lokkes av fristelser. Ambjörnsson skriver (s. 59): «Hjälten bevisar sitt värde genom att behärska impulserna från sitt lägre jag, sina drifter och det som frestar honom. Den hjälte som aldrig frestas är mindre heroisk än den som balanserar på lockelsens rand, svindlar men återtar balansen.» Finnes ikke fristelsene, får man heller ikke demonstrert sin selvkontroll. Men viktigst av alt i fortellingene om guttene på Foldin er fokuset på selvkontroll koblet til selvstendighet og vurderingen av om guttene lar seg påvirke av de andre guttene til å begå handlinger de voksne ikke liker. I psykologenes språkbruk betegnes mange av guttene som *Jeg-svake*, og en sentral forståelse av guttenes problem er at de er «lette å lede». Dette er en forståelse som går igjen i beskrivelsene av guttene på Foldin. I en rapport om Jon heter det:

Det er foruroligende jeg-svakhet, små indre ressurser og en hul overkompensert tendens til originalitet. Han mister oversikten og mangler evne til planlegging. Kritikkøst skrytende og overkompen-rendere.

I en psykolograpport om Arvid står det:

Trolig en elev av den typen en vil forbinde med Foldin: følelsesmessig barnslig, ukritisk, går minste motstands vei og er brutal og bølle. Presser seg til fordeler,

beregner, truer. En vil anta at denne elev, som ble skrevet ut på prøve i 65, men nå er brakt inn igjen etter nye lovbrudd, under den svært avvikende fasade har et meget sykt og skjevt utviklet sjelsliv. Hans atferd er såpass ukontrollert og påfallende at en vil anta en alvorlig jeg-svakhet og muligvis en utvikling mot et bilde preget av enda grovere patologi. Usikker prognose, umulig å tilbakeføre til Oslo-området med godt resultat.

Virkemidler i arbeidet

Forståelsen av det arbeidet som skjer på Foldin, er preget av ideen om at oppholdet på Foldin vil gi guttene gode mannlige rollemodeller. Gjennom å omgås de voksne og ansvarlige mennene på øya kan guttene påvirkes til å lære seg en «ansvarlig maskulinitet». En viktig del av behandlingen på øya er rett og slett å oppholde seg på øya sammen med de voksne mennene som jobber på Foldin. Behandlingen handler således langt på vei om å bare være der. Oppholdet på Foldin handler i begrenset grad om tilbud om psykologisk eller psykiatrisk behandling. Som sagt var det mange av guttene som hadde hatt det fælt og trist i sin oppvekst. Men på Foldin tilbys det i svært liten grad en anledning til å bearbeide disse opplevelsene. Foldin var ikke en terapeutisk institusjon i en slik forstand. Videre er oppholdstiden for kort, og tilbudet om skolegang for dårlig til at guttene kan skaffe seg en brukbar utdanning. De er ikke lenge nok på Foldin til å ta fagbrev. Hvilke arbeidsoppgaver guttene skal fylle mens de er på øya, er svært varierende, og kan for den enkelte, i hvert fall i perioder, skifte fra dag til dag. Det var *arbeidstreningen* i seg selv som ble det sentrale – ikke opplæringen i et bestemt fag eller yrke.

Gjennom oppholdet på Foldin – ved å være der innenfor «faste rammer» sammen

med gode mannlige rollemodeller – er tanken at guttene skal modnes til karaktersterke ansvarlige gutter. I følgende rapport om Oddvar trer husfars stemme og syn på saken tydeligere frem enn det som er vanlig i disse rapportene:

Oddvar er det mye godt i. Noe av det første han sa da han kom hit til skolen var: «Det skal i alle fall ikke bli min oppførsel som holder meg her i årevis.» Jeg fortalte ham at det var rett tenkt. Viser du bare god oppførsel og gjør det lille arbeidet du blir satt til, så forlanges det ikke mere. Du vil da etterhvert styrke din karakter. Dette har Oddvar vist. Han er grei, ikke absolutt hyggelig, men man kan omgås ham rolig og greit og vite at han stort sett ikke er med på noe tull. Jeg ser nok mang en gang hvor han sliter og arbeider med seg selv. Men han har så godt hode, har så god tankeevne at fornuften seirer. Han er renslig og prøver med seg selv. I det hele tatt en gutt det er mye godt å si om.

Ifølge husfar er det ikke så omfattende ting som skal til. Hvis man bare gjør som man får beskjed om og utfører arbeidet man er satt til, så styrkes karakteren av seg selv. Gjennom å slite og arbeide med seg selv herder gutten seg hver gang fornuften seirer og han motstår impulsene til å gjøre noe galt. Og gjennom et slikt arbeid blir guttene ferdig behandlet og klare for livet på egen hånd. Viktige stikkord er evne til å utøve selvkontroll og motstå fristelsen til å gjøre noe galt.

I arbeidet med å lære guttene hva en skikkelig mann er tar de voksne også *forklaring* og *formaning* i bruk. I et brev til Erling som er på permisjon skriver husfar:

Som jeg har forklart dere så mange ganger, settes det store krav til oss overalt. Skal vi komme fram i verden, må vi

absolutt vise oss fra vår beste side – være ærlige, tjenesteivrige og greie. Det er stor konkurranse og kunn de beste blir foretrukket. Jeg kjenner deg, Erling, og vet at du er snild og at du også er flink og kjekk når du bare legger ann på det.

«Som jeg har forklart dere så mange ganger,» skriver husfar og viser dermed at han mener at dette er noe guttene ikke helt har forstått. Det må gjentatte forklaringer til for å nå frem med budskapet om at det settes store krav til en voksen mann overalt i samfunnet. Guttene får vite at det hele står og faller på dem

bli karaktersterke og selvstendige, er viktige elementer i målet for arbeidet på Foldin. Oppdragelsesprosjektet kompliseres av at det finnes grenser for hvor selvstendige Foldingguttene bør bli. Her trer det klassespesifikke inn ved at det er arbeiderklassens gutter man søker å gjøre selvstendige på Foldin. Samtidig som de skal bygge opp en indre styrke som gjør at de står i mot fristelser fra andre, skal de lære å innordne og underordne seg. Det er til selvstendige og *samtidig* underordnede gutter Foldin søker å oppdra dem. Og igjen kompliseres dette av at det er grenser for hvor underordnet guttene kan være og fremdeles

Oppdragelsesprosjektet kompliseres av at det finnes grenser for hvor selvstendige Foldingguttene bør bli.

selv. Dette er et budskap som gjennomsyrrer arbeidet på Foldin, og som formidles igjen og igjen. På alle soverommene henger det et oppslag om «Almenne bestemmelser for elevene» som er et reglement for oppholdet. Oppslaget avsluttes med følgende appell:

APELL. Gjør arbeidet ditt så godt du kan. Søk god og nyttig fritidsbeskjeftigelse. Les gode bøker. Driv idrett og sport. Hold humøret friskt. Rettled og hjelp en svak kamerat. Og husk – vær også god mot dyra.

Glem ikke ordtakene: du er din egen lykkes smed!

En passende maskulinitet

Gjennom forklaring og formaning søker de voksne å appellere til guttenes fornuft for å få dem til å forbedre seg. At guttene skal

fylle idealene for en «skikkelig gutt». Ved for sterk underordning står guttene i fare for å falle ned i den uverdige kategorien som umannlig (Liliequist 1999; Lorentzen 2004; Ekenstam 2005). De ansatte på Foldin deler nemlig Foldingguttenes forakt for feighet og femininitet, slik at samtidig som de jobber for å dempe det uttrykket som de ser som en umoden overdrivelse av maskulinitet, er grensene mot umannlighet svært tydelig til stede i de voksnes vurdering av guttene. Om Geir heter det:

Man ser faktisk ikke eleven provosere sine medkamerater, men blir han provosert tilstrekkelig selv, så går han ikke lengre unna med halen mellom bena. Guttene har fått såpass med ben i nesa at hans tidligere ynkelige feighet er borte.

Guttene skal ikke være selvhevdende, men solidariske og reale mot kameratene. De

skal ikke være for tøffe og ikke brutale, det anses som overkompensering og manglende oversikt av hva en skikkelig mann er for noe. Vel så viktig fremstår det i beskrivelsene av guttene at de ikke må være umannlige. Gutter som vegrer seg mot å bruke vold, og som ikke tar en slåsskamp når det trengs, stemples som bløte, ynkelige og feige. En skikkelig gutt skal være i stand til både å gi og å få juling dersom det trengs.

Handlingsrommet for en «skikkelig gutt» defineres av Foldins funksjonærer ikke bare ut fra om gutten er *skikkelig* eller ikke – på enkelte punkter er det også en fare for at det blir for mye av det gode; dermed bryter gutten mot det som ses som en skikkelig gutt.

En vellykket maskulinitet, en «skikkelig gutt», er med behandlernes blikk en karaktersterk, renslig, men ikke jålete, pliktoppfyllende gutt som er lydig mot sine overordnede og gjør som han får beskjed om med et smil – uten å være kuet. Han er en skikkelig arbeidskar som kommer seg opp om morgenen og utfører sitt daglige arbeid med glede, og som har forstått verdien av å delta i produksjonen. Videre er han solidarisk med sine kamerater, real og grei, og han deler raust av gaver han har mottatt. Men han kjøper seg ikke venner, og han er heller ikke smiskete. Han starter ikke bråk og slåsskamper, men blir han utfordret, tar han opp kampen uten å blunke. Han viker ikke unna.

For funksjonærene på Foldin er det et mål at guttene skal finne en passende maskulinitet, ikke for mye og ikke for lite. Handlingsrommet for en «skikkelig gutt» befinner seg mellom overdreven maskulinitet og en feig og puslete stil som bikker mot det feminine – på samme måte som flere studier har vist at kvinner må finne balanse i det rommet som definerer en passende femininitet for å fremstå som troverdige og riktige kvinner (Pederesen 1996; Bengs, 2000; Ambjörnsson 2004; Werner 2005; Nielsen og Rudberg 2006).

Gjennom oppholdet på Foldin skulle guttene lære seg å finne den riktige balansen. Svein er en gutt som husfar mener har oppnådd en slik balanse:

Svein går det bare fint med. Han synes å ha et sunt og nøkternt syn på muligheter, rettigheter og forpliktelser som samfunnsborger. Ofte virker han rent gammelmodig klok og erfaren, men han er også en frisk og livlig kar med godt humør. Han har god innsikt i praktisk arbeid og er av den typen alle her ønsker å ha med på sitt arbeidslag.

Foldin undergraver eget prosjekt

På Foldin ble det skapt en arena som på mange måter var egnet til å fortsette å forsterke den motkultur barnevernsnemnda og normalskolen i utgangspunktet så seg maktesløse i forhold til, og som det var meningen at institusjonen skulle bidra til å endre. Både i møtet med de ansatte og de andre guttene som ble sendt til Foldin, ble institusjonen en arena som ga noen muligheter for å konstruere maskulinitet som ser ut til å forsterke guttenes cowboymaskulinitet.

De tøffe guttene som ble sendt til Foldin, holdt selvfølgelig ikke opp med å være tøffe bare fordi de sendes til øya. Og på Foldin samles en gruppe gutter hvor så og si alle guttene kjennetegnes ved cowboymaskulinitet. Foldin ga på mange måter guttene anledning til å fortsette den opposisjonen de i sine hjemmemiljøer utviste mot normalskolen i enda høyere grad. Foldin rommet muligheter livet i normalskolen ikke ga – normalskolen kan man for eksempel skulke fra, men fra Foldin kan det rømmes. Videre utgjør medelevene på Foldin både en gruppe av unge gutter som bekreftet guttenes maskulinitetsprosjekter – deres prosjekter lignet hverandre, og ga støtte – men også utfordringer for å vise at

man var like mye til kar som de andre guttene. I rapportene om rømninger fremgår det at mange gutter rømte for å vise overfor de andre guttene at de tør. «Rømmer for å være 'tøff', men har egentlig ganske god kontroll,» skriver psykologen om Jan. Øystein har blitt kalt «pyse» av de andre guttene. Når Alf vil rømme, blir Øystein med for å vise at han tør. I rapporten om rømningsforsøket skriver husfar:

Alf er typen som gjør den slags uoverlagte handlinger på plutselig innskyttelse, og Øystein har sagt til meg i dag at han rømte rett og slett for å bli regnet for noe mere til kar i flokken. De hadde kalt ham en «pyse» som ikke kunne eller torde noen ting, og da Alf vilde rømme så slo han seg med sier han. I dag angrer og gråter han og lover at slikt aldri skal skje mer.

I sitt møte med de unge guttene bærer de voksne med seg en forståelse av at «gutter er gutter», og at de således forventer en del bråk og spillopper fra dem. I et brev til en far skriver styren om gutten:

Litt spissbur er det i ham, men det hører til hos gutter når det ikke går for vidt. Da løfter vi pekefingeren: så langt og ikke lengere. Men en gutt må jo få være gutt også når vi ellers regulerer hans tilbøyeligheter på vennlig måte.

Forståelsen av at «gutter er gutter» fører også til at de voksne på Foldin tar for gitt at guttene danner et hierarki seg i mellom. Foldin var preget av et hierarki mellom guttene som er velkjent fra mange typer av institusjoner. Filmatiseringen av Jan Guillous (1987) selvbiografiske roman *Ondskan* har satt romanen på kartet igjen i senere år. I boken gir Guillou en inngående beskrivelse av hierarkiet på den «finere» kostskolen hovedpersonen Erik

sendes til på 1950-tallet, hvor de eldste elevene utøver et grusomt regime overfor yngre elever. Det engelske internatskolesystemet er preget av det samme (Heward 1988). Fra fengselssosiologien er det kjent at et hierarki mellom fangene etableres ut fra den kriminalitet den innsatte har begått, med ranere på toppen og seksualforbrytere – særlig de som har forgrepet seg på barn – på bunnen (Sim 1994; Sabo, Kupers og London 2001).

Det er evne og vilje til å bruke vold som opprettholder hierarkiet (Heward 1988; Sim 1994; Sabo, Kupers og London 2001). På Foldin kjennetegnes hierarkiet av at de største og sterkeste guttene tyranniserer de mindre og svakere guttene. Og etter hvert som de yngre guttene rykker opp i systemet tar de igjen overfor de nye og yngre guttene som kommer til. Dermed blir Foldin en arena som legger grunnlaget for å opprettholde viktigheten av å fremstå som «tøff» og ikke som en «feiging». For å komme seg mest mulig helskinnet gjennom oppholdet på Foldin gjelder det å komme så høyt opp i hierarkiet som mulig. Foldin er ingen arena hvor det gis anledning for guttene til å dempe stilen preget av cowboymaskulinitet – tvert i mot. Foldin er et sted hvor det blir enda viktigere «å være noe til kar». Mislykkes man her kan oppholdet på Foldin fremstå som et «via dolorosa» slik rapportskriveren uttrykte seg om en av guttene som aldri kom ut av bunnplasseringen i hierarkiet.

I Guillous (1987) beskrivelse av kostskolen er lærerstabens aktive ignorering av det voldsregimet de eldre guttene utsetter de yngre for, et sentralt tema. Slik er det ikke på Foldin. De voksne på Foldin ser og reagerer på guttenes vold. De liker det ikke, de slår ned på det, de tar affære og deler ut tiltaler eller setter i verk andre tiltak for å dempe gutter som plager andre. Likevel fremstår de som ganske ambivalente til volden mellom guttene. Når volden ikke er for alvorlig, ser det ut til at de voksne forholder seg til hierarkiet mellom

guttene som noe de forventer og regner med. At noen gutter får en lederposisjon og andre må finne seg en plass lengre ned på rangstigen, er liksom bare sånn det er. Beskrivelsene av at guttene plager, tyranniserer eller bruker knyttnevene, er generelle og lite utdypende, og det gjør at det fremstår som vanlig og normalt at det er slik: «gutter er gutter», og da regner man med både litt knuffing og slåssing. Det konstateres om enkelte gutter at de er slik, men dersom volden ikke blir spesielt alvorlig, utbroderes ikke temaet videre. Da faller det inn under det normale livet på Foldin. Og de voksne på Foldin ser ikke bare ut til å oppfatte hierarkiet mellom guttene som normalt og noe man må regne med. De bruker også hierarkiet aktivt i behandlingen av guttene. Dersom en gutt i en avdeling blir for brutal og tyranniserende overfor de som er mindre, er det vanlig å flytte gutten over til en avdeling med større gutter, og la disse sette gutten på plass og jekke ham ned.

I sin vurdering av guttene har de voksne ikke blikk for hvordan dette hierarkiet de selv tar for gitt, innvirker på guttenes væremåte. Som jeg har vært inne på tidligere kommer oppfattelsen av guttenes mangel på karakterstyrke og stødighet ofte til uttrykk ved at funksjonærene på Foldin beklager seg over at guttene på tomannshånd er hyggelige, men at de sammen med de andre guttene lar seg påvirke. «På tomannshånd er han nærmest sjenert, men i gutteflokken er han rett og slett pøbel. Setter liksom sin ære i å banne, snakke svinskt eller komme med forblommede hentydninger som ligger på grensen av det tillatelige,» skriver husfar om Finn. I en senere rapport beskrives gutten slik:

Er nokså nervøs og usikker. Er ikke trygg uten at han har en spesiell kamerat å holde seg til. Etter Alf Olsen er det blitt Arild. Asosial som Finn er, har han en dårlig innflytelse på kameraten som han

peker seg ut. Påfallende er det også at han helst søker de største, og i mangel på store gutter, de dårligste i flokken.

Finn forsøker, såvidt mulig, å holde seg innenfor rammen av det tillatelige, men han er flink til å sette opp andre – slik at det kan bli bråk.

Så lenge han ikke har en å støtte seg til, går det ann å snakke til ham uten at han tar til gjenmele. Men har han «støtten» sin i nærheten, demonstrerer han åpenlyst og svarer uforskammet.

Det er «påfallende» at Finn velger seg de største guttene som venner, ifølge husfar. En skikkelig gutt skal være mer stødig i seg selv, og ikke trenge å søke vennskap blant de sterkeste guttene. For de voksne er den manglende evnen til å stå på egne ben, uavhengig av de andre guttene, et tegn på umodenhet og en svak karakter. De voksne ønsket å forme guttene til karakterfaste gutter som nettopp står imot andres press. Det husfar helt mangler blikk og forståelse for, er hvordan denne gutten ser ut til å kjøre hardt ut med cowboymaskulinitet i samvær med de andre, og gjennom det håndterer det hierarkiet mellom guttene som funksjonærene anser som normalt mellom gutter.

Avslutning

Funksjonærene på Foldin har selv ikke blikk for hvordan institusjonen, de andre guttene og de selv inngår i et samspill hvor det skapes en arena som ikke er egnet for å få guttene til å endre sitt maskulinitetsprosjekt. Og de mister av syne at guttene, slik jeg ser det, allerede har mye kompetanse som gutter på vei til å bli menn. Foldinguttene har gjennomgående hatt svært få ressurser tilgjengelig i oppveksten. I denne situasjonen ser det ut til at mange legger vekt på å «være noe til kar» gjennom å fremvise cowboymaskulinitet og

anlegge en stil hvor de fremstår som tøffe. De «gjør maskulinitet» ved å ta i bruk det repertoar som samtiden tilbyr og som i økende grad formidles gjennom populærkulturen på 1950- og 60-tallet (Bjurström 1982). I stedet betrakter de voksne på Foldin guttenes handlinger som umodenhet og mangel på karakterstyrke, og svaret blir at guttene trenger å være lengre på institusjonen for å modnes til karaktersterke, ansvarlige gutter.

Ideen med Foldin var ikke ren oppbevaring mens man ventet på at guttene gror. Tanken og grunnlaget for oppholdet var at guttene skulle lære hva en skikkelig mann var, gjennom samværet med gode mannlige rollemodeller. Som Øystein Gullvåg Holter og Helene Aarseth (1993:77) påpeker innebærer en slik tankegang at man «behandler kjønns-

og Kvande 2003). Og samfunnets forståelse av vold, og hva som defineres som vold, har gjennomgått en dramatisk endring fra 1950- og 60-tallet. Der det er tydelig gjennom beskrivelsene fra Foldinarkivet at det å unngå all form for vold anses som feigt, er dette en sentral norm i vår tid.

Tradisjonell maskulinitet har på mange måter gått av moten og vil i enkelte sammenhenger fremstå som avleggs. Samtidig lever idealene om tradisjonell maskulinitet i beste velgående (Whitehead og Barrett 2001). Idealene om «den nye mannen» lever side om side med de verdiene som preget arbeidet for å forme en passende maskulinitet på Foldin. «Mange av vores forfædres normer for mandighed, inngår i nye former i den moderne mands identitet. De sidder i bokstaveligste

Tanken og grunnlaget for oppholdet var at guttene skulle lære hva en skikkelig mann var, gjennom samværet med gode mannlige rollemodeller.

identitet som om det var en slags pakke, et konkret men litt ubestemmelig gode. Kjønnside identitet blir et 'noe' som en gutt overtar fra sin far». For guttene på Foldin har far enten vært fraværende, eller av ulike grunner sviktet sin oppgave slik behandlerne ser det. Dermed trer institusjonens folk inn i arbeidet for å fylle rollen som far skulle hatt.

Normene for akseptert maskulinitet og hva som i dag kan sies å være hegemonisk maskulinitet har gjennomgått store endringer i forhold til hva en «passende maskulinitet» var i den tidsepoken Foldin verneskole var operativ (se f.eks. Holter og Aarseth 1993; Sprickor i fasaden 2001; Reinicke 2002). Særlig menns delaktighet i omsorgen for barna og endringer i farsrollen har vært store (Holter og Aarseth 1993; Johansson 1998b; Brandth

forstand i ryggraden. At have karakter, at ranke sig, at ville fremad og opad, som vore forfædre priste, er en levende realitet i mænds liv i dag, skønt meget er sket siden,» skriver Bonde (1991:7). Selv om det har skjedd store endringer, er min antagelse at det som definerte handlingsrommet for en «skikkelig gutt» på 1950- og 60-tallet preger samfunnets forventninger til gutter også i vår tid. Man skal ikke være for tøff – men må heller ikke falle ned i umannlighetens skyggedal. Det som kan assosieres med feighet, svakhet og mangel på selvkontroll står fortsatt lavt i kurs. Også for dagens gutter er storylines om farlige bedrifter, mot, tøffhet og individualitet blant de lettest tilgjengelige.

Og vi er fremdeles i en situasjon der troen på at unge gutter lærer maskulinitet

gjennom gode rollemodeller stadig er sterk. Stadig gjentas en bekymring over mangel på mannlig personale i skoler og i barnehager. «Kvinner kan ikke oppdra gutter til menn» uttaler for eksempel barnehagebestyrer Anders Farstad til VG (8. 8. 2005), i en sak som vies en hel side i avisen. I artikkelen heter det: «Farstad mener samfunnet er i ferd med å gjøre menn til tapere. – Som gutt møter man kvinnelige normer hele tiden og får ikke muligheten til å være mann. Hvis unge gutter nesten ikke har møtt en mannlig rollemodell før de har gått ut av ungdomsskolen, har vi et problem». Overfor gutter som fremviser en oppførsel som inkluderer lovbrudd blir ikke argumentasjonen mindre aktuell. Som i Foldintiden tolkes guttenes tøffhet og ikke-akseptable oppførsel som at de trenger mannlige rollemodeller som kan lære dem akseptert maskulinitet. «Hypermaskulinitet oppstår i fravær av fedre og vanlige menn som forbilder,» uttaler Wahid Azarirad fra barnevernets uteteam på Stovner i Oslo til Dagbladet (10.11.2003), i en artikkel med tittelen: «Fedrene svikter». I ingressen heter det: «Far er død, syk, kriminell eller borte. Fravær av far går igjen blant ungdommer med minotetsbakgrunn som havner på skråplanet».

I doktoravhandlingen «Vanlige og uvanlige. Miljøarbeid hjemme med 14–18 åringer» har Solveig Sagatun (2005) studert hjelpetiltak i hjemmemiljøet iverksatt av barnevernet. Sagatun har intervjuet åtte gutter, deres foreldre og guttenes miljøarbeidere. Sagatuns studie viser at også innen dagens tiltak for «vanskelige» gutter preges barnevernet av den samme kulturelle forståelsen som kjennetegnet Foldins funksjonærer på 1950- og 60-tallet. «Gutter er gutter» – også for barnevernet i dag. Og som på Foldin tar miljøarbeiderne forklaring og formaning i bruk for å få guttene til å forstå hva en «skikkelig gutt» skal være, og viser dermed at de har et liknende utgangspunkt som funksjonærene

på Foldin – guttene har ikke helt skjønnet det. «Jeg forklarer ham hvor dumt det er det han gjør, han virker litt enkel, litt lite intelligent,» sier en av miljøarbeiderne Sagatun siterer (s. 139). Arbeidet med guttene handler også mye om at far etterlyses og miljøarbeiderne setter mye inn på å få far på banen (s.64). «Når miljøarbeiderne i starten mobiliserer fedrene, vektlegges deres betydning som rollemodeller i form av å gi guttene erfaringer og opplevelser som mødrene ikke kan. De aktivitetene som miljøarbeiderne tilbyr fedrene, sammen med guttene, handler om spenningsaktiviteter og fysisk utfordrende aktiviteter,» skriver Sagatun (ibid.:68).

Sagatun viser i sin avhandling at kjønnsperspektiver i liten grad tematiseres i dagens barnevern. I den grad det gjøres handler det fremdeles ofte om å skaffe «vanskelige» gutter mannlige rollemodeller.

I møtet med materialet fra Foldin verne-skole er det lett å bli opprørt over hvordan guttenes livshistorier og livsbetingelser presses i bakgrunnen i det daglige liv på Foldin, og hvordan «behandlingen» av guttene retter seg mot å få dem til å stå opp om morgenen, være renslige og probre, og gjøre som de får beskjed om. Det oppleves ikke som om Foldin nødvendigvis svarer på det som er guttens problem. Også på dette området ser det ut til at mye er ved det gamle i dagens institusjonsliv. Ingunn Kristin Jonsdatter Venås (2005) har skrevet masteroppgave i kriminologi om en av dagens institusjoner for ungdommer med alvorlige atferdsvansker. Venås (s. 31) viser at målet for oppholdet og behandlingen handler om «atferdskorrigerings, sosialisering og styrking av ansvarlig atferd». Om virkemidlene som tas i bruk sier Venås (ibid.): «For å oppnå dette, gis ungdommene en stram struktur med mange grenser, relasjoner og samhandling med positive voksne forbilder, og positive aktiviteter med fokus på ferdigheter og selvstendighet». Som på Foldin er målet

å oppnå indre styrke i den enkelte, og midlene som tas i bruk er langt på vei de samme: Faste rammer kombinert med positive rollemodeller står sentralt.

Dagens barnevern vil ha mye å hente på å trekke nyere kjønnsforskning inn i sitt kunnskapsgrunnlag, og i forhold til sitt arbeid med guttene nyere maskulinitetsteori spesielt. Økt bevissthet om kjønn som praksis, relasjon og prosess vil redusere faren for at barnevernsarbeidere undergraver egen virksomhet – slik Foldins ansatte langt på vei gjorde. ★

Litteratur

- Ambjörnsson, Fanny 2004. *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Ordfront, Stockholm.
- Ambjörnsson, Ronny 2001. *Mannsmyter. James Bond, Don Juan, Tarzan och andra grabber*. Ordfront, Stockholm.
- Augustad, Pål 2003. *Skolering av kroppen. Om kunnskap og makt i kroppsøvningsfaget*. Avhandling for dr.polit.-graden. Høgskolen i Telemark, Avdeling for allmenne fag, Institutt for idretts- og friluftslivfag.
- Barnevernskomiteen av 1947. *Innstilling, 1. Lov om barnevern*, Oslo 1951.
- Barton, Alana 2005. *Fragile Moralities and Dangerous Sexualities. Two Centuries of Semi-Penal Institutionalisation for Women*. Hampshire – Burlington, Ashgate.
- Bengs, Carita 2000. *Looking good. A study of gendered body ideals among young people*. Doctoral theses. Umeå University, Department of Sociology.
- Bjurström, Erling 1982. *Generasjonsopprøret. Ungdomskulturer, ungdomsbevegelser og tenåringsmarked fra 50- til 80-årene*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bonde, Hans 1991. *Mandighet og sport*. Odense Universitetsforlag, Odense.
- Brandth, Berit og Elin Kvande 2003. *Fleksible fedre*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Chesney-Lind, Meda 1973. *Judicial Enforcement of the Female Sex Role: The Family Court and the Female Delinquent. Issues in Criminology* 8 (2).
- Cohen, Albert K. 1955. *Delinquent Boys*. The Free Press, New York.
- Connell, Robert. W. 1995. *Masculinities*. Polity Press, Cambridge.
- Dagbladet: på nett, 10.11.2003: Fedrene svikter. <<http://www.dagbladet.no/nyheter/2003/11/10/383102.html>> [lesedato 17.09.2005].
- Donald, Ralph R. 2001. *Masculinity and Machismo in Hollywood's War Films*. I Steven M. Whitehead og Frank J. Barrett (red.): *The Masculinities Reader*. Polity Press, Cambridge.
- Easthope, Antony 1990. *What a Man's Gotta Do: the masculine myth in popular culture*. Unwin Hyman, Boston.
- Ekenstam, Claes 1993. *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700–1950*. Gidlunds Bokförlag, Hedemora.
- Ekenstam, Claes 2005. *Rädsan att falla. NIKK magasin* 1.
- Ekenstam, Claes, Thomas Johansson og Jari Kuosmanen (red.) 2001. *Sprickor i fasaden. Manlighet i förändring*. Gidlunds Förlag, Hedemora.
- Ericsson, Kjersti 1997. *Drift og dyd. Kontrollen av jenter på femtitallet*. Pax Forlag, Oslo.
- Ericsson, Kjersti, Geir Lundby og Monica Rudberg 1985. *Mors nest beste barn. Ungdom, rusgift og kriminalitet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Falck, Sturla 2006. *Mellom straff og behandling. Tvangsplassering av ungdom med alvorlige atferdsvansker*. Kommuneforlaget, Oslo.
- Guillou, Jan 1987. *Ondskan*. Norstedts, Stockholm.
- Heward, Christine 1988. *Making a man of him: Parents and their sons' education at an English public school 1929–50*. Routledge, London.
- Holter, Øystein Gullvåg og Helene Aarseth 1993. *Menns livssammenheng*. ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Johansson, Thomas 1998. *Pappor och deras pappor*. I Claes Ekenstam, m.fl. (red.): *Rädd att falla*. Gidlunds Förlag, Stockholm.
- Jon, Nina 2005. *En skikkelig gutt. Arbeidet med å forme en passende maskulinitet*. Foldin verneskole 1953–1970. Avhandling levert for dr.polit.-graden. Institutt for kriminologi og rettsosologi, Universitetet i Oslo.
- Jonsson, Gustav 1980. *Flickor på glid – en studie i kvinnoförakt*. Tidens förlag, Stockholm.
- Kersten, J. 1989. *The Institutional Control of Girls and Boys: An Attempt at Gender-specific Approach*. I Maureen Cain (red.): *Growing Up Good: Policing the Behavior of Girls in Europe*. Sage, London.
- Kimmel, Michael 1996. *Manhood in America*. The Free Press, New York.
- Kimmel, Michael 2001. *Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity*. I Steven M. Whitehead og Frank J. Barrett (red.): *The Masculinities Reader*. Polity Press, Cambridge.
- Liliequist, Jonas 1999. *Från niding till sprått. En studie i det svenska omanlighetsbegreppets historia från vikingtid til sent 1700-tal*. I Anne Marie Berggren (red.): *Manligt och omanligt i ett historisk perspektiv*. Forskningsrådsnämnden, Stockholm.
- Lorentzen, Jørgen 2004. *Mannsforskning, feminisme og likestilling. Kvinneforskning* 3.
- McKay, Jim, Janine Mikosza og Brett Hutchins 2005. *'Gentlemen, the Lunchbox Has Landed': Representations of Masculinities and Men's Bodies in the Popular Media*. I Michael Kimmel, Jeff Hearn og R.W. Connell (red.): *Handbook of Studies on Men & Masculinities*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Messerschmidt, James W. 1993. *Masculinities and Crime*. Rowman & Littlefield Publishers, Maryland.

- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg 2006. *Moderne jenter – unge kvinner i tre generasjoner*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Nilsson, Bo 1999. *Maskulinitet. Representasjon, ideologi och retorik*. Boréa Bokförlag, Umeå.
- Nordland, Eva 1971. *Det store nederlaget. Barn med atferdsproblemer i velferdssamfunnet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Pedersen, Tove Beate 1996. Kunsten å være 'passe'. *Materialisten* 1/2, 125–134.
- Reinicke, Kenneth 2002. *Den hele mand – manderollen i forandring*. Det Schønbergske forlag, Århus.
- Sabo, Don, Terry A. Kupers og Willie London 2001. Gender and the politics of punishment. I Don Sabo, Terry A. Kupers og Willie London (red.): *Prison masculinities*. Temple University Press, Philadelphia.
- Sagatun, Solveig 2005. *Vanlig og uvanlig. Miljøarbeid hjemme med 14–18 åringer*. Doktoravhandling 2005:220. Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Sim, Joe 1994. *Thougher than the rest? Men in prison*. I Tim Newburn og Elizabeth A. Stanko (red.): *Just boys doing business? Men, masculinities and crime*. Routledge, London.
- Slottemo, Hilde Gunn 2003. *Fabrikkarbeider, far og forsørger*. Skriftserie nr. 41. Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Søndergaard, Dorte Marie 2000. Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning. I Hanne Haavind (red.): *Kjønn og fortolkende metode*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Varang, Kjersti 2004. Gutter på kant med loven og seg selv. I Kristin Hanoa, Kjersti Varang og Hedda Giertsen: *Liv og lovbrudd*. Universitetsforlaget, Oslo.
- VG 8.8.2005, s. 23: Kvinner kan ikke oppdra gutter til menn.
- Werner, Anne 2005. *Kampen for (tro)verdighet*. Avhandling for dr.philos. Det medisinske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Whitehead, Steven M. og Frank J. Barrett (red.): *The Masculinities Reader*. Polity Press, Cambridge.
- Whyte, William Foote 1981. *Street Corner Society*. The University of Chicago Press, Chicago. (3. utgave.)
- Aaslestad, Petter 1997. *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler, Gaustad 1890–1990*. Tano Aschehoug, Oslo.

Note

- 1 Da den nye spesialscoleloven trådte i kraft i 1952, gikk alle tidligere skolehjem over til å bli spesialscole. To av hjemmene, Bastøy og Bærum, ble imidlertid overført fra Kirke- og undervisningsdepartementet til Sosialdepartementet og kalt vernescole. De gjennomgikk et navneskifte til Foldin vernescole for gutter og Bjerketun vernescole for jenter. Disse institusjonene var siste leddet i tiltakskjeden for vanskelige barn og skulle motta de barna som spesialscoleene ikke klarte å hjelpe.

Forming a suitable masculinity. Foldin school for maladjusted boys (1953–1970)

The article focuses on the «institutional gaze» at Foldin school for maladjusted boys (1953–1970), by analysing case records and other documents from the Foldin archives from a gender perspective. The majority of the boys at Foldin displayed a style of behaviour that the author characterizes as «cowboy masculinity», and the purpose of the stay at Foldin was that the boys should mature into responsible men with «strong characters». The boys were expected to learn responsible masculinity through socializing with adult role models and through receiving explanations and warnings. However, the school became an arena where the boys could exercise their masculinity projects; showing off as «a great bloke», both in relation to the institution itself and its employees, and among the boys themselves. In this way the masculinity project that led the boys to the institution in the first place was reinforced rather than weakened.

«Barns beste» og utviklingspsykologi i velferdsstaten:

Nøytrale formuleringer med kjønnete betydninger¹

Psykologi – og særlig utviklingspsykologi – spiller en viktig rolle som premissleverandør i en moderne velferdsstat. Artikkelen bruker tre eksempler (praksiser innen barnevernet, debatter om kontantstøtten, og debatter om delt bosted) for å løfte fram psykologiske konstruksjoner av omsorg og foreldreskap. Manglende forståelse av innholdet i omsorgen for barn preger den psykologiske forståelsen, og åpner opp for usynliggjøring både av de som har ansvar for barn og av barna selv.

I Norge, som i de andre nordiske landene, føres det stadig diskusjoner om foreldreskap og barns oppvekst. En rekke spørsmål blir tatt opp: Hvordan bør kvinner og menn som er foreldre, innrette seg? Hvor tidlig kan barn begynne i barnehage, og hva er passe oppholdstid? Hvordan er det for barn å vokse opp med samkjønnete foreldre? Vi kan se på dette som forhandlinger i kulturen om hva som er den beste omsorgsformen for barn. Det er samtidig forhandlinger om balansen mellom privat og offentlig innflytelse på barns oppvekst og om kvinners og menns plass i omsorgen for barn.

I denne artikkelen vil jeg ha et særlig blikk på utviklingspsykologiens rolle i disse forhandlingene. Vi skal se hvordan forståelser av barn inngår som premisser for velferdsstatens praksiser og i debatter om familiepolitiske ordninger, og hvilke implikasjoner det kan få, ikke bare for foreldreskapet som et kjønn arrangement, men også for barna selv. Det er en utfordring for psykologisk kjønnsforskning å dekonstruere de pågående debattene om foreldreskap og barneomsorg, tydeliggjøre utviklingspsykologiens plass i disse debattene og rokke ved de naturaliserte forståelsene av barn.

Selv om jeg trekker det fram som en særlig oppgave for *psykologisk* kjønnsforskning, er det spørsmål som også angår kjønnsforskning innen andre fag. Foreldres omsorg for barn har lenge vært et tema i den samfunnsvitenskapelige kjønnsforskningen i Norge. Her har en særlig utforsket spørsmål om samfunnsmessig organisering av omsorgen (Leira 1992, 2002), om kvinner og menns bruk av tid på lønnsarbeid og omsorg for egne barn (Ellingsæter 1999), om bruk av permisjonsordninger (Brandth, Bungum og Kvande 2005) og om arbeidsdeling mellom foreldre som har barn sammen (Holter og Aarseth 1993), inkludert deling etter at parforholdet oppløses (Moxnes og Winge 2000). Det er imidlertid et gjen-

nomgående trekk ved denne forskningen at en ikke går noe særlig inn i omsorgens *innhold*.² En holder seg på avstand fra *hva* det er som skal deles, kanskje fordi det blir oppfattet som psykologiens område. Sosiologen Lena Alanen diskuterer hvorvidt feministisk forskning, på samme måte som mainstream sosiologi, har overtatt psykologiske teoris standpunkt om at (små) barns behov best dekkes av mødrene. Siden et slikt argument er vanskelig å forene med likestillingsprosjektet, blir barndom i det store og hele omgitt med taushet, er hennes resonnement (Alanen 1994, ref. i Nilsen 2003:104). Denne artikkelen kaster lys over den implisitte forståelse av barn og omsorg som en da kan komme til å basere seg på og dermed også føre videre.

Når utviklingspsykologien utfordres i denne artikkelen, er det ikke først og fremst forskningsfrontens utviklingspsykologi det dreier seg om, heller en forenklet versjon av tankegods som en gang var vitenskapelige nyvinninger. Her utgjør behov og behovstilfredsstillelse grunnelementer i forståelsen av barnets vekst inn i den sosiale verden: barnet har behov som er universelle, og som kan identifiseres uavhengig av sosiale betingelser. Det er opp til omgivelsene – først og fremst foreldrene – å sørge for at behovene blir ivaretatt, og at barna blir tilstrekkelig beskyttet mot omverden, da vil «den indre programpakken» styre utviklingen i riktig retning. Men om det ikke skjer på riktig måte eller til rett tid, vil barnets utvikling stoppe opp eller ta en gal retning (Burman 1994).

Etter hvert er det mange som har kritisert tradisjonell utviklingspsykologi for manglende kontekstualisering. Det gjelder både ideen om at det er mulig å fastslå et sett med universelle behov lokalisert inne i barnet og synet på utvikling som en naturlig prosess med universelle mål. Kritikerne har påpekt at det som presenteres som universelt, er preget av forskerens posisjon og empiriske

Foto: © Mikael Andersson / Mira / Samfoto

tilgang, på linje med annen kunnskap innen samfunnsfagene, og reflekterer bestemte tider og steder (f.eks. Kessen 1979, Burman 1994, Walkerdine og Lucey 1989).

Det eksisterer også andre, mer kontekst-sensitive utviklingspsykologiske modeller, som legger vekt på at utvikling skjer gjennom sosial deltakelse i dagliglivet, og som åpner opp for utforskning av dette dagliglivet, et dagligliv som må legges til rette av noen. En empirisk oppfølging av de kontekstsensitive modellene kan derfor være å italesette erfaringene til de personene som er involvert i omsorg for barn på en kontinuerlig basis – først og fremst foreldre, og tydeliggjøre forbindelsen mellom deres forvaltning av dagliglivet og barns utviklingsbetingelser. Omsorg er her forstått som den innsatsen som skal til for at barn vokser opp og finner seg til rette blant andre. Jeg vil argumentere for at forskning om omsorgspraksiser i dagens Norge representerer et kunnskapsfelt som gjør det mulig å styrke den faglige samtalen mellom to felt; forskning som konsentrerer seg om barn

og utvikling, og forskning som konsentrerer seg om familieliv og parforhold.

Forståelser av barn, familieliv og oppvekst: Tre eksempler

I eksemplene som følger skal jeg vise hvordan utviklingspsykologisk inspirert tankegods gjør seg gjeldende på tre forskjellige felter innenfor velferdsstatens rammer. Jeg vil løfte fram fellestrekk, og dessuten diskutere noen konsekvenser av dette tankegodset. Konsekvensene dreier seg om en marginalisering av likestillingsspørsmål, samt en usynliggjøring både av de som har ansvar for barn og av barna selv. Det første eksempelet er hentet fra praksiser innenfor *barnevernet*. Barnevernets medarbeidere må kontinuerlig ta stilling til hva som er forsvarlig omsorg for barn i dagens Norge, og denne definisjonsoppgaven gjør barnevern relevant i en studie av kulturelle ideer om familieliv og barndom. Det andre eksempelet er hentet fra familiepolitikken, nemlig innføring av *kontantstøtten*. Dis-

kusjonene som gikk forut for kontantstøtten, og som har fortsatt i årene etter, gir et annet inntak til forståelser av omsorg og familieliv med tyngdepunkt i hva som er godt for de yngste barna. Det tredje eksempelet er knyttet til familielovgivning om hvordan foreldre skal samordne omsorgen etter at de separeres og flytter fra hverandre, nemlig diskusjonen om *delt bosted* for barn etter separasjon/skilsmiss. Også her mobiliseres oppfatninger om hva slags omsorgsarrangementer som er bra for barn; hva som er «barns beste».

Barnevernets hjelpetiltak overfor alenemødre

Barn er i utgangspunktet foreldres ansvar. Barnevernets mandat er å gripe inn på vegne av fellesskapet i familier der det er bekymring for hvordan barn lever, og sørge for tiltak der det er alvorlige mangler ved den daglige omsorgen. I løpet av de siste 10–15 årene har det vært en enorm økning i antall klienter i barnevernet. I 1987 var det vel 14 000 barn i Norge som mottok ett eller flere tiltak fra barnevernsmyndighetene, og i 2005 hadde tallet steget til 39 200 (SSB 2006). De aller fleste av disse barna, omtrent åtte av ti, fikk tiltak mens de bodde hjemme, slikt som besøks-hjem, barnehage eller andre hjelpetiltak, og det er her den store økningen har vært. I samme periode har det knapt vært noen stigning i antall barn som blir plassert utenfor hjemmet og som fører til at foreldrene mister omsorgen.

Den typiske klientfamilien i barnevernet er en mor som lever sammen med barna sine og er alene om omsorgen. Hun har svak økonomi, liten utdanning og utrygg forankring i arbeidslivet. Videre er boligsituasjonen problematisk, og det er lite støtte å hente i det sosiale nettverket. Disse kjennetegnene kan leses ut av registerdata om barnevernsbefolkningen, også i Norge (Clausen 2000). Men til

tross for at kjennetegnene framstår som svært tydelige, preger de i liten grad barnevernets faglige forståelse.

Innholdet i barnevernets forståelse, slik den kommer til uttrykk i konkret arbeid, er blitt nærmere utforsket i en studie om samspillet mellom barnevernet og aleneforeldrefamilier der det var satt inn hjelpetiltak (Andenæs 1997, Karlsen og Rørvik 1995). Undersøkelsen var lagt opp slik at vi kunne analysere forståelser av problemer og løsninger til både de profesjonelle og til mødrene, ved at vi intervjuet alenemødre med småbarn og den enkelte families saksbehandler, 14 par i alt.

Samtalen med mødrene ble brukt til å rekonstruere barnets omsorgshistorie, fra fødsel og fram til intervjutidspunktet, men hoveddelen av møtet ble brukt til å gjennomføre et *livsformsintervju*. Denne intervjuformen er utviklet i et tidligere prosjekt om småbarnsfamilier og omsorg (Haavind 1987), og er seinere blitt brukt i en rekke forskjellige studier om barn og familier (bl.a. Andenæs 1996, Gulbrandsen 1998, Hauge 2003, Solberg 1996, Ulvik 2005). I sin grunnform er livsformsintervjuet et detaljert intervju med utgangspunkt i gårdsdagen, der løpende tid brukes til å strukturere samtalen om store og små hendelser fra morgen til kveld. Hver situasjon skal beskrives nøye, og til hver situasjon knyttes spørsmål om det vanlige og uvanlige, og om hvordan det er blitt som det nå er. Dette gir et detaljert materiale om samhandling i den enkelte familie, løpende kommentert av aktørene selv. Dermed får vi foreldrenes refleksjoner, ikke løsrevet, men plassert i den sammenhengen som strukturen av dagen utgjør.³

I denne bestemte undersøkelsen ble mødrene oppfordret til å fortelle om alt de gjorde i løpet av en dag; fra de våknet opp og kledde på seg selv og barnet, fikk barnet av gårde til barnehagen, via veien hjem igjen

eller på jobb, til ettermiddagen hjemme og endelig legging av barnet. Informasjon om organisering av husarbeid, forhold til naboer og slektninger, yrkesaktivitet og annen virksomhet utenfor hjemmet ble forankret i beskrivelser av konkrete hendelser fra dagen før. Spørsmål om familiens kontakt med barnevernet ble knyttet til det som mødre selv fortalte om sitt dagligliv. Også i intervjuet med den enkelte families saksbehandler ønsket vi å fokusere på familiens dagligliv, og saksbehandlerne ble oppfordret til å gi en framstilling av familiens dagligliv gjennom døgnet. Disse beretningene ble i de fleste tilfellene svært knappe – det lot ikke til at det å få systematisk kunnskap om barnets og familiens dagligliv inngikk i den faglige kartleggingen. Saksbehandleren ble videre spurt om hvilke sider ved denne bestemte familiens liv som først hadde vekket bekymring, hvilke begrunnelser de hadde for tiltakene som var satt i verk, og hva de så som nødvendige og ønskete endringer, og her fikk vi fylldige redogjørrelser om hver sak. Det empiriske materialet viste seg å være velegnet til å analysere hvordan hver av partene forsto problemene i familien, hva som kunne bidra til å løse problemene, og hvordan disse forståelsene preget møtene.

Barnevernet formulerte sin bekymring med ord som «mangelfull stimulering» fra mødrenes side, «lite hensiktsmessig grensetting» og «manglende sensitivitet overfor barnet». For å forklare problemene ble det vist til mødrenes psykiske tilstand. Barnevernet snakket om mødre som slet med depresjoner med rot i en vanskelig barndom som gjorde at de ikke strakk til som mødre. Ifølge deres implisitte arbeidsmodell var det gjennom å hjelpe mødre med de psykiske problemene at omsorgen kunne bli bedre. I mellomtida ble det satt inn tiltak som barnehage, støttekontakt og besøks hjem for å begrense skadevirkningene og kompensere

for manglene i aleneforeldrefamilien.

Mødrene var ikke uenige i at de selv hadde problemer. Men for dem var ikke depresjonen hovedsaken, og de så heller ikke noe poeng i å konsentrere seg om egen barndom. Det var rett og slett hardt å greie dagliglivets krav når forsørgelse og all annen ivaretagelse av barnet hvilte på dem alene. Gjennom samtalene med mødre fikk vi høre om hvordan de med et nødsrik greide å levere barnet i barnhagen før de selv skulle på jobb – eller hvordan det ikke lot seg gjøre fordi arbeidsplassen lå for langt unna, fordi arbeidstidene og barnehagens åpningstider ikke harmonerte, fordi det ikke var noen å få hjelp fra hvis noe uforutsett skulle inntreffe, om dårlige boforhold, om bekymringer for hvordan det ble for barnet når faren ikke stilte opp som avtalt osv.

Hovedsaken i denne presentasjonen er ikke hvem som har rett, men hva de ulike blikk har som fokus og bakgrunn. Jeg skal trekke fram to temaer i mødrenes historier som saksbehandlerne knapt la merke til og fulgte opp, og som fikk liten plass i møtene med mødre. Det første temaet var hvordan det er å *kombinere forsørgelse og omsorg* når du bare er en person. Det så ut til at saksbehandlerens hovedambisjon var å få mødre til å konsentrere seg mer om barna, og å få dem til å forstå at de måtte prioritere dette framfor alle andre oppgaver. Vanskelighetene med å kombinere ble i liten grad gjort til et tema. De ble i liten grad utforsket i fellesskap og gjort til et område som det ble arbeidet med på en systematisk måte. Den primære målsettingen for hjelperne lot til å være å få den enkelte mor til å fylle sin oppgave direkte overfor barna sine.

Det andre temaet som i liten grad ble gjort relevant av saksbehandlerne, dreide seg om problemer knyttet til *fars medforeldreskap*. Mange av mødre hadde opplevd problemer med disse mennene som de ikke lenger levde

sammen med. Typiske eksempler var manglende forutsigbarhet i oppfølgingen av samværsavtaler og vold og trusler mot moren selv. Men saksbehandlerne lot til å definere relasjonen mellom partnere og foreldre som et privat anliggende med liten relevans for den jobben de skulle gjøre. De syntes at mødrene skulle være fornøyde om barnas far stilte opp, og de få mødrene som tok sjansen på å klage på disse mennene, risikerte å bli fortolket som vanskelige personer.

Forståelsen av barn tar her utgangspunkt i barns behov, og foreldre vurderes ut fra sin evne til å innfri barnets behov. Dette er deres hovedforpliktelse som alle andre oppgaver må underordnes. Da kan for eksempel mødrenes arbeid med å få seg en utdanning framstå som et uttrykk for selvrealisering og noe som kommer i konkurranse med det å skulle ta seg av barn, heller enn som en bevegelse mot et liv der forsørging av familien inngår og deres sosiale deltakelse utvides. Dermed er det fare for at barnevernet bidrar til å holde mødrene igjen i en foreldet kvinne- og morsrolle, i stedet for at barnevernspersonalet slår følge på veien mot et liv som er mer i tråd med det som nå er et vanlig kvinneliv der jobb og barn kombineres.

Eksempelet viser også hvordan barnevernets praksiser rommer det som er kalt «et dobbelt sett av foreldreskapsstandarder» (Haavind 2006). Mødrenes innsats og betydning måles opp mot standarder for hva man mener at barnet trenger, mens fedrenes innsats og betydning blir vurdert i forhold til en standard der alle bidrag blir positivt mottatt. Disse doble standardene er også trukket fram i en annen undersøkelse av barnevern. Det er en undersøkelse som tar for seg miljøarbeid i familier med større gutter, også her stort sett alenemødre (Sagatun 2005). Fedrenes sporadiske medvirkning ble møtt med stor velvilje og tillagt stor betydning, mens mødrenes daglige strev med å skape et dagligliv for gut-

tene sine, ble lite verdsatt. Undersøkelser fra svensk barnevern har vist at barnevernsarbeidere kan reagere negativt overfor mødre som ikke støtter opp under ønsker om involvert farsskap, og at disse negative reaksjonene utløses til og med når ønsket kommer fra en mann som har mishandlet henne (Eriksson 2003). Parforholdet holdes atskilt fra foreldreskapet, oppfattes som en privat sak og overlates til partene selv.

Innføring av kontantstøtte

Da kontantstøtten ble lansert i 1997, ble den presentert som et alternativ til barnehagen som omsorgsform. Argumentasjonen var at ordningen for det første skulle øke valgfriheten for foreldre, det vil si valget mellom offentlig barneomsorg og at foreldrene kunne ta seg av barnet selv, for det andre skape likhet i økonomiske overføringer mellom familier som hadde barn i statlig subsidiert barnehage og andre familier, og for det tredje skape et mindre stressende dagligliv ved å gi familien mer tid; den økonomiske støtten skulle gjøre det mulig for foreldre å redusere lønnsarbeidet og ta seg av barna i eget hjem.

Jeg har tidligere løftet fram og beskrevet hvilke underliggende premisser om familieliv og barn som denne argumentasjonen baserte seg på (Andenæs 1998): at paret blir sett på som en enhet med sammenfallende synspunkter og interesser, at den beste ordningen for små barn er å bli tatt hånd om av en person med følsomhet for barnet og som er kontinuerlig tilstede, fortrinnsvis i barnets eget hjem, og at den tidsmessige organiseringen i familier med to utearbeidende foreldre, er en alvorlig trussel mot familieliv og barnedom. Det vokste fram en slags norm om at før treårsalder er det lite for barna å hente i barnehagen, og at barnet trengte å bli beskyttet mot et travelt liv som følger av foreldres forpliktelser i arbeidslivet.

Oppfatningen var at knapphet på tid skaper mindre fleksibilitet og høyere krav til barna, og barneleger og psykologer stilte opp i media for å bekrefte at det moderne livet er for travelt, og at barna er ofrene. Barnet framstår som en sårbar mottaker av omsorg, som trenger beskyttelse mot omverden. Foreldreoppgaven blir først og fremst et spørsmål om å ta ansvar for situasjonen og sørge for nødvendig beskyttelse, her først og fremst beskyttelse mot det som følger av tidspress.

Senere års familiepolitikk har vært opp-tatt av å «sette barnet i sentrum», og dette står sentralt i alle offentlige dokumenter om familien, som i Familiemeldingen fra 2002 der det står at «Regjeringen vil sette barna i sentrum for familiepolitikken» (Stortingsmelding 29 2002). En svensk forsker formulerer

Forslag om delt bosted for barn etter skilsmisse

Det tredje av eksemplene på hvordan utviklingspsykologisk tankegodt er i sving, dreier seg om «delt bosted», en foreslått løsning for hvordan familielivet kan organiseres når de voksne skiller seg. Den vanligste måten å ordne seg på etter en skilsmisse er at barna lever med mor til daglig og ser fedrene sine regelmessig minst annenhver helg, en ettermiddag i uka, og omtrent halvparten av årets feriedager (Moxnes 2000, Kitterød 2005). Dagens lov tillater foreldre å lage andre ordninger, og høsten 2004 oppga 10 prosent av skilte foreldre at barnet bor halvparten av tida hos hver av dem (Kitterød 2005). Delt bosted er altså en mulighet for de som ønsker det, men domstolen kan ikke dømme noen til

En svensk forsker formulerer det som at «barns beste» er blitt politikernes «darling».

det som at «barns beste» er blitt politikernes «darling» (Bekkengen 2002). Kjønnsmessig likestilling, derimot, er beskrevet som en bevegelse med vikeplikt for andre viktige saker (Skeie og Teigen 2003). Denne vikeplikten ble tydelig demonstrert i kontantstøtte-debatten, der de likestillingsmessige aspektene fikk en underordnet betydning. Argumenter under overskriften «barns beste» fikk en type moralsk forrang. Valgerd Svarstad Haugland, som seinere ble barne- og familieminister, og i den egenskapen også minister for likestilling mellom kvinner og menn, formulerte det som at vi måtte tåle at det ikke var så bra for likestillingen, så lenge det var til det beste for barna. Som i eksempelet fra barnevernet ble parforholdet definert som et privat anliggende, som myndighetene ikke skal legge seg opp i, men overlate til det enkelte par og valgfriheten.

denne ordningen, for eksempel som et svar på en konflikt.

I 1999 fremmet tre stortingsrepresentanter fra Fremskrittspartiet et forslag om å endre Barnelova (Dok. nr. 8:44 (1998–1999)). Forslaget gikk ut på at delt bosted skulle bli hovedregel og norm, og at domstolene skulle gis mulighet til å idømme delt bosted også mot en eller begge foreldres vilje. Lovforslaget innebar at barna skulle bo en uke hos hver av foreldrene inntil noe annet var avtalt eller fastsatt. Om en av foreldrene hindret at dette kunne gjennomføres, skulle den andre ved dom kunne få omsorgen for barnet alene i en periode på inntil seks måneder. Forslagsstillerne argumenterte med at barn har behov for en nær kontakt med begge sine foreldre. I argumentasjonen ble det trukket en forbindelse mellom det de betegnet som økende grad av vold blant barn og unge, og at

så mange av barna i skilte familier vokser opp uten en far tilstede.

Forslaget ble avvist, men debatten har fortsatt. De mest aktive deltakerne, «Foreningen to foreldre (F2F)», argumenterer ikke bare med hva som er i barnas interesse, men også med likestilling, at det er urettferdig ikke å dele likt etter en skilsmisse. Flere profilerte kvinnelige likestillingsbyråkrater og politikere, fortrinnsvis fra Høyre og Arbeiderpartiet, har betegnet delt bosted som et viktig steg mot økt likhet mellom mødre og fedre. De hevder at dagens lovgivning er gammeldags og diskriminerer fedre, og at lovverket må tilpasses den tid vi lever i. Med dagens modernisering av foreldreskapet, der fedre tar større og større del av den daglige omsorgen, er det rimelig og rettferdig at barn tilbringer like mye tid med far som med mor, er argumentasjonen, og kvinner må finne seg i å gi avkall på sine privilegier.

I argumentasjonen for delt bosted sies det lite om hva det innebærer å ta seg av barn. En kan lure på om redselen for å bli oppfattet som en morsessensialist som idealiserer mødres praksiser, har gjort at omsorgen for barn blir behandlet som et tomt «noe» som lett kan deles mellom kvinner og menn, og som det er rettferdig at hun og han får like mye av. Dermed slipper man å sammenlikne og vurdere forskjellige foreldrepraksiser. Der kontantstøtten advarer mot å prioritere en likestilling som skulle styrke fellesansvaret mellom mødre og fedre, oppfordres det her til en likestilling som styrker menns rettigheter som fedre. Forståelsen av utvikling og barns beste som kommer fram, er først og fremst en abstrakt idé om at det er viktig for barn å vokse opp med både en mor og en far. Dette føyer seg inn i en tradisjon der man framhever det som særlig viktig for gutter å få vokse opp med en far, fordi de trenger det som omtales som en mannlig identifikasjonsfigur, men anbefalingene sier lite om hvilket innhold

denne figuren skal stå for (Silverstein og Auerbach 1999). Dette kombineres med en logikk om rettferdig deling som ikke trekker inn hva som skal deles.

Dekontekstualiserte barndommer og universelle utviklingsmål – omsorgens innhold blir borte

I alle de tre eksemplene blir barnet konstruert som et abstrakt individ, nærmest som en bærer av sine behov, og forøvrig løsrevet fra sine aktuelle materielle, kulturelle og sosiale omgivelser. Barnevernsbarnet har behov for stimulering fra en sensitiv omsorgsperson, kontantstøttebarnet for ro og fred, og delt-bosted-barnet har behov for både en mor og en far – for å si det nokså forenklet. Når det brukes så abstrakte vendinger om hva barn trenger for å utvikle seg adekvat, blir det heller ikke synlig hva det innebærer å ta seg av barn. Dette er også påpekt av psykologen John Morss (1996). «Babies do not develop, they demand,» sier han (ibid.:157), og framholder at det å ta seg av spedbarn er hardt arbeid. En konsekvens av arbeidet er det vi kaller utvikling. Dette begrepet er Morss kritisk til, fordi det dreier oppmerksomheten vekk fra det arbeidspregete og får utvikling til å framstå som naturlige forandringer (ibid.). Når det går bra, går det av seg selv.

Metodiske tilnærminger innen utviklingspsykologien har vært med på å forsterke tendensen til å usynliggjøre hva det innebærer å ta seg av barn og dette arbeidets betingelser. En har for eksempel interessert seg for hvordan det går med barn med ulike omsorgsordninger. En vanlig framgangsmåte er da å velge forskjellige måleinstrumenter som plasserer barna langs en standard for utvikling, problembelastning eller liknende, og så se hvordan barnas resultater samvarierer med forskjellige aspekter ved omsorgssituasjonen. Omsorgsarrangementet blir kategorisert

ved bare ett eller ganske få kjennetegn, og en undersøker hvordan dette «slår ut» på noen avgrensede mål som skal representere barna: Barn som går i barnehage, blir sammenliknet med barn som tilbringer de første årene hjemme. Barn som har delt bosted, blir sammenliknet med barn som har «vanlig samvær». Barn som vokser opp med aleneforeldre, blir sammenliknet med barn som vokser opp med to foreldre. Barn som vokser opp med to foreldre av samme kjønn, blir sammenliknet med barn som vokser opp med en man og en kvinne som foreldre osv. Stort sett viser slike undersøkelser ingen eller bare ganske små forskjeller. Det er for eksempel en rekke undersøkelser som viser at barn som vokser opp med to lesbiske kvinner, ikke har flere problemer enn barn som vokser opp i en familie med en mann og kvinne, at barn som er lite sammen med sin fraskilte far, ikke har flere problemer enn de som er mye sammen med sin fraskilte far osv. Med en slik framgangsmåte kan en finne ut *litt* om effekter, definert på bestemte måter, og det kan for eksempel fungere godt i argumentasjon for samkjønnet foreldreskap og adopsjon. Men korrelasjonsstudier som dette lærer oss lite om innholdet i omsorgen; og med fokus rettet mot det som kan gå galt, blir god omsorg det samme som fravær av skadelige faktorer.

Studier av mor-barn-samspill peker seg ut som en annen mulig kilde til kunnskap om foreldreomsorg. Imidlertid dreier det seg om regel om korte sekvenser, og situasjonstyper som er konstruert av forskeren. De har gitt kunnskap om samspill i situasjoner av denne bestemte typen, og lite om omsorgens organisering og innhold. Men fordi de metodiske framgangsmåtene er med på å definere fenomenene som blir utforsket, kan likevel slike nærstudier av mor og barn ha en effekt på hvordan omsorg blir forstått ved å forsterke bestemte morsbilder: «Studier av mor med barn i korte glimt kan føre til at forestillinger

om den allestedsnærværende, følsomme, oppmerksomme og stimulerende moren blir ytterligere styrket» (Haavind 2006:685). Dette er forestillinger som mødre vurderer seg selv i forhold til, og som andre bruker i sin vurdering av mødre. Alt mødre gjør som ikke er direkte rettet mot barnet, kan da framstå som en svikt i omsorgsoppgave.

«Godt for barn» – med bivirkninger

Vi har sett at de tradisjonelle utviklingspsykologiske modellene bidrar til å usynliggjøre viktige sider ved foreldres omsorg for barna sine. Dette er ikke «bare» et spørsmål om forholdet mellom kvinner og menn, men får også konsekvenser for barn.

I debattene om kontantstøtte og tidsklemme ble den tidsmessige organiseringen av et moderne dagligliv framstilt som en av de alvorligste truslene mot barn, og kontantstøtten skulle være et botemiddel. En ting er at de empiriske framstillingene var til dels tabloidpreget og skjeve. Hadde en gått mer grundig til verks, ville vi ha sett at dagens foreldre legger stor vekt på å beskytte barna sine mot tidspress – de ligger nærmest som levende «fendere» mellom arbeidslivets tidskrav og krav til egne barn (Andenæs 1996). Men dessuten kan ideen om å beskytte barna bli strukket for langt, og bidra til å begrense barns tilgang til en rekke erfaringer som ellers ville åpne opp for økte ferdigheter, forståelse og innflytelse. Det er for eksempel ikke sikkert at barn er tjent med en grenseløs beskyttelse mot tidskrav. I et samfunn som det norske, med høy grad av både individuell og felles organisering av timeplaner, er det faktisk nyttig å forstå tidsmessige sider ved tilværelsen. Å ha kunnskap om og kunne mestre temporal organisering, å være klar over hvordan den lineære tida synkroniserer og påvirker våre liv, gir økt oversikt og økt kontroll med eget liv, og kan betraktes som viktige «kulturelle

redskaper» (Wertsch 1991).

Det siste poenget her er hva «tidsklemmeblikket» får oss til å se og ikke se. Det er ikke først og fremst barn som lever i familier der både mor og far jobber, og som lever det moderne, aktive middelklassefamilielivet som trenger vårt bekymrete blikk – selv om det kan gå litt fort i svingene. De barna som det virkelig er grunn til å bekymre seg over, finnes nok heller blant barn med foreldre som *ikke* deltar i det travle livet og som bare har svake forbindelser til arbeidslivet. Dette er foreldre som ikke trenger å skynde seg om morgenen, rett og slett fordi det ikke er en arbeidsplass som venter dem. Takket være et forholdsvis velfungerende system for sosial sikkerhet slipper barna deres å sulte eller sove på gata. Men de må håndtere en livssituasjon med betydelige materielle, sosiale og kulturelle mangler sammenliknet med andre barn i vårt samfunn. Når ideen om skjerming mot tidskrav blir så sterk (eller som sosiologen formulerer det; når middelklassens bekymringer får dominere den kollektive, samfunnsmessige forestilling om tidskrise (Ellingsæter 2005), er det lett å glemme disse barna. Om fokus rettes mot å skulle innfri det som oppfattes som tidløse, psykologiske behov, er det fort gjort å overse hvor viktig det er – også for barn – å leve et dagligliv som både en selv og omgivelsene anerkjenner som gangbart her og nå. Innen barnevernet kan konsekvensene av en slik orientering bli at familier som trenger materielle ressurser og annen hjelp med dagliglivets rammer og innhold, ikke blir møtt på dette fordi det faglige blikket er rettet mot noe annet (Penn og Gough 2002).

Alternative utviklingspsykologiske tradisjoner og interesse for omsorgens innhold

Som nevnt innledningsvis har denne presentasjon handlet om utviklingspsykologi slik

den blir tatt i bruk. Men også den avanserte, vitenskapelige utviklingspsykologien preges av liten interesse for hvordan barn blir tatt vare på, og hvordan barna forandrer seg i foranderlige omgivelser. Det finnes imidlertid alternative faglige tradisjoner og synspunkter. I boka «Making sense» (Bruner og Haste 1987) hevder forfatterne at det har funnet sted en stille revolusjon innenfor utviklingspsykologien. Man har i større grad begynt å tenke på barnet som en sosial skapning (social being), og sett at det er gjennom sosialt liv at barnet tilegner seg måter å fortolke sine erfaringer og lærer å forhandle om mening på måter som er godtakbare i kulturen.

Denne faglige dreiningen forbindes ofte med en kulturpsykologisk posisjon og sosio-kulturell utviklingspsykologi. Innenfor en slik ramme (Cole 1996, Shweder 1990, Valsiner 1997, Wertsch 1991, Winegar og Valsiner 1992) ser en individet som sosialt konstituert og sosialt konstituerende. Da blir det vanskelig å holde på ideen om universelle utviklingsmål for barn, siden ethvert samfunn vil ha sine verdsatte ferdigheter som utgjør de lokale utviklingsmålene (Rogoff 1990). Det som er kalt et *diskursbasert utviklingsbegrep* (Burman 1994, Morss 1996, Gulbrandsen 2004) retter oppmerksomheten mot mønstre av forandring som i kulturen blir tatt til inntekt for at individer og deres sosiale felt beveger seg framover, eller for å si det på en annen måte; forslag til hva som er veien framover ligger først og fremst i omgivelsene, ikke i et indrestyrt program, og er oppe til forhandling.

Som antydnet i det foregående dreier de utviklingsmessige forandringene seg ikke bare om praktiske ferdigheter osv., men også tilegnelse av kulturell mening. Mening konstrueres og forhandles gjennom måten barnelevet blir organisert og levd (Bruner og Haste 1987, Burman og Parker 1993). En mor som bruker tid på studier, er ikke bare «morsfra-

vær», men for eksempel også en hendelse som barnet etter hvert tolker inn i en historie om hvordan man kan kvalifisere seg for å kunne forsørge seg selv og andre, og om voksnes ansvar for barn. Gjennom slike erfaringer får barna tilgang til de kulturelle «meningslabyrintene» (mazes of meaning, jf. Briggs 1992).

I Norge er dette knippet av teoretiske perspektiver blitt knyttet til empirisk utforskning av familieliv og barndom. I en rekke undersøkelser har en tatt for seg hverdagslivets sosiale praksiser, slik de blir oppfattet og omtalt av familiens medlemmer (bl.a. Andenæs 1996, Haavind 1987, Gulbrandsen 1998, Solberg 1996, Ulvik 2005) – nettopp for å forstå barns utvikling gjennom deres sosiale deltakelse i dagliglivet. Dette blir samtidig utforskning av omsorg, ikke som et tidløst fenomen, men som et sett av praksiser som foreldre har hensikter med og oppfatninger om, som er innvevd i den kulturen som foreldre og barn lever i (Haavind 1987). Livsformsintervjuet, som er beskrevet tidligere i artikkelen, er brukt i alle undersøkelsene, men tilpasset det som er den enkelte undersøkelsens mer presise siktemål. Her i denne artikkelen er det særlig undersøkelsenes bidrag til kunnskap om foreldrenes omsorg som blir løftet fram.

Tilnærmingen til den foreldrebaserte omsorgen er inspirert av tidlig kjønnsforskning. Kari Wærness definerte omsorgsarbeid som «omsorgen for de av samfunnets medlemmer som etter allment aksepterte samfunnsnormer ikke er selvhjulpne, og hvor en derfor ikke kan basere seg på likeverdige 'gi-og-ta-forhold' når det gjelder hjelp og støtte i dagliglivets mange situasjoner» (Wærness 1982:21). Disse gruppenes velferd er avhengige av at noen er forpliktet til å yte «omsorg for andre» (ibid.).

Det spesielle ved omsorg som er rettet mot barn, er at det både er knyttet til *her og nå*, og til *framtida*. Det siste viser til at barnet skal bli gradvis i stand til å innfri mer allmenne

sosiale krav og forventninger, og gjennom dette bli medlem av et større sosialt fellesskap. Det forutsetter at omsorgen utformes slik at den etter hvert blir mindre nødvendig. De empiriske undersøkelsene har gitt kunnskap om innholdet i den doble begrunnelsen for omsorgen; hvordan foreldre organiserer et dagligliv som tar vare på barnet her og nå, og på en måte som samtidig peker framover.

Ser vi på foreldre til barn på 4–5 år, har deres foreldre for det første organisert døgnets *omsorgskjede*, der de gjerne kan inkludere andre personer, men de tar selv ansvaret for at helheten er bra nok. For det andre har de bygget opp *rutiner* for å få hverdagslivets oppgaver med egen jobb, husarbeid og omsorg for barna til å henge sammen. Rutinene er regelmessige og forutsigbare, rommer både det som *må* gjøres og det som først og fremst gjøres for at det skal være trivelig (selv om også det nødvendige kan romme mye hygge). Rutinene bestemmer hovedtrekkene i dagens program, som framstår som noe selvsagt når rutinene er godt innarbeidet. På den måten ligger den hovedsaklige styring og kontroll innbakt i rutinene, heller enn at det er noe som *må* utøves i den enkelte situasjon i form av «grensesetting». Rutinenes innhold er uttrykk for foreldrenes balansegang mellom å *beskytte* barna mot det de oppfatter som at barna er for små til å bli utsatt for, og gradvis *eksponere* dem for sider ved tilværelsen som foreldre og barn kan dele.

Et visuelt bilde på tilretteleggingen av dagen er at foreldrene lager en løype eller et spor gjennom døgnet for barnet, der det «settes på skinnene» om morgenen, og tilbys mye hjelp og assistanse for å bevege seg framover og holde seg i sporet. At barna blir større, viser seg i en gradvis reorganisering av dagliglivets rutiner, der barnets innflytelse på bevegelsen gjennom døgnet øker etter hvert som de greier mer og forstår mer. Foreldrenes krav og forventninger til hvordan barnet

skal bidra til at dagens program beveger seg framover, er finjusterte. De bygger på detaljerte kunnskaper om ferdigheter, forståelse og motivasjon hos eget barn, men også på den voksnes oversikt over hva omgivelsene vil forvente av barnet nå og framover. Utviklingsstøtten er på denne måten innbakt i dagliglivets organisering, uten at den nødvendigvis er reflektert og formulert av foreldrene. Resultatet av innsatsen, når den er vanlig bra, er en opplevelse av at «det går av seg selv» (Andenæs 1996, Haavind 1987). Undersøkelsene som denne korte framstillingen er basert på, gir et bilde av den store innsatsen som ligger bak at det «går av seg selv». ⁴ Det gjør det rimelig å se på omsorg som en kontinuerlig aktivitet som foreldrene har ansvaret for døgnet 24 timer dag etter dag, og som forandres gradvis etter hvert som barnet forandres.

Spørsmål om hva som er passe krav å stille til barn etter hvert som de blir eldre, hva som er passe balanse mellom beskyttelse og eksponering, hvordan foreldre skal ivareta forholdet til eventuelle andre personer i omsorgskjeden har ikke faste, tidløse svar. Det er heller ikke noe de enkelte foreldrene finner ut av på egen hånd, men er gjenstand for forhandlinger i kulturen. Det betyr at foreldres egen sosiale deltakelse er vesentlig for omsorg for egne barn, siden det trengs kulturell sensitivitet og åpenhet for å få tilgang til de relevante forhandlingene om hvordan omsorg gjøres nå for tida. Det betyr at en skal være forsiktig med å idealisere et familieliv som gir for mye beskyttelse, det kan også være et liv som er koplet fra fellesskapet.

Med en slik fagliggjøring av dagliglivet peker det seg ut som en viktig oppgave for barnevernet, å hjelpe familier med å bygge et bærekraftig dagligliv med rutiner som både fungerer her og nå og som peker framover. Også for debatten om delt bosted er det perspektiver å hente. Det som preget foreldrenes omsorg for sine barn i de familiene som ble

utforsket, var at minst en av dem hadde detaljert kunnskap om hvordan barnet fungerte i enkeltsituasjoner, kontinuitet i kontakten med barnet og oversikt over helheten i barnets tilværelse. Om dette er sentrale elementer i omsorg som ivaretar både nåtid og framtid, tyder det på at omsorg ikke uten videre kan parteres i to uavhengige stykker og deles mellom to omsorgspersoner. Det fungerer sannsynligvis best om omsorgen deles av personer som begge kjenner både detaljer og helhet, om de bor sammen med hverandre eller ei.

Avslutning

To kjerneverdier i dagens velferdsstat er at *barna* skal stå sentralt i familiepolitikken, og at det skal være *valgfrihet* for partene i et foreldrepar. Valgfriheten har de seinere årene særlig dreid seg om at foreldre skal få rett til betalt tid til å være hjemme med barna. En rekke undersøkelser fra de senere årene viser at de kjønnsnøytrale permisjonsordningene – som skal sikre valgfrihet – først og fremst blir ordninger som mødrene benytter seg av, og som dermed bidrar til å sementere en skjev deling mellom ham og henne (se f.eks. Brandth, Bungum og Kvande 2005, Leira 2002). Det er derfor de kjønnsnøytrale permisjonsordningene er blitt omtalt som en «generøs reproduksjonsstøtte», mer enn som politikk for et mer likestilt foreldreskap (Skrede 2004:168). Krav til hvordan den gode omsorgsperson skal innrette seg, kommer også som et kjønnsnøytralt budskap. Men det er den som allerede gjør mest og er sterkest involvert, oftere moren enn faren, som lettest fanger opp meldinger om hvordan barn bør ha det og som gir meldingene en personlig betydning. På den måten får det kjønnsnøytrale budskapet kjønnete konsekvenser.

Argumenter om barns beste er nærmest uangripelige og egnet til å stoppe videre diskusjoner, både i private og offentlige

samtaler. Det er risikabelt å argumentere mot noe som framstilles som for barn, siden barns beste både har høy moralsk legitimitet og framstilles som om det er vitenskapelig fundert. Som vi så er henvisninger til barns beste med basis i en abstrakt barneforståelse, ingen garanti for at det bedrer situasjonen for konkrete barn.

I dette kulturelle og politiske klimaet er det viktig å destablisere ideen om at det eksisterer en autoritativ utviklingspsykologi, og at denne kunnskapen gir en opphøyet posisjon for å si hvordan barn bør behandles og hvordan kvinner og menn bør organisere sine liv. Utviklingspsykologiens historie om barndomsårene har vært en forholdsvis enkel, standardisert framstilling av hva det innebærer å være barn og hvordan omsorgen for barn bør være, uavhengig av tid og sted (Singer 1992). Det gir et inntrykk av nøytralitet, i motsetning til de tilnærmingene som er presentert her mot slutten, der det kulturspesifikke og normative ligger åpent i dagen. Disse tilnærmingene er tilgjengelige for nærmere utforskning og diskusjon, og kan dessuten romme større kompleksitet og tåle mer flertydighet. Dermed gir de også et bedre grunnlag for samtaler på tvers av fagdisipliner. ★

Litteratur

- Alanen, Leena 1994. Gender and generation: Feminism and the «child question». I Jens Qvortrup mfl. (red.): *Childhood matters. Social theory, practice and politics*. Avebury, Aldershot.
- Andenæs, Agnes 1996. *Foreldre og barn i forandring*. Pedagogisk Forum, Oslo.
- Andenæs, Agnes 1997. Fra usynlig offer til synlig aktør: å ta dagliglivet på alvor i barnevernsarbeid. I Elisabeth Backe-Hansen og Torill Havik (red.): *Barnevern på barns premisser*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Andenæs, Agnes 1998. Faglige premisser i politiske diskusjoner: Fra kontantstøttedebatten 1997–1998. *Kvinneforskning* 22 (2), 12–26.
- Bekkengen, Lisbeth 2002. *Man får välja – om förälderskap och föräldradeltid i arbetsliv och familjeliv*. Liber, Stockholm.
- Brandth, Berit og Elin Kvande 1991. Når likhet blir ulikhet. Foreldres forhandlinger om barneomsorg. I Runa Haukaa (red.): *Nye kvinner, nye menn*. Ad Notam, Oslo.
- Brandth, Berit, Brita Bungum og Elin Kvande (red.) 2005. *Valgfrihetens tid. Omsorgspolitik for barn møter det fleksible arbeidslivet*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Briggs, Jean 1992. *Mazes of meaning. How a child and a culture create each other*. I William A. Corsaro og Peggy J. Miller (red.): *Interpretive Approaches to Children's Socialization*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Bruner, Jerome 1990. Culture and human development: A new look. *Human Development* 33, 344–355.
- Bruner, Jerome og Helen Haste (red.) 1987. *Making sense. The child's construction of the world*. Methuen & Co. Ltd., London.
- Burman, Erica 1994. *Deconstructing developmental psychology*. Routledge, London.
- Burman, Erica og Ian Parker (red.) 1993. *Discourse analytic research. Repertoires and readings of text in action*. Routledge, London.
- Clausen, Sten Erik 2000. *Barnevern i Norge 1990–1997. En longitudinell studie basert på registerdata*. Prosjektrapport 2000:7. NIBR, Oslo.
- Cole, Michael 1996. *Cultural psychology*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Dok.nr. 8:44 (1998–1999). Forslag fra Stortingsrepresentantene Per Sandberg, Per Roar Bredvold og Siv Jensen om endringer i lov av 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (Barneleova).
- Ellingsæter, Anne-Lise 1999. Dual breadwinners between state and market. I Rosemary Crompton (red.): *Restructuring gender relations and employment. The decline of the male breadwinner*. Oxford University Press, Oxford.
- Ellingsæter, Anne-Lise 2005. «Tidsklemme» – metafor for vår tid. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 46, 297–326.
- Eriksson, Maria 2003. I skuggan av Pappa. – Familjerätten och hanteringen av faders våld. Førlags AB Gondolin, Stehag.
- Gulbrandsen, Liv Mette 1998. *I barns dagligliv*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gulbrandsen, Mette 2004. Peer relations as arenas for gender constructions among young teenagers. *Pedagogy, culture and Society* 11 (1), 113–132.
- Haavind, Hanne 1987. *Liten og stor*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Haavind, Hanne 2006. Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. *Tidsskrift for norsk psykologforening* 43 (7), 683–693.
- Hauge, Mona Iren 2003. Jenter i virvelvind. Konstruksjoner av kjønn, alder og etnisitet blant jenter i 12–14-årsalderen. *Kvinneforskning* 27 (3), 32–43.
- Holter, Øystein G. og Helene Aarseth 1993. *Menns livssammenhenger*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Karlsen, Else-Janie og Aud Rørvik 1995. *Forebyggende barnevern i aleneforeldrefamilier – hva er det de prøver å få til?* Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Tromsø.
- Kessen, William 1979. *The American child and other*

- cultural inventions', *American Psychologist* 34, 815–820.
- Kitterød, Ragni H. 2005. Når mor og far bor hver for seg. Ansvar og omsorg for barna før og etter bidragsreformen. Rapport 2055/22. Statistisk sentralbyrå.
- Leira, Arnlaug 1992. *Welfare states and working mothers*. University press, Cambridge.
- Leira, Arnlaug 2002. Updating the gender contract? Childcare reforms in the Nordic countries in the 1990s. *NORA* 10, 81–89.
- Morss, John R. 1996. *Growing critical. Alternatives to developmental psychology*. Routledge, London.
- Moxnes, Kari 2000. Felles eller enslig foreldreskap etter skilsmisse? Om skilte foreldres samarbeid om barna. *Sosiologisk tidsskrift* 8, 255–274.
- Moxnes, Kari og Asgeir Winge 2000. *Foreldresamarbeid etter skilsmisse*. Rapport. Allforsk, Trondheim.
- Nilsen, Randi Dyblie 2003. Barn og kvinner, barndom og kjønn. En barneforskers blikk på to forskningsfelt. *Kvinneforskning* 27 (3), 94–116.
- Penn, Helen og David Gough 2002. The price of a loaf of bread: New conceptions of family support. *Children & Society* 16, 17–32.
- Rogoff, Barbara 1990. *Apprenticeship in thinking: cognitive development in social context*. Oxford University Press, New York.
- Sagatun, Solveig 2005. *Vanlig og uvanlig. Miljøarbeid hjemme med 14–18-åringer*. Doktoravhandling, NTNU.
- Shweder, Richard 1990. Cultural psychology: What is it? I James W. Stigler, Richard A. Shweder og Gilbert S. Herdt (red.): *Cultural psychology: Essays on comparative human development*. Cambridge University Press, New York.
- Silverstein, Louise B. og Carl F. Auerbach 1999. Deconstructing the essential father. *American Psychologist* 54, 397–407.
- Singer, Elly 1992. *Childcare and the psychology of development*. Routledge, London.
- Skeie, Hege og Mari Teigen 2003. *Menn imellom. Mannsdominans og likestillingspolitikk*. Gyldendal, Oslo.
- Skrede, Kari 2004. Familiepolitikens grense – ved likestilling light? I Anne-Lise Ellingsæter og Arnlaug Leira (red.): *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Solberg, Anne 1996. The challenge in child research: From 'being' to 'doing'. I Julia Brannen og Margaret O. Brien (red.): *Children in families: Research and policy*. Falmer Press, London.
- Statistisk sentralbyrå Barnevern, 2005. Hentet 19.11.06 fra <<http://www.ssb.no/emner/03/03/10/barneverng/>>
- Stortingsmelding 29 2002. *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*.
- Ulvik, Oddbjørg Skjær 2005. *Fosterfamilie som sein-moderne omsorgsarrangement. En kulturpsykologisk studie av fosterbarn og forsterforeldres fortellinger*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Valsiner, Jaan 1997. *Culture and the development of children's actions: a theory of human development*. 2. utgave. John Wiley & Sons, New York.
- Walkerdine, Valerie og Helen Lucey 1989. *Democracy in the kitchen? Regulating mothers and socializing daughters*. Virago, London.
- Wertsch, James 1991. *Voices of the mind. A socio-cultural approach to mediated action*. Harvester Wheatsheaf, London.
- Winegar, Lucien T. og Jaan Valsiner (red.) 1992. *Children's development within social context. Metatheory and theory*. Vol. 1. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, N.J.
- Wærness, Kari 1982. *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Wærness, Kari 1998. Barnet er viktigst. Nytt om kvinneforskning 22 (2), 5–12.

Noter

- 1 Artikkelen er en videreutviklet versjon av Andersen, Agnes 2005: Neutral claims – gendered meanings: Parenthood and developmental psychology in a modern welfare state. *Feminism & Psychology*, (15), 2, 209–227.
- 2 I en artikkel om par som deler omsorgspermisjonen (dette var før pappakvoten ble innført) presenteres analyser av det forfatterne kaller hans og hennes likestillingsprosjekt (Brandth og Kvande 1991). For faren er nærhet til barnet det viktigste ved å stille opp på likestillingsprosjektet og være hjemme. Moren har en mer omfattende modell som handler om å dele oppgaver og ansvar i huset – det praktiske arbeidet blir trukket inn som en del av det hele (Brandth og Kvande 1991). Her blir altså innholdet i omsorgen så vidt berørt. Et annet eksempel er når Wærness diskuterer kontantstøttereformen, også dens betydning for barn. Det blir i generelle vendinger om godt og dårlig for barn (Wærness 1998)
- 3 Drivkraften bak metodeutviklingen var i sin tid å finne et alternativ til gjengse framgangsmåter i utviklingspsykologisk forskning, som ofte ga dekontekstualisert og fragmentarisk informasjon, og avviste deltakernes egen forståelse som en viktig kunnskapskilde. Intervjuet er etter hvert definert som et idegrunnlag, snarere enn en detaljert oppskrift, og tilpasses det konkrete prosjektet det inngår i.
- 4 Prosjektet Familiebasert omsorg for barn: Kjønnssforhandlede praksiser som kontekstualisert samspill tar for seg flere av disse undersøkelsene, og vil utdype beskrivelsen som gis her. Prosjektet inngår i NFR-programmet *Kjønnforskning: kunnskap, grenser, endring*.

«In children's best interests» and developmental psychology in the welfare state: Neutral wordings with gendered meanings.

Parenthood, gender equality in the family and children's development is continuously discussed in the Nordic countries. This article explores how traditional understandings from developmental psychology influence contemporary policies and practices within the welfare state. Models of children's development, constructing development as a natural, universal process with a universal goal of development, make the task of bringing up children invisible. The argument in the article is that policies and practices drawing on this «scientific», decontextualised understanding of children easily marginalise gender equality questions – and even the children. Alternative

theoretical traditions do exist, conceptualising the child as a social participant and meaning-making actor within culturally organised settings, are presented. In Norway, empirical studies leaning on this kind of theoretical approaches have been carried out, investigating everyday life in families with children. The studies have thrown light on the task of bringing up children, not as a universal phenomenon, but as cultural practices, highly sensitive to the-particular-child-in context. Accordingly, these kinds of theoretical and empirical approaches to parenthood and children's development have potentials to strengthen the dialogue between developmental psychology and gender studies in the other social sciences - to the benefit of both parts.

ARTIKLER

Av HILDE LIDÉN

«Pappa har ikke lyst til å være en dårligere foreldre enn mamma»

Kjønn, familieliv og delt bosted

Denne artikkelen er bygget på en studie av barns erfaringer med delt bosted etter foreldrenes samlivsbrudd. De kjønnede forskjellene blir utydelige i beskrivelsene barna gir av hjem og familieliv. For å få svar på om kjønn likevel var vesentlig for omsorgspraksis, så jeg etter om og hvordan kjønn eventuelt ble gjort gjeldene på mer uartikulerte måter. Eller var det slik at delt bosted førte til at kjønnsdimensjonen ved omsorg forsvant fordi de praktiske hverdagsoppgavene måtte gjøres – uavhengig av om det var mor eller far som utførte dem? Og hvis det er slik, styrker dette argumentet om at likestilt fordeling av tid med barna gir likestilt omsorgsinnsats?

I de siste årenes likestillingspolitikk har det blitt arbeidet for å gi fedre større rettigheter i forhold til omsorg for barn. Et sentralt argument for dette har vært at det vil gi mer likestilling i omsorgsarbeid og foreldreskap (St. meld.nr. 29 (2002–2003), Ellingsæter 2004, Smart 1996). En del forskning antyder også at menn utvikler en maskulin omsorgsidentitet i kontrast til mødrenes måte å utøve omsorg på, f.eks. når menn i parforhold hadde permisjon for å ta seg av små barn (se Brandth og Kvande 1996, Olsen 2000, Madsen mfl. 2002). Fedrenes omsorgsutøvelse var ikke nødvendigvis så forskjellig fra mors, men deres selvoppfattelse og selvpresentasjon innebar en kontrastering. Skjer dette også når fedre har omsorgen alene over tid? Er det sånn at barna er lite opptatt av kjønnsmarkører? Oppfatter de i stedet forskjellene mellom mamma og pappa som utslag av ulike personligheter, fordi mer rigide forestillinger om kjønnsforskjeller ikke stemmer overens med hverdagslivet deres?¹ Hva har i så fall dette å si for hvordan barna forstår det å være mødre og fedre, kvinner og menn?

Delt bosted – fra barnas ståsted

Artikkelen bygger på en studie av «Barns erfaringer med delt bosted» (Lidén 2007). Dette var en delstudie under «Delt bosted»-prosjektet som er gjennomført på oppdrag av Barne- og likestillingsdepartementet som et grunnlag for framtidig familiepolitikk etter samlivsbrudd. I forskningsprosjektet inngikk også en surveyundersøkelse om foreldres erfaringer med delt bosted (Skjørten og Barlindhaug 2007). Den kvalitative studien av barns erfaringer bygger på intervjuer med 25 jenter og 17 gutter i alderen åtte til atten år. Disse ble spurt om hvordan de hadde praktisert det å bo like mye hos hver av foreldrene, hva slags forhold de hadde til foreldre, søsken, slekt, venner og nye familiemedlem-

mer, og hvordan de vurderte delt bosted som familie- og boform (Skjørten, Barlindhaug og Lidén 2007).²

Barna er rekruttert gjennom et utvalg skoler i en storby og i en mindre by. I alt har elever fra fire barneskoler, tre ungdomsskoler og to videregående skoler deltatt. Skolene representerer boligstrøk med ulike geografiske og sosioøkonomiske kjennetegn. Forespørselen om intervju ble gitt til elever som praktiserte, eller som tidligere hadde praktisert, delt bosted. Oppslutningen om undersøkelsen varierte. Noen skoler var skeptiske til at sensitive temaer ble tatt opp, mens andre oppmuntret elevene til å delta. Intervjuene ble foretatt på skolene. Barn under 16 år måtte ha samtykke fra foreldrene. Utvalget i barnestudien er rekruttert uavhengig av surveyundersøkelsen, men vi finner at familiene likevel ikke skiller seg vesentlig fra den kvantitative foreldrestudien når gjelder foreldres arbeidstilknytning, boavstand og nye familiedannelser. Andelen familier med høyt konfliktnivå er imidlertid lavere i barnestudien enn i foreldrestudien.

Ser vi nærmere på utvalget i barnestudien, var omlag halvparten mellom fem og ni år da foreldrene skilte lag. Nesten en tredjedel av barna var under fire år da foreldrene flyttet fra hverandre. Dette gjelder også flere av de eldste informantene. For en fjerdedel av barna var det mindre enn tre år siden samlivsbruddet. De husket detaljer fra bruddet, samtidig som de hadde flere års erfaringer med delt bosted. For et par av informantene lå bruddet bare ett år tilbake i tid, og de var fortsatt i en tilvenningsperiode til en ny tilværelse. To tredjedeler av barna hadde hatt delt bosted siden samlivsbruddet. Resten hadde først bodd fast hos mor med besøksordning med far, før de endret ordningen til delt bosted. Bare to av de intervjuede barna hadde endret avtale fra delt bosted til å bo fast hos den ene av foreldrene.

Rettferdighetsargumentet sto sentralt i barnas begrunnelse for å bo delt. De mente delt bosted var en rettferdig ordning for begge foreldrene. De fleste ble forelagt denne ordningen av foreldrene ved bruddet, og det ble da umulig å velge bort den ene forelderen framfor den andre. En like viktig begrunnelse var *barnas eget behov for å opprettholde nære relasjoner til begge foreldrene*. Nesten halvparten av barna hadde opplevd spenninger og konflikter mellom foreldrene under og etter samlivsbruddet, men dette hadde avtatt etter en tid med delt bosted, og etter at foreldrene hadde stiftet nye familier. Like mange hadde foreldre hvor barna opplevde at foreldrene samarbeidet greit både under og etter bruddet. I noen få familier fortalte barna at det fortsatt var et høyt konfliktnivå mellom foreldrene.

Delt bosted innebærer at både far og mor har vekselvis omsorgsansvar for barn alene, samtidig som de er avhengig av å samarbeide. Parforholdet opphører, men familien vedlikeholdes gjennom barna, og nå med foreldrene som likestilte parter i forhold til omsorg. Dette gir andre premisser både sosialt, økonomisk og i forhold til kjønne relasjoner enn det som har vært vanlig i forskning om skilsmissefamilier der den ene parten, som oftest moren, har hatt hovedansvaret for barna etter bruddet. Delt bosted betyr to likestilte forsørgerne som hver skal ivareta barnas økonomiske behov.³ Viktige kjennetegn ved familiene var at to tredjedeler av foreldrene bodde i gangavstand til hverandre, og at halvparten av fedrene hadde beholdt felleshjemmet etter bruddet, mens bare en fjerdedel av mødrene hadde gjort dette.

Kjønne forståelsesrammer på flere nivåer

Det finnes generelt lite ny forskning om hvordan barn gjør kjønn relevant i relasjoner til

mor, far og søsken, og hva ulike familieformer betyr for disse relasjonene (se f.eks. Mayall 2002). Når det gjelder skilsmissefamilier, vet vi lite om hvordan gutter og jenter tolker og inngår i kjønne omsorgspraksiser. Mitt teoretiske utgangspunkt for å forstå kjønn er at dette er en kontinuerlig og fleksibel prosess der individer bruker kulturelle tankeskjemaer for å fortolke verden og seg selv. Relasjoner og gjøremål tolkes inn i kjønne handlingsmønstre. Til dette benyttes språklige og kroppslige uttrykksformer som er forankret i, men ikke nødvendigvis sammenfallende med, kulturelle skjemaer og symboler for kjønn atferd. I dette oppnås en dynamikk mellom stereotype forestillinger og det individuelt erfarte.

Gjennom studier av barns kjønne jevnalderrelasjoner har flere forskere påpekt hvordan kjønne symboler brukes for å beskrive forskjeller mellom jenter og gutter, samtidig som få passer inn i disse stereotypiene. Tvert imot er variasjonene i det å være jente og det å være gutt ofte større enn kontrasteringen mellom dem (Thorne 1993, Gulbrandsen 1998, Lidén 2005). Symbolene for hva det vil si å være gutt/jente får likevel gjennomslag. Gjennomslaget er der fordi de symbolene på kjønnsforskjeller som de bruker, skaper gjenklang i dominerende kulturelle forestillinger om kjønn. Ideen om gutter kontrasterer ideen om jenter, selv om erfaringene tilsier en langt større og overlappende praksis. Dette forsterkes av at de kjønne kategoriene ikke er entydige, men noe de hele tiden utvikler ny mening i forhold til, både fordi kulturelle skjemaer er i endring, og fordi barn ser verden på nye måter etter som de vokser til.

Studiene av kjønnskonstruksjoner blant barn kan også benyttes som utgangspunkt for å forstå hvordan barn oppfatter foreldrene som kjønne individer – også når de gjennom delt bosted utfører motsvarende samme omsorgspraksiser. Et annet moment

fra barnestudier kaster lys over dette temaet. Flere forskere har funnet at barn har sterke kjønnede jevnalderrelasjoner, og vektlegger kjønnsforskjeller mer på offentlige arenaer som skolen enn hjemme og i nabolaget (se f.eks. Thorne 1993, Lidén 2005). Relasjonene hjemme er mer private og mangesidige, og da blir ikke kjønn nødvendigvis en imperativ status. Men selv om forskjeller mellom personer en har et nært forhold til ikke blir referert til med hensyn til kjønn, er ofte interesser og ferdigheter likevel kjønnnet. Gjennom de daglige gjøremålene får både de voksne og barna nedfelt kroppslige praksiser som former og utvikler fortolkningsmåter så vel som ferdigheter, uavhengige av språklige utsagn. Disse omtales imidlertid på andre måter enn ved å vise til de kulturelle skjemaene, som i denne sammenhengen oppfattes som for rigide.

Disse tilnærmingmåtene hentet fra studier om hvordan barn gjør kjønn relevant i samvær med andre barn, slik det er antydnet over, kan også kaste lys over hvorfor barn i så liten grad kjønnnet egne erfaringer med delt bosted.

Kjønnede omsorgspraksiser?

En antakelse er at delt bosted fører til at særlig fedrene er mer til stede for barna enn i det tidligere samlivet. Dette kommer da også fram i mange av barnas beskrivelser av familielivet før og etter samlivsbruddet. De forteller at både mødre og fedre endrer forholdet til arbeidslivet; en del mødre arbeider mer, mens fedre gjerne begrenser reiser og overtid. Både mor og far tilpasser sin arbeidstid til barneukene hvis de kan. De fleste (både mor og far?) øker omsorgsinnsatsen i samværsperioden. Foreldrene har ofte hatt komplementære avvarsområder, mens etter bruddet tar de hele det praktiske ansvaret den tiden de er sammen med barna. Lasse (11 år) forteller om situasjonen etter bruddet slik:

Før så var det skole for meg, og så var det jobb for mamma og ... jobb for pappa. Han pendla jo hver dag, siden han jobba i en annen by. Så etter at de skilte seg så slutta han der da. Pappa er mye mer hjemme nå. Og det er mamma også. Før så var det sånn at pappa sa: Kan du ta og passe på ungene litt i dag sånn, siden jeg må jobbe overtid og sånn. Men nå går ikke det. Så det blir sånn – vi er mye mer sammen. Når jeg kommer hjem, og har vært på trening, så spiser vi middag, og så koser vi oss sammen resten av kvelden og sånn. Så jeg drar ikke bort på kvelden så veldig ofte. Det er akkurat det samme hos mamma som pappa. Hun har jo sånn strammere program – det er veldig krise hvis hun må være hjemme en dag, siden hun har pasienter hver dag, så når barnehagen eller skolen er stengt, så er vi veldig mye hos farmor og farfar eller mormor og beste.

Både faren og moren til Lasse er mer tilstede-værende nå enn før bruddet. Faren har sluttet i pendlerjobben og arbeider mindre overtid den uken han er sammen med Lasse. Moren er mindre fleksibel i sitt arbeid, og hun arbeider muligens mer enn hun gjorde tidligere. Likevel opplever Lasse det som at begge foreldrene er mer hjemme nå enn da de alle bodde sammen, og at de prioriterer samværet med Lasse i denne tiden. Dette gjør at Lasse også er mye hjemme om kvelden fordi han ønsker å være sammen med faren/moren de dagene han er hos ham/henne.

Tidligere var faren til Lasse mindre delaktig i husarbeid og barnepass. Nå har han likestilt ansvar for de praktiske oppgavene. Han må ta stilling til oppdragelse og grensesetting, reflektere over prinsipper, prioriteringer og oppfølging. Også moren merker forskjell fra tidligere. Hun må i større grad forholde seg til faren som selvstendig oppdrager. De må

Foto: © Mimsy Møller / Samfoto

formulere sine prinsipper, finne fram til måter å samarbeide på og tilpasse seg hverandre, uansett om de er enige eller ikke. Lasse opplever at foreldrene prioriterer ganske likt, og tilværelsen er ikke vesentlig forskjellig hos mamma sammenlignet med hos pappa. Han forteller at begge foreldrene er mindre fleksible i samværstiden. Før kunne faren og moren få avlastning av hverandre, men nå må de få hjelp av andre, som besteforeldre, når barna for eksempel blir syke.

Bruddet innebar en stor omstilling når det gjelder omsorgsinnsats, særlig for faren. Dette beskriver også Njål (16 år) når han forteller om hvordan farens ansvar og engasjement endret seg etter at foreldrene flyttet fra hverandre.

Ja altså – pappa var jo fotballtrener. Jeg trente fotball før, når jeg var mindre. Og når mamma flytta ut så fulgte han kanskje enda mer opp på fotballen, og litt sånn

forskjellig. For da ble han trener for laget mitt. Men ellers er det ikke *mer* forskjell [på omsorgen foreldrene gir]. Pappa lager mer mat nå da. Men – når mamma flytta ut, en stund så spiste han veldig lite mat når han var alene – så koste han seg heller litt når jeg var der. Kjøpte litt mer middag og sånn. Pappa hadde jo mindre å tenke på når han var sammen med mamma, for da var jo hun litt med også. Men ... det var kanskje litt uvant i starten, men etter hvert så tror jeg han tenkte på det meste. Fikk med seg det meste og sånn ... Men jeg måtte jo huske – gymtøy måtte jeg jo klare litt selv da. Du blir kanskje litt mer selvstendig enn når du har en mor og en far også ... Så – jeg synes det har vært greit, å lære meg å bli selvstendig. Det hjelper meg videre når jeg blir eldre.

Slik Njål beskriver det, hadde faren en tilvenningsperiode til å ta hele det praktiske

ansvaret alene. Njål merket at farens ansvar for måltider og husarbeid var uvant i starten, omsorgsoppgavene måtte læres, men etter hvert «tenker han på det meste». Njål vet at faren bl.a. prioriterer skikkelige måltider når de er sammen, og tolker denne innsatsen som et uttrykk for at samværet er noe faren verdsetter.

Før var farens eneansvar knyttet til fritidsinteresser. At faren til Njål tar på seg treneransvar, kan tyde på at han bruker enda mer tid og krefter på sønnens fritid når han nå er blitt alene om ansvaret. Dette innebærer at Njål deler en viktig fritidsinteresse med faren, og gjennom dette styrkes båndene mellom dem.

Omsorg kan forstås som en kompetanse man tilegner seg ved behov, ikke en egen-skap som er forskjellig hos mor og far. Dette er en tilnærming hvor omsorg blir betraktet som et potensiale i oss alle, som noe som læres og utvikles når situasjonen innbyr til det. Brandth og Kvande (2003) understreker at nært samspill med barn kan utvikle en behovsorientert omsorgspraksis uavhengig av kjønn. Dette betinger tid og nærhet med barn. I dette samspillet oppdrar barna foreldrene ved at foreldrene lærer seg å respondere på barnas behov og forventninger. Og barn lærer, slik Njål trekker fram, å ta større ansvar for egne situasjonsbestemte behov. Fordi han erfarer at faren ikke alltid minner ham på gymtøyet, er dette noe han må ta større ansvar for selv. «Du blir kanskje litt mer selvstendig» når foreldrene ikke bor sammen, er hans erfaring, og slik jeg tolker det, ser han dette som positivt. Denne type positiv oppfatning av utfordringene de ble stilt overfor ved å ha delt bosted, var det mange som uttrykte. Det kan forstås som en strategi for å godta og beherske denne livssituasjonen. Det var ikke forskjeller mellom gutter og jenter i forhold til dette. Forskjellene mellom barna var mer knyttet til om de hadde en generell positiv

opplevelse av ordningen, og om de hadde kontakt med begge foreldrene.

Både Lasse og Njål retter oppmerksomheten mot fedrene i beskrivelsene sine av tilværelsen etter bruddet og endringene delt bosted har hatt for dem. Mødrene blir mindre synlige i beskrivelsene av den daglige omsorgen. Dette gjelder ikke bare for Lasse og Njål, men for de fleste barna når de beskriver sin tilværelse. Dette kan ha flere årsaker. Omsorgsinnsatsen fra foreldrene er ofte vanskelig å sette ord på. Den framstår som mangetydig, og mors og fars innsats er vevd inn i hverandre (Skjørten 2005). Barna påpeker gjerne det som er nytt eller annerledes. Mødrenes omsorgsarbeid har kanskje vært tydelig til stede hele tiden, og er i større grad noe som tas for gitt. Det kan også ha å gjøre med at mødrenes husarbeid er blitt en taus praksis, noe de gjør uten å snakke så mye om det eller involvere barna i det. Mødrene blir i stedet mer synlige som individer gjennom deres felles samvær eller engasjementet de viser i forhold til barnas fritidsaktiviteter.

En del fedre tok allerede før bruddet aktivt del i barnestell og husholdsoppgaver. I foreldreundersøkelsen (Skjørten og Barlindhaug 2007) svarer 50 prosent av mødrene at fedrene delte likt på omsorg også før samlivsbruddet, og mødrene, særlig de med utdanning ut over videregående skole, vurderte fedrenes innsats positivt. Denne positive vurderingen av fedrenes innsats kan ha vært medvirkende årsak til at foreldrene valgte delt bosted for barna. Barnestudien gir ikke et fyllestgjørende bilde av foreldrenes omsorgsinnsats før bruddet. Likevel beskriver en del barn at fedrene var tydelige personer i tilværelsen deres også før bruddet, og ønsket om delt bosted kunne sikre dem en fortsatt nær kontakt. Kontakten med far var i noen tilfeller mest knyttet til fritidsaktiviteter. I mange av tilfellene ser det ut som om fedrene har hatt en tilvenning til økt omsorgsinnsats.

Det er derfor nærliggende å tro at mødrenes standarder og praksis i de fleste tilfellene blir utgangspunkt for barnas forventninger, vaner og behov fordi mødrene har vært de mest toneangivende i omsorgen før bruddet. Forskjellene i praksis blir imidlertid ikke så store, eller de blir ikke så vesentlige, sett fra barnas side. Dette kan skyldes at det vesentlige er at de daglige gjøremålene blir utført, og at nyansene i utførelsen blir mer underordnet. Og foreldrene kan i den nye situasjonen ønske å vise at de er kompetente personer som imøtekommer standardene den andre setter, eller det samfunnet har av forventninger til et godt barneliv. F.eks. kommer dette fram i forhold til måltider. Et sunt kosthold er gjerne en viktig markør for omsorgsstandard blant voksne. Mat og måltider uttrykker også fellesskap. Birgit (12 år) forteller om både forskjeller og likhetstrekk mellom moren og faren når det gjelder matlaging:

Vi spiser litt forskjellig da, fordi mamma – hun kjøper bedre spagetti, og pappa – han kjøper mindre bedre spagetti – Eller vi har litt forskjellig mat – Men jeg lager middag en dag i uken da, hos pappa, wok. Vi pleier ikke å ha wok hos mamma. Og ja – hun pleier å lage middag – mamma er veldig flink til å lage mat. Pappa er også flink da, men mamma er en mesterkokk (ler litt).

Maten de spiser, er stort sett den samme, men matlagingen har litt forskjellig betydning i de to hjemmene. For Birgit blir morens kokkekunst en viktig markør av hennes ferdigheter som mor. Det kan være at moren også bruker dette for å videreføre sin posisjon som dyktig(ste) omsorgsperson. De feirer f.eks. bursdager og høytider sammen hos moren fordi hun lager best mat. Bursdager og høytider gir familien anledninger til å samles på tross av delt bosted. Denne fortellingen er ett

av få eksempler på at *mødrenes*, ikke *fedrenes* matlaging og husarbeid, blir nevnt av barna. Det er imidlertid hos faren Birgit selv kan øve seg på å lage mat. Også andre forteller at de oftere må hjelpe til hos faren enn hos moren. Slik får de erfaringer fra husarbeid og matlaging gjennom farens hushold. Men for Birgit er virtuositet og fellesskap rundt måltider likevel sterkere forbundet med moren.

Fritid – fedrenes arena?

Oppfølging av fritidsaktiviteter er en viktig foreldreinnsats. Faste fritidsaktiviteter krever samarbeid eller klare avtaler når foreldrene vekselvis skal følge opp aktiviteten. Halvparten av barna i undersøkelsen oppga at begge foreldrene var like aktive med å kjøre til fritidsaktiviteter og i forhold til å følge opp med å skaffe utstyr eller å være tilskuer. Dette var ofte aktiviteter som barna deltok i sammen med kamerater. Dermed inngår også at barnas foreldre må gjøre avtaler med kameratenes foreldre om henting og bringing. Det finnes en liten kjønnsforskjell her: Det er mest vanlig blant jentene at begge foreldrene følger opp likt. For gutter er det oftere helt eller delvis foreldrespesifikk oppfølging av fritiden.

Eksempler på delvis foreldrespesifikk oppfølging er særlig knyttet til sport. Njål forteller f.eks. at faren ble trener for fotballaget hans etter bruddet med moren. Også mødre kan følge opp i forhold til idrett når det er de som f.eks. er skiinstruktør eller håndballtrener. Foreldrene følger i noen tilfeller opp spesielle idretter som de selv har særlig interesse av, og som de ønsker at barnet lærer. F. eks. forteller en gutt at når han hver helg er hos moren, drar han sammen med henne og hennes venner for å spille golf. En jente forteller at hun i mange år har spilt tennis fordi faren er en ivrig tennisspiller. En tredje bruker mye tid på seiling, og det er faren som følger ham opp i forhold til dette. Den av foreldrene som har

den spesielle interessen, tar også som oftest det økonomiske ansvaret for fritidsinteressen, oppbevarer utstyret og følger på trening og til konkurranser. For de som har foreldre som følger opp spesielle fritidsinteresser, danner det seg gjerne et særlig bånd til barna gjennom at man deler en felles interesse.

Et viktig premiss er hvordan helgeaktiviteter inngår i foreldrenes større sosiale nettverk. Etter hvert som det kommer inn nye partnere, er disse med på å prege familiens fritidsinteresser. Når foreldrene har etablert seg på egen hånd, kan de utvikle forskjellige livsstiler som innebærer at helgene benyttes på helt forskjellige arenaer. Noen forteller om fedre som har yngre kjæresten, og at de ofte går sammen på kino og andre kulturtilbud, i kontrast til moren som har etablert ny familie, og hvor hennes familieliv preges av småbarn, hjemmekos og turer i skog og mark. Andre har mødre som har bosatt seg i urbane områder, og hvor områdets caféer og uteliv inngår som bakteppe for dagene hos mamma.

Oppdragelse og grensesetting – forskjellig autoritet?

De fleste beskriver tilværelsen som *litt* forskjellig i de to hjemmene, knyttet til mange små nyanser i dagsrytme og kommunikasjonsform. Likevel er det fellestrekkene som er tydeligst i barnas beskrivelser. En av årsakene kan være forventninger som stilles til familien utenfra, fra skolen og fritidsaktiviteter. Her er det klare krav til hvordan hjemmet følger opp barn. Dette er noe som kan bidra til at mødre og fedre som praktiserer delt bosted, samarbeider. Når det for eksempel gjelder lekser, beskriver barna stort sett at foreldrene er blitt enige om felles regler og oppfølging. De møter opp sammen på foreldremøtene på skolen, og dette bidrar til at de har samme referanser for hva som skal til for å følge opp barnas skolearbeid. Felles holdning til økt

innsats fra begge foreldrene kan styrke hver av foreldrenes autoritet. At foreldrene er enige om å skjerpe kravene til skolearbeidet, betyr imidlertid ikke alltid at de følger dette opp på samme måte i praksis. Anja (12 år) forteller:

Mamma er mye strengere med lekser enn pappa. Hos mamma – så skal hun se på leksene hver dag, men hos pappa er det ikke så nøye. Pappa kunne godt vært litt strengere, for at det er ikke alltid at jeg rekker å gjøre alle leksene – eller gidder å gjøre alt sammen.

Gjennom å observere ulike holdninger i praksis får Anja innblikk i en viktig forskjell mellom foreldrene. Kunnskap om at regler følges opp ulikt, kan være en spore til forhandlinger, til å utnytte frirommet hos den ene eller til selv å ta ansvar der den ene forelder ikke følger opp. Leggetid er et forhandlingstema der det oftere finnes større holdningsforskjeller mellom foreldrene, enn når det gjelder lekser. Det er ikke entydig at fedrene gjennomgående eller på enkelte områder er strengere enn mødrene eller omvendt. En del av barna opplever at foreldrene kan være strenge på forskjellige områder, mens noen opplever at faren/moren er konsekvent strengest. Dette tilskriver barna som regel foreldrenes ulike lynne og personlighet, slik Bård (12 år) gjør:

Jeg sier at det er to forskjellige sider av meg: Pappasiden og mammasiden. Og mest ordentlig er mammasiden. Når jeg er hos mamma så passer hun på oss *hele* tiden, passer på at vi setter i gang å arbeide med en eneste gang. Pappa sier sånn: Ja, nå må dere gjøre lekser! Men resten så – ja, så bryr han seg ikke – han tror at vi gjør lekser, mens egentlig så sitter jeg på rommet og leser blad (ler litt). Ja, pappa er litt mer rotete enn mamma.

Men det er ikke uvanlig.

Bård ser ut til å mene at det å være mer distré, er mer utbredt blant fedre enn blant mødre. Moren er mer kontinuerlig til stede, og involverer seg på en annen måte i tilværelsen hans. Hun er strengere, men dette oppfatter han også at formidler omtanke og prioritering av barna. Faren derimot, har ikke oppmerksomheten rettet mot ham på samme måte, han blir mindre kontrollerende, men heller ikke helt til å stole på i praktiske saker. Noe som gjør at Bård selv må ta ansvar. Dette utnytter han til en viss grad, men etter press fra læreren tar han etter hvert selv ansvar for lekser og gymtøy. Disse forskjellene mellom foreldrene knytter Bård til kjønn, men siden de samtidig er innvevd i utallige og nyanserte oppfatninger av foreldrene, er det de individuelle særtrekkene som former helhetsinntrykket, og ikke et fast mønster av hva som er typisk for mødre og fedre.

Autoritet utøves i dag gjennom ulike kombinasjoner av forhandlinger og kommandoer. Dette innebærer evne til å være fleksibel, til å lytte, men også til å ta avgjørelser og kontroll. Det følger av dette en forventning om emosjonell våkenhet og forhandlingskompetanse (Hennum 2002). Utsnittene av intervjuene antyder at dette brukes både av mødre og fedre. Hvordan de utøver sin autoritet beskrives ikke entydig som en mannlig eller kvinnelig form. Mødre beskrives i noen tilfeller som mer kontrollerende enn fedre, mens de på andre områder er åpne for argumentasjoner og forhandlinger. Fedre kan være kategoriske med lite forhandlingsrom, f.eks. når det gjelder hvordan lekser skal prioriteres, mens de på andre felter er overbærende eller gir stor frihet. Barna beskriver ulike strategier for å unnsnippe påbud, men de fleste tilpasser seg etter hvert de rammene som ikke bare settes av foreldrene, men også av lærere, trenere,

søsken og venner. Det finnes en forskjellsdiskurs der fedre forventes å representere en mer hierarkisk og autoritær form for autoritet sammenlignet med mødre som heller benytter seg av forhandlinger (ibid.). Men en slik forskjellsdiskurs kan ikke leses av beskrivelsene til barna. Fedrene tilskrives ikke en overordnet autoritet som f.eks. benyttes på tvers av husholdene i forhold til utagerende unge. Barna beskriver i stedet en autoritetsutøvelse som benyttes av begge foreldrene, og som fordrer at de involverer seg i barnas tilværelse. Fraværet av store konflikter mellom foreldre og barn, som gjelder i de fleste av familiene, antyder at det er tilstrekkelig tette relasjoner mellom foreldre og barn til at denne formen for autoritet fungerer. Et vekselvis aleneansvar gir begrenset rom for arbeidsfordeling mellom foreldrene når det gjelder autoritet, og tvinger mor/far til å ta ansvar for foreliggende situasjoner. Dette også for å vise at de er kompetente foreldre. Finnes det likevel spor av at tette relasjoner følger kjønn, at det er forskjeller i forventninger til relasjonene og at f.eks. mødre har tettere forhold til sine døtre, og fedre en sterkere nærhet til sine sønner?

Intimitet – kjønn?

I dagens middelklassenormer inngår forventninger om intimitet, kommunikasjon og delaktighet som vesentlige sider av forholdet mellom foreldre og barn. Dette kreves også for å være lydhøre forhandlingspartnere når avgjørelser skal tas på områder der barn forventer medvirkning. Foreldrene til de eldre barna får autoritet nettopp gjennom å vise seg som «kompetente foreldre». I dette ligger også en forventning om at de har kunnskap om den tilværelsen barnet/ungdommen befinner seg i (Hennum 2002, se også Koch og Walstad 2005). Dette stiller krav til foreldre om

å vise omtanke, følge opp barnas interesser og behov, lese deres signaler og forstå situasjonen her og nå, samtidig som de tenker langsiktig utvikling. For å ivareta disse sidene ved omsorgsarbeidet kreves det åpenhet og tid til samvær og samtaler. Til grunn for denne forståelsen ligger en form for likeverd. Barna oppfattes som samtalepartnere også for foreldrene. De involveres i foreldrenes tanker og prosjekter. Dette kan gi barn anledning til å forstå mer av foreldrene og den livssituasjonen de har, men det kan, som vi skal se, også være en belastning for barna.

Barnets kapasitet for kommunikasjon, samvær og fravær endrer seg med alder, og omsorgsansvaret handler nettopp om å

de yngste, og særlig for en del jenter, men det er også mange som ikke husker at dette var en del av deres erfaring da de var yngre. De litt større barna understreker at nærheten til begge er like viktig, og at dette er grunnlaget for å være fornøyd med delt bosted. Likevel kan forholdet de har til foreldrene være av forskjellig art. Det er blant de eldste barna det kommer tydeligst fram at forholdet til mor og til far har ulike valører, og at disse forskjellene er viktige for dem.

Flere av de litt større jentene beskriver mor–datter-forhold som et slags venninneforhold, der de ved å dele hverandres tanker kan identifisere seg med hverandre. Gry (15 år) understreker dette forholdet:

Et vekselvis aleneansvar gir begrenset rom for arbeidsfordeling mellom foreldrene når det gjelder autoritet, og tvinger mor/far til å ta ansvar for foreliggende situasjoner.

støtte opp om denne utviklingen. Behov og forventninger om oppfølging og tilknytning forandrer seg fra førskolebarn til ungdomsalder, noe som blir beskrevet av barna i undersøkelsen. Et par av de yngste jentene forteller hvordan de, da de var i førskole- og småskolealderen, lengtet etter moren når de var hos faren, men at dette hadde gitt seg da de ble større. De var mest knyttet til moren da delt bosted ble bestemt, og hadde, som regel i stillhet, vært ulykkelige over fraværet fra mor. Guttene i undersøkelsen forteller ikke om tilsvarende ting, unntatt i ett tilfelle der gutten ikke trives hos faren på grunn av farens nye familie. Noen familier har en ordning med delt uke som gjør at de ser begge foreldrene nesten daglig. Det er et underliggende premiss at fravær fra moren er en utfordring for

Jeg og mamma har mye mer et venninneforhold. Altså, vi snakker – jeg kan snakke med mamma om alt. Det syns jeg er veldig bra. Og pappa – han gjør liksom ting. Han stiller alltid opp, på en måte, uansett hva det er, og når det er, så stiller han opp for meg. Og det er veldig fint å vite. Men han krangler jeg mye mer med. Mamma prater jeg mer med om alt.

Forholdet Gry har til henholdsvis mor og far, er forskjellig. Moren bekrefter nærhet gjennom ord og gjennom en umiddelbar åpenhet og aksept ved å dele erfaringer og reaksjoner. Faren viser sin omsorg ved å handle. Han stiller alltid opp når hun trenger det, og er dermed en hun kan stole på. Han møter henne

også med egne krav og vurderinger som fører til at de krangler, og er dermed en som utfordrer henne, mens moren gir henne forståelse og støtte. Slik jeg tolker Gry, verdsetter hun begge disse posisjonene, begge er nære og tydelige personer for henne, men på forskjellige måter. Hanna (12 år) har også forskjellig type kontakt med foreldrene, noe hun tilskriver arbeidsbyrde og prioriteringer:

Jeg syns jo det er veldig forskjell, ja forskjell sånn i forhold til småting. For eksempel pappa drar tidligere om morgenen, og jeg er lenger hjemme alene om morgenen. Og da har han ofte satt fram en frokostblanding til meg på bordet. Men mamma, hun drar et kvarter før meg, så vi spiser alltid sammen. Det er også sånn på kveldene. Fra kvart på ni til halv ti eller noe, da sitter jeg og prater med mamma mens vi ser på nyhetene sammen. Mens pappa styrer ofte og ordner med lillesøsteren min, eller sitter og gjør jobbarbeid på dataen. Noen ganger så sitter han med meg også. Men det er veldig forskjell fra hus til hus, syns jeg.

Faren til Hanna har en mer presset tilværelse enn moren når det gjelder arbeidstid og forventninger. Hanna påpeker at faren «styrer ofte og ordner» ting, mens hun prater mer med moren. Både Gry og Hanna verdsetter den åpne og direkte samtalen med mødrene. Den gir dem mulighet for intimitet og en type kontakt som styrker tilknytningen dem imellom. Også gutter understreker at de har slik kontakt med mødrene sine. Men det er også mange som forteller om hvor viktige fedrene er som samtalepartnere. Marte (18 år) forteller hvordan hun setter pris på dagene hos faren. Fellesskapet dem imellom er blitt styrket av stemningen som oppstår når de sitter sammen mens de i blant småprater og holder på med hver sine ting. Ettersom hun er blitt

eldre har samtalene deres blitt viktigere:

Det vi gjør mest sammen, er egentlig å snakke litt filosofisk (ler litt), men – eller litt mer sånn reflektert og ... Jeg syns han formulerer seg så bra, så det er ganske interessant å høre på han og sånn. Han forteller meg livshistorier og sånne ting –

Når Marte blir inkludert i samtaler som faren ellers deler med kolleger og venner, er dette også en måte å uttrykke et slags likeverd, tilsvarende det mødre–døtre har når de møtes i et «venninneforhold». Delt omsorg gjør at barn har tid med foreldrene hver for seg, og de understreker at de ønsker denne nære kontakten med begge. Forskjellene i hvordan relasjonene blir tette er vesentlig i denne sammenhengen. Nærhet utvikles både gjennom å gjøre ting sammen, stille opp og gjøre ting for hverandre og gjennom å prate sammen. Beskrivelsene antyder at samhørighet med fedrene gjerne skapes ved å gjøre ting sammen, mens de oftere nevner at de sitter sammen med mødrene og koser seg.

Godt over halvparten av barna i undersøkelsen sier at de prater med begge foreldrene, mens en håndfull sier at de ikke har denne formen for intimitet med noen av dem. De som vokser opp med lite konfliktfulle relasjoner mellom foreldrene, sier at de har fortrolighet med begge, eller, som et par av dem, bare med den ene. De fleste som fortsatt har stort konfliktnivå, har enten en eller begge foreldrene å snakke med, men blant disse barna er det også flest uten tette relasjoner til noen av foreldrene.

Nærheten til foreldrene kan for noen oppleves som en belastning når foreldrene berører konfliktfulle erfaringer. Bård (12 år) forteller han snakker åpent med begge foreldrene, men det er særlig faren som bruker ham aktivt som samtalepartner. Dette gir ham en mulighet til en mannlig identifikasjon,

Foto: © Kate Mitchell / Scanpix

men også til en innsikt som ikke er enkel å forholde seg til.

Altså – pappa snakker veldig mye med meg, og da snakker han mye sånn at han ikke forstår hvorfor mamma gikk fra han. Og så prøver jeg å forklare han – og da pleier vi ofte å diskutere kjempelenge, sånn bla-bla – Mens mamma, jeg tror pappa spør og graver mer enn mamma. For det var mamma som gikk, ikke sant, så han forstår det ikke. Han prøver å snakke igjennom oss. [...] Mamma mener at hun

har det mye bedre nå da. Jeg vet ikke, jeg, hvem jeg skal tro på. Jeg *tror* mamma har det bedre. Det gjør jeg, egentlig ... Men jeg tror ikke *pappa* har det bedre ... Han er så rar, så jeg skjønner at han er lei seg. Det er jo greit å snakke med dem om det selv om det ikke er så mye jeg har lyst til å si – Det er mer hyggelig å høre hva *de* har å si. Jeg pleier ofte å fortelle veldig mye av det pappa sier til mamma, men jeg forteller lite av det mamma sier til pappa. Av og til noe – Men, mamma sier ofte veldig lite da.

Bård forteller at moren fortsatt ønsker å unngå å møte faren, og at hun ikke ønsker å bli konfrontert med hvorfor hun gikk.

Mamma er en mye mer følsom type enn han, så hun hater at han drev og diskuterte. Så er det sånn at mamma er redd for at han skal bli sint, men pappa er ikke sint, han – han har bare lyst til å snakke med henne og spørre hvorfor, ikke sant. Og så klarer hun ikke helt å svare, hun er redd for at da skal det og det skje. Ja, pappa mente at de diskuterte, og mamma ble så veldig fort lei seg. Så hun begynte å gråte så fort ... og ble så sur. Hun hatet å krangle, mens pappa elsker å diskutere, og det er fordi han – liker å diskutere litt. Så hun hatet det, og derfor flytta hun fra han da.

Han har et dobbelt forhold til at særlig faren involverer ham i bearbeidelsen av bruddet. Samtidig oppfatter han det som en anerkjennelse av hans refleksjoner – noe han setter pris på. Det er en åpenhet om følelser i denne familien, som også gjør at han selv greier å reflektere over egne reaksjoner. Men han ser også hvordan hans rolle som mellommann er uholdbar, at han må balansere informasjon og beskytte foreldrene mot hverandre. Hans nyanserte betraktninger kan være et uttrykk for at det å snakke om dette er en strategi for å lage distanse. Han understreker i flere sammenhenger at bruddet var helt greit for ham, og at han takler det bra.

Bård forklarer forholdet mellom foreldrene med deres ulike personligheter. Han prøver å beskytte moren overfor farens dominans. Hennes sårbarhet oppfatter han ikke som et resultat av ulike maktposisjoner, og det tilskrives heller ikke kjønnete relasjoner, men hvordan faren og moren er som individer. De mange nyansene i relasjonene gjør at bildet er for sammensatt, og forholdene for

nære. Han har ikke den distansen som skal til for å bruke mer allmenne forståelsesrammer på relasjoner som han er innvevd i til daglig.

Unntaksvis beskriver informantene de ulike tilknytningene de har til foreldrene som kjønnet ut fra stereotype forståelser av kvinner og menn. Lotte (15 år) oppfatter moren som mer masete og sur, og forklarer dette med overgangsalderen. Noe som kan være et maktgrep hun bruker for å nøytralisere morens kontroll. Faren derimot, representerer en framtidig tilværelse hun er nysgjerrig på, en urban tilværelse som hun snart kan ta del i som ung voksen. Dette er hun foreløpig betrakter av, og hun er tilfreds med å slappe av og være hjemme hos faren, mens hun hos moren deltar i et utprøvende ungdomsmiljø som hun opplever som en nødvendig periode på vei mot det lokkende urbane og voksne livet. For Lotte står foreldrenes livssituasjon som komplementære verdener. De representerer ulike premisser for kontakt og kontroll, både på grunn av forventninger og relasjoner som hører til i de ulike hverdagslivene til foreldrene, og fordi foreldrene er forskjellige som personer. I Lottes tilfelle er det også viktig at de bor i ulike bydeler. Moren bor nær skolen og kjenner mer til Lottes venner og ungdomsliv, mens faren bor i en annen bydel der hun ikke kjenner noen. Lotte forteller:

Mamma er veldig mye strengere enn pappa. Hun er veldig mye sånn: «Ja, nå må du gjøre lekser i en time.» Pappa, han er litt mer sånn – det er litt mer fristed der. Og det er ikke noe negativt. Det er ikke sånn at når jeg drar til han så får jeg gjøre hva jeg vil heller. Men da får jeg litt mer tid til å slappe av, og være litt for meg selv. Hos mamma er det mer kjeft og sånne ting. Hun er veldig i overgangsalderen (ler litt), veldig sur for tiden. Det er ikke så lett det heller. Men hun er altfor engstelig. Hun er redd for at venner ikke har så

god innflytelse på meg. Får meg med på noen ting. Altså. Jeg går ikke med på ting som er farlig og alt for dumme, men jeg har jo blitt med på noe av det. Mamma syns det er veldig dumt da. Så derfor må hun liksom være mye mer streng. Pappa og jeg har litt bedre forhold. Vi snakker om alt. Han er mye lettere å snakke med også, fordi han blir aldri sånn ordentlig sur. Vi snakker også om de tingene som skjer her oppe med vennene mine, det snakker vi mye om, egentlig. Så er jeg mye mer hjemme og slapper av når jeg er hos han enn når jeg er hos mamma. Her hos mamma vil jeg helst ut og treffe venner. Og nå føler jeg at jeg kan få en pause fra

domsliv. Hun kan slappe av alene, og ha tid til å snakke med faren med et litt mer distansert forhold til begivenheter og uoverensstemmelser. Faren symboliserer jentas selvstendighet, ikke bare i forhold til voksne, men også til venner. Relasjonen er mindre preget av ambivalens, og mer av anerkjennelse og likeverd. Moren derimot, lever midt i sentrum av konfliktene med uroen for datteren inn på kroppen. Dette farger også forholdet mellom dem. Hun setter grenser jenta utfordrer, samtidig som hun har representert kontinuiteten i Lottes oppvekst. Lotte forteller at moren mener at faren passer for lite på og gir henne for stor frihet. De ulike posisjonene foreldrene har i Lottes liv, gjør at de ikke samarbeider

Unntaksvis beskriver informantene de ulike tilknytningene de har til foreldrene som kjønnet ut fra stereotyper forståelser av kvinner og menn

mamma når jeg er hos pappa, og da blir det lettere å komme tilbake til henne, og å være en uke sammen med henne også. Og da får jeg pause fra pappa.

Det blir tydelig i Lottes beskrivelse at forholdet mellom mor og datter ikke kan sees uavhengig av forholdet far–datter. Delt bosted gjør at begge foreldrene er viktige personer i den daglige tilværelsen, også ved sitt vekselvise fravær. Og som vi har sett i flere av beskrivelsene, gjør de også sine refleksjoner gjennom å observere forskjellene mellom fedre og mødre og deres eventuelle nye familier, og om samarbeidsklimaet i familien som helhet.

For Lotte blir tiden sammen med faren et frirom, også i forhold til Lottes venner og deres forventninger til et utprøvende ung-

godt om oppfølgingen. Ifølge Lotte syns faren at moren er for engstelig, mens moren mener at han er alt for tolerant og godtroende.

Faren anerkjenner Lottes frigjøring. Dette er en selvstendiggjøringsprosess som er Lottes egen mer enn del av ungdomsgjengen, slik moren observerer den. Lotte oppfører seg mer ansvarlig hos faren, og prøver ut sin personlige musikk- og litteratursmak uavhengig og i kontrast til venninnene. På denne måten får foreldrene forskjellige roller i hennes løsrivningsprosess. Tilsvarende fortellinger har også et par andre jenter, mens guttene beskriver at foreldrene inntar likere posisjoner, enten guttene tilpasser seg godt eller har konfliktfulle relasjoner til dem.

Ny familiedannelse – tilbake til tradisjonell omsorgspraksis

Hittil er det forholdet til foreldre før de har fått nye samboere som er diskutert. Når en eller begge foreldrene etablerer nye familier, blir det flere voksne som inntar omsorgsroller overfor barnet. Studien viser at i de fleste tilfellene blir det kjønnete omsorgsmønsteret mer tradisjonelt når husholdet igjen består av to voksne. Njål (16) fortalte tidligere om hvordan faren tok større ansvar for ham og det huslige etter at de startet med delt bosted. Når farens nye samboer flytter inn, overtar imidlertid hun mange av de praktiske oppgavene i huset. Njål forteller:

Han hjelper jo til sånn med vasking og sånn ... Men pappa følger meg stort sett opp på skolen og passer på det. Og hun hjelper pappa med å følge meg opp på skolen, men hun er ikke sånn direkte til meg da, på skolen. Så sport og skole er det stort sett pappas ansvar: Mens hun hjelper meg – ja, lærer meg litt sånne huslige ting og litt forskjellig.

Faren trekker seg ut av en del oppgaver hjemme etter at samboeren flytter inn, men han er fortsatt hovedansvarlig for å følge opp Njål på skolen og i fritiden. Også andre fedre går tilbake til en mer tradisjonell posisjon med mindre ansvar for husarbeid når det kommer en ny kvinne inn i hjemmet. Ulla (18 år) for eksempel, forteller om rollen stemoren hadde for henne og broren den tiden de bodde sammen. Ullas stemor flyttet raskt inn hos faren etter at foreldrene skilte lag. Faren hadde ikke omsorgsansvaret alene for barna før etter det nye samlivsbruddet med stemoren. Ulla beskriver stemoren slik:

Hun var jo en morsfigur annenhver uke i 8 år eller hvor lenge det varte. Og det var aldri et problem i det hele tatt. Det var helt greit, og det tror jeg mamma syntes var positivt også. Dessuten var hun

flinkere til å oppdra enn pappa. Flink til å liksom passe på vi ikke tøyset og tullet og sånn. Jeg tror pappa er litt sånn: Det er jo så koselig at dere er her, så da kan dere bare gjøre litt hva dere vil. Og at hun da passet på at vi overholdt regler og ... Mamma og stemor samarbeidet veldig godt. Og nå inviterer mamma henne hjem til middag med jevne mellomrom, og hennes barn og nye mann. Sånn at *de* også har hatt et veldig godt forhold hele veien da. Så *det* har aldri vært noe problem.

I dette tilfellet kom stemoren inn da de var små og gjorde en viktig innsats som oppdra-ger. At moren godtok denne innsatsen, har vært viktig for Ulla og for forholdet mellom de to kvinnene. Kvinnene har til sammen vært sentrale i Ullas oppvekst, mens faren og stefaren er mer distanserte personer. Andre forteller hvordan stefedre har en viktig rolle i husholdet ved at bidrar til både det materielle og det sosiale grunnlaget for familien, og fordi de er fortrolige, men litt distanserte personer barna kan snakke med om andre ting enn de kan ta opp med foreldrene. Dette synes særlig viktig for en del av guttene som gjør «gutteting» sammen med stefar. For noen gjør en ny stemor og nye halvsøsken dem mer usynlige i familien, og kontakten med faren blir mindre omfattende. Fedrene tar ikke lenger like mye ansvar og bruker ikke like mye tid på dem som før. De arbeider mer, og de har flere å fordele oppmerksomheten på. Det er ikke utenkelig at stemødre også opplever det vanskelig med farens tette relasjon til sønn eller datter, og definerer dette som en konkurransesituasjon. Slik blir det i alle fall oppfattet av noen av de eldste barna. Flere mente også at stemor var mer opptatt av egne barn. De følte seg forfordelt i forhold til andre barn i den nyetablerte familien. De mister dermed det enestående forholdet til far. Andre opplever at en ny partner bidrar til

å utdype tilhørigheten til faren. Mange snakker også svært positivt om innsatsen stemor gjør overfor dem. Hun skaper mer trivsel, og de har gode og tillitsfulle samtaler. Felles for disse beskrivelsene er de gir et langt mer tradisjonelt bilde enn det barna tegner av delte bostedfamilier der foreldrene enda ikke har etablert nye langvarige parforhold. Det ser ut til at en kjønnnet omsorgsfordeling ligger latent også etter at foreldrene har praktisert eneansvar over tid. Men, slik Njål understreker, oppfølgingen foreldrene gir kan likevel være mer omfattende enn den var før samlivsbruddet.

Kjønnede forståelser i endring?

Studien antyder at delt bosted gjør kjønnsdimensjonen ved omsorg mindre iøynefallende for barn. Foreldrene utfører sikkert noen oppgaver ulikt, farget av egne erfaringer og standarder, men barna ser ikke ut til å vektlegge *forskjellene* i omsorgsinnsatsen, men heller *nærværet* av begge foreldrene. De praktiske hverdagsoppgavene må dessuten gjøres uansett, og barn virker oppdragende ved å kreve innsats og ved å kunne sammenligne foreldrenes praksiser. Også de sosiale omgivelsene, ikke minst skolen, setter standarder. Slik flere barn beskriver fedrene, har disse en innkjøringsfase før de mestrer forventningene. Barn bidrar gjerne selv hvis ikke oppfølgingen fra foreldrene er tilfredsstillende. Studien kan dermed tolkes i retning av at delt bosted fører til mer likeverdig omsorgsinnsats når motivasjon er til stede hos foreldrene. Den viser også at arbeidsfordelingen blir mer tradisjonell når nye partnere inkluderes, men at tilknytningen til barnet og praktiske ferdigheter likevel er på et annet nivå enn før samlivsbruddet.

Dersom fedrene utvikler en maskulin omsorgsidentitet i kontrast til mødrenes omsorg, (se Brandth og Kvande 1996, Olsen 2000, Madsen mfl. 2002) er dette i alle fall

ikke noe barna er opptatt av og snakker om. Barna er lite opptatt av kjønnsmarkører, og tilskriver forskjellene individuelle egenskaper ved far og mor. De snakker om tilværelsen på et forståelsesnivå som har rom for variasjoner og nyanser, og disse passer ikke inn i rigide kjønnskjemaer. Studiene av barns jevnalderrelasjoner der kjønnede skjemaer for kjønnsidentitet problematiseres, kan også gi innsikt når det gjelder barnas forståelse av kjønnede familierelasjoner. Kjønnsskjemaene befinner seg på et mer generelt nivå som ikke stemmer overens med egne erfaringer, der det nettopp er bredden i måten å utøve kjønn på som er iøynefallende. Egne erfaringer legger grunnlaget for kjønnede referanser og ferdigheter på et praktisk nivå som former egne handlemåter og interesser. Diskrepansen mellom den generelle historien om kjønnsforskjeller og hverdags erfaringer oppleves ikke som motsetning, men bidrar antagelig til at de rigide skjemaene refortolkes slik at de gir rom for større variasjonsbredde når barna vokser til. Barn som vokser opp med likestilte foreldre når det gjelder omsorg, vil kunne ha et annet repertoar for å praktisere kjønnede relasjoner på sikt. Men om det i realiteten blir slik, kan bare videre forskning vise. ★

Litteratur

- Barne- og familiedepartementet 2004: *Om nye saksbehandlingsregler i barneloven i kraft 1. april 2004*. Veileder Q-15/2004. Om saksbehandlingsregler i barnefordelingsaker for domstolene og høring av barn.
- Brandth, Berit og Elin Kvande 2003. *Fleksible fedre*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Ellingsæter, Anne Lise 2004. *Tidskrise i familien?* I Anne Lise Ellingsæter og Arnlaug Leira (red.): *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Gulbrandsen, Liv Mette 1998. *I barns dagligliv: en kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hennum, Nicole 2002. *Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder*. Rapport 19. NOVA, Oslo.
- Koch, Katrin og Espen Walstad 2005. *Samvær mellom*

- barn og foreldre som ikke bor sammen. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Lidén, Hilde 2005. *Mangfoldig barndom. Hverdagskunnskap og hierarki blant skolebarn*. Unipax, Oslo.
- Lidén, Hilde 2007. Barns erfaringer med delt bosted I Kristin Skjørten, Rolf Barlindhaug og Hilde Lidén: *Delt bosted for barn*. Gyldendal Akademisk, Oslo (under trykking).
- Madsen, Svend Aage, Dennis Lind, Hanne Munck 2002 *Fædres tilknytning til spædbørn*. Hans Reitzel, København.
- Mayall, Berry 2002. *Toward a sociology for children*. Open University Press, Buckingham.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Monica Rudberg 2006. *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, Bente Marianne 2000. *Nye fædre på orlov – en analyse af de kønsmæssige aspekter ved forælderlovsordninger*. Ph.d. afhandling. Sociologisk Institutt, Københavns Universitet.
- Sagatun, Solveig 2005. *Vanlig og uvanlig: miljøarbeid hjemme med 14–18 åringer*. Dr.polit.-avhandling. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Skjørten, Kristin 2005. *Samlivsbrudd og barnefordeling*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Skjørten og Barlindhaug 2007. Foreldres erfaringer med delt bosted. I Kristin Skjørten, Rolf Barlindhaug og Hilde Lidén: *Delt bosted for barn*. Gyldendal Akademisk, Oslo (under trykking).
- Skjørten, Kristin, Rolf Barlindhaug og Hilde Lidén 2007: *Delt bosted for barn*. Gyldendal Akademisk, Oslo (under trykking).
- Smart, Carol 1996. *Deconstructing motherhood*. I Elizabeth Bortolaia Silva (red.): *Good Enough Mothering? Feminist perspective on Lone Motherhood*. Routledge, London.
- Solheim, Jorunn 1996. *Den åpne kroppen*. Pax, Oslo.
- St.meld. nr 29 (2002–2003). *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*. Barne- og familiedepartementet.
- Thorne, Barrie 1993. *Gender play. Girls and boys in school*. Open University Press, Buckingham.

Noter

- 1 Se f.eks. Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudbergs (2006) diskusjon om dette i *Moderne jenter: Tre generasjoner på vei*.
- 2 Det er bare en liten del av undersøkelsen som blir berørt i denne artikkelen. For hele undersøkelsen, se Skjørten, Barlindhaug og Lidén 2007.
- 3 Delt bosteds-undersøkelsen (Skjørten mfl. 2007) viser at foreldre med delt bosted synes å ha høyere utdanning og yrkesdeltakelse, sammenlignet med andre undersøkelser av skilsmissefamilier. Økonomisk viser det seg at de inntektsmessig ligger gjennomgående lavere enn gjennomsnittet for befolkningen sammenlignet med Levekårsun-

dersøkelsen av 2002, spesielt gjelder dette for mødrenes del. Gjennomgående har fedrene høyere inntektsnivå enn mødrene.

Summary

This article is based on a study of children's experience with shared residence following the breakdown of their parents' relationship. The notion of shared residence implies that children divide their time equally between the homes of both parents. The starting point of the article is the question of whether a policy of equal opportunity; providing fathers with extended rights to parenting responsibilities, also leads to the equal exercise of parenting responsibilities and makes gender a less important principle for the organization of family life. How does the practice of shared residence affect children's understanding of gender and family? The descriptions of home and family life provided by the children in the study gave an indistinct impression of gender differences. The majority described a slightly different life in the two homes, but in essence, parenting practices did not differ between mothers and fathers. However, when parents moved in with new partners, the division of labor in the home proved to become more traditional. The article concludes that children who grow up with parents with shared parenting responsibilities may in the long term prove to have another repertoire with respect to practicing gendered relations. However, more research is required to establish whether this will in fact prove to be the case.

GEIR FOLLEVÅG INTERVJUET AV BERET
BRÅTEN

Biologiens primat

Supermann er adoptert. Og sammen med en del andre superhelter, som Spider-Man, er han – som adoptert helt – en sjeldenhet. I litteraturhistorien, etter gresk mytologi, finnes nemlig få eksempler på at adopterte blir helter. Fra Moll Flanders, via King Lear, Wuthering Heights, Brødrene Karamasov til Parfymen, framstilles barn med uklar biologisk opprinnelse gjerne som sosialt utstøtte, stakkarslige individer og/eller som skapere av kaos.

Foto: © Scanpix

Litteratur og dramatikk reflekterer forestillinger om at kjennskap til biologiske foreldre og biologiske røtter er helt avgjørende for at barn skal skikke seg vel, være lykkelige og trygge på egen identitet. Dette er forestillinger som lever i beste velgående, mener Geir Follevåg. Han har satt seg fore å utfordre dem.

I 2002 ga han ut boken *Adoptert identitet*. Den er delvis basert på hans hovedoppgave i litteraturvitenskap. I sommer leverte han sin doktoravhandling til godkjenning. Den har tittelen *Biologosentrisme. Om litterære framstillinger av adopsjon, spesielt Kong Oidipus og Mansfield Park*.

Begrepet biologosentrisme er Follevågs eget. Han forklarer: – Tenkningen om adopterte og adopsjon følger samme mønster som androsentrismen og etnosentrismen, som har styrt forståelsen av relasjonen mellom henholdsvis mann (andro) – kvinne, og det hvite, europeiske, vestlige, Oksidenten – kontra det fargede, ikke-europeiske, ikke-vestlige; Orien-

ten. Mannen og det hvite har vært et implisitt ideal, mens kvinnen og det ikke-hvite er definert som negasjoner, det vil si hva de ikke er og hva de mangler i forhold til idealet. Dette tankemønsteret er ikke bare dikotomt, men også hierarkisk. Som Simone de Beauvoir påpekte, er ikke bare kvinnen den Andre som den Ene må ha å definere seg selv i forhold til. Kvinnen er også den andre i betydningen annenrangs og sekundær.

Follevåg mener at når det gjelder familie har den biologiske familien hatt samme status som mannen og den hvite i andro- og etnosentrismen. – Begrepet biologosentrisme betegner den dikotomiske og hierarkiske strukturen som har konstituert den biologiske familien sin privilegerte status på bekostning av adoptivfamilien. Positive egenskaper er knyttet til den biologiske familien, mens adoptivfamilien defineres som en negasjon og mangel i forhold til den biologiske.

– Forestillingene om biologiske slektskaps-

bånd som noe helt spesielt finnes i gamle myter helt fra antikken. I gresk mytologi blir verdens tilblivelse beskrevet som at himmel og jord har samleie, og så føder de fjellet. All skapelse og frambringelse, som å være «forfatter» og «dikter», beskrives med ord som har med den menneskelige unnfangelses- og formeringsprosess å gjøre, forteller Follevåg.

Kong Oidipus og kong Olav

I avhandlingen nærleser og analyserer han litteratur med adopsjon og adoptivfamilien som motiv. – Listen over adopterte, utsatte barn, foreldreløse, stebarn, gatebarn og barnehjemsbarn i litteraturhistorien er lang og tilnærmet uoversiktlig. Samtidig er dette en tematikk og et motiv som har fått liten oppmerksomhet i historisk-filosofisk og litteraturvitenskapelig sammenheng, påpeker Follevåg. Selv har han måttet gjøre et utvalg.

I gresk mytologi finnes Kong Oidipus. Oidipus blir sendt ut i villmarken for å dø like etter fødselen fordi foreldrene, kongeparet av Theben, får en spådom fra guden Apollon om at sønnen deres skal drepe faren og gifte seg med moren. Det forlatte barnet blir imidlertid funnet, og brakt til Korint – der kongeparet av Korint adopterer det. I voksen alder får Oidipus så tilfeldig høre om spådommen. Siden han tror at den gjelder kongeparet av Korint, rømmer han. Han møter så den biologiske faren sin, dreper ham – gifter seg med enken (hans biologiske mor) og blir konge i Theben. – Spørsmålet om hva en far er, står sentralt i Kong Oidipus, påpeker Follevåg. – Og selv om vi fra historien vet at det på den tiden var en akseptert praksis å sette ut barn, barnehjem fantes først fra 1300-tallet, kunne feiltolkninger og usikkerhet rundt hvem som var far og mor skape alvorlige forviklinger – noe Kong Oidipus altså tematiserer på sin tragiske måte.

Forviklinger skaper det fortsatt. Høsten

2004 lanserte Tor Bomann-Larsen kongebiografien *Folket*. Her presenteres blant annet teorien om at kong Olavs biologiske far var den engelske livlegen Sir Francis Laking og ikke kong Haakon. – Den teorien ble beskrevet som både sensasjonell og rystende. Professor og historiker Hans Fredrik Dahl uttalte at forholdet mellom far og sønn måtte sees i et helt nytt lys, og at den nye versjonen av kong Olavs identitet ga oss alle en følelsesmessig støkk, forteller Follevåg. Han mener det i uttalelser som dette ligger underforstått at adoptivfedre har en annerledes relasjon til sine barn enn biologiske fedre, og at identitet er uløselig knyttet til biologi. – Selv om Haakon både juridisk og praktisk var Olav sin far i en slik grad at Olav faktisk hadde arverett til tronen, så er ikke Haakon «far» i den biologosentriske slektskapsforståelsen blant annet Dahl her baserer seg på, mener Follevåg.

Til barnets beste

Denne forståelsen uttrykkes også i den norske adopsjonsloven. Her kan man lese: «Det er et alminnelig akseptert synspunkt at det er det beste for barnet å ha mest mulig tilknytning til og kontakt med sine biologiske foreldre. Denne tilknytningen bør bare brytes der tungtveiende hensyn til barnet taler for det.»

– I avisene kan vi se overskrifter som «Vokste opp med feil far». Underforstått; biologisk far er riktig far – ikke-biologisk far er feil far, noe som nå kan undersøkes gjennom DNA-tester. Den biologosentriske forståelsen er også nedfelt i språket, for eksempel gjennom uttrykk som «blod er tykkere enn vann» og «stemoderlig» – som innebærer å behandle noe som annenrangs og av mindre verdi, sier Follevåg. – Alle slektskapstermer er også implisitt «biologisk mor, far, søster, bror» – med mindre noe annet blir presisert.

Han mener det biologosentriske utgangspunktet også preger mye av adopsjonsforsk-

ningen, og viser blant annet til Monica Dalen og Barbro Sætersdal, begge professorer i spesialpedagogikk. – De fokuserer mer på fraværet av den biologiske familien, enn nærværet av adoptivfamilien. De konstaterer blant annet at adopterte har «ufullstendige livshistorier» og mangler «puslespillbiter» i sin identitet, underforstått at adoptivforeldre ikke kan fylle dette «tomrommet» og «hullet». Et alternativ kunne være å si at adopterte har en annerledes livshistorie enn ikke-adopterte. En forskjell er ikke nødvendigvis en mangel, understreker Geir Follevåg.

Reduksjonistisk røtter-retorikk

I en tid hvor det også er mulig å klonе mennesker, lage dem på reagensrør, og foreta både sæd- og eggdonasjon, kan det være betryggende å konsentrere seg om slektstrær og biologiske røtter. Follevåg forstår den psykologiske motivasjonen. Han mener imidlertid at det er en felle å tro at vi kan forstå et menneskes identitet og eksistens i verden på grunnlag av biologiske slektstrær alene.

Han viser igjen til gresk mytologi. – I *Theogonia* forsøker Hesiod å lage en opptegning av det biologiske slektskapsforholdet mellom de ulike gudene og fenomenene i verden. Slik vil han gjøre framstillingen av verden og mytologien enklere. Men hans framstilling er, sammenlignet med mange andre kilder, tørr, kjedelig og lite spennende. For her forsvinner en mengde hendelser som skjer etter Gudenes fødsel, ting som kan forklare hvordan verden er som den er, for eksempel hvorfor laurbæret er et tegn på seier og vi har vekslinger i årstider. Ovids *Metamorphoseon* er mye mer spennende og frodig, for der fokuseres det i mye større grad på det som skjer etter at Gudene er født. Når Hesiod har forsøkt å forenkle mytologien gjennom det biologiske, forsvinner rett og slett veldig mye vesentlig. På en måte bidrar fokus på det biologiske til å skape

orden og oversiktligheit. På en annen måte er det reduksjonistisk.

– Nazistene var også opptatt av folks biologiske røtter, «blod og jord». Deres måte å definere menneskers tilhørighet var langt fra spesiell. De dro en helt alminnelig måte å tenke om mennesker ut i sin ytterste konsekvens, mener Follevåg. – For hvis vi ser på nazistenes kriterium, «blod og jord», er det ingen vesensforskjell mellom dette og måten Stortinget tenker i dag. Stortinget definerer også et menneske ut fra hvem det er født av og hvor det er født. En innvandrер er en person født i utlandet av utenlandske foreldre, og en person født i Norge av utenlandske foreldre. Spørsmålet: hvem er du født av og hvor er du født, er hele tiden det vesentlige.

– Når biologiske røtter er det avgjørende, spiller det ingen rolle hvor lenge du har bodd i Norge. Du vil likevel ikke bli definert som norsk. For konsekvensen av å legge avgjørende vekt på biologiske røtter, er at nasjonal og kulturell identitet blir svært statisk. Med en slik tenkning kommer man aldri unna ekskludering av mennesker som ikke er født i Norge, for du kan ikke endre på hvor du er født og hvem du er født av, påpeker Follevåg.

Organisasjoner for adopterte og adopsjonsforeldre samt adopsjonsformidlere bidrar, etter Follevågs mening, også til en overfokusering på røtter og opphav. – Adopsjonsformidlere som Verdens Barn og Adopsjonsforum arrangerer «Røtter-tjenester», som går ut på å hjelpe utenlandsadopterte med å reise til fødelandet og framskaffe opplysninger om biologiske foreldre. Og et medlemsmøte i Forum for koreansk-adopterte kan bestå av koreansk matlaging, koreansk historie, koreansk språk og den koreanske sporten Taekwondo. Underforstått; å være adoptert fra Sør-Korea gir deg en uløselig tilknytning til landet, og du bør derfor reise tilbake. Det samme sier jo rasistene og nazistene; på grunn av biologisk bakgrunn, identifiseres

Geir Follevåg. Foto: Beret Bråten

adopterte ikke med norsk kultur, så dere må reise tilbake dit dere kom fra. Det er egentlig der dere hører hjemme.

Tulipanløker og mennesker

Geir Follevåg mener metaforer som røtter skaper uheldige koblinger mellom planteliv og menneskeliv. – Vi vet det er uheldig å rive en plante opp med rota, og at en tulipanløk aldri kan bli til en rose. Men menneskers tilknytning til sted og familie, og et menneskets muligheter – kan ikke sammenlignes med planteliv. Hva vi er og hva vi kan bli, er ikke definert på forhånd på samme måte. Utgangspunktet for eksistensiell filosofi er at et menneskes essens er i prosessuell dannelse hele tiden, sier han og fortsetter: – Mitt biologiske utseende legger visse rammer og gir meg et utgangspunkt å handle ut fra, men det avgjørende er: hvilke valg tar jeg i forhold til rammeverket. Jeg kan jo forsøke å utvide det eller overskride det.

En annen mulighet er å endre definisjoner. – Hvis jeg for ett år siden hadde sagt at planeten Pluto ikke finnes, så ville folk ledd av meg. Men i sommer ble planeten Pluto degradert til «dvergplanet». Definisjonen av Pluto, ikke Pluto selv, endret seg med andre ord. På samme måte bør definisjonen av hva som er et norsk utseende også forandre seg.

Møtet med de andre

Follevåg mener at hva som betraktes som norsk og europeisk fortsatt henger igjen i perioden før kolonitiden. Den gangen var det liten mobilitet mellom verdensdelene. – Vi vet jo at det ikke er slik lenger. Folk har flyttet på seg, og de flytter stadig på seg – både frivillig og ufrivillig. Likevel forholder mange seg fremdeles til et verdensbilde der Europa er hvitt, Afrika svart og Asia gult. En del adopsjonsforskere snakker for eksempel om at utenlandsadopterte med et ikke-europeisk utseende får større problemer enn de med europeisk utseende. Slik jeg forstår dem er europeisk da lik hvit, mens ikke-europeisk er lik farget.

Follevåg er selv utenlandsadoptert fra Sør-Korea. I boka *Adoptert identitet* forteller han om en idyllisk og harmonisk oppvekst i en liten vestnorsk kystkommune. Ethvert tilløp til mobbing i skolegården ble slått ned på umiddelbart. Han trivdes med venner og fotball. Men da han begynte på videregående skole i nabokommunen endret tilværelsen seg. Han skriver: «I lange perioder kan eg ikkje krysse skulegarden eller gå frå skulen ned til ferjekaia utan at nokon roper nedsettjande merknader til meg om hår- og hudfargen min. Eg er ikkje eit menneske, men ein farge: «Guling!»

Han gikk fra å være en av gutta på fotballaget, til å bli kategorisert og tiltalt som annerledes. Og han beskriver det som utrolig slitsomt å bli oppfattet som mer annerledes

enn man føler seg. – Det er samfunnets ansvar å gjøre noe med definisjoner og oppfatninger som er lite elastiske, og som gir manglende samsvar mellom hvordan du selv oppfatter deg, og hvordan verden rundt oppfatter deg. Det er ikke bare ansvaret til den som blir definert som unormal, understreker Follevåg.

– Men i stedet for å holde kjeft og finne meg i alt som blir sagt, har jeg valgt å snakke tilbake. Dette er også knyttet til eksistensfilosofien. Ifølge denne måten å tenke på er det feil å ukritisk godta alt den andre sier om deg, men samtidig er det feil å overhodet ikke ta hensyn til det den andre sier. Du må forholde deg til den andre. For å sette det på spissen: uten den andre ville vi ikke visst hvem vi var. Identiteten vår blir til i møtet, og gjerne i konfrontasjon, med den andre.

Follevåg bruker skjønnhet som eksempel. – Hva det vil si å være pen bestemmes av omverdenen, den andre, av reklame og TV-serier. Man er ikke pen «i seg selv», men «i forhold til» et ideal. Det er umulig å ikke ta inn over seg hvilke kulturelle oppfatninger som finnes og hva de andre mener. Samtidig bør du gjøre motstand mot idealene, hvis du er uenig. Man må kjempe for å bli forstått slik man selv vil bli forstått, understreker han.

På dette punktet mener han forskning om adopsjon er utrolig passiv. – Denne forskningens tilnærming handler om hva adoptivbarn og deres foreldre bør gjøre – noe som selvfølgelig er viktig. Men samtidig mangler de fokus på hva *de andre* bør gjøre i forhold til deres forståelse av adopterte, og hvordan man kan påvirke de andre til å tenke annerledes. De snakker som om fordommer knyttet til for eksempel hudfarge er umulig å gjøre noe med og at samfunnet alltid kommer til å tenke slik det gjør i dag, sier Follevåg oppgitt.

I stedet mener han de bør lære noe av feminismen. – Det feminismen har vist, er at det over tid er mulig å forandre samfunnets forestillinger og fordommer. Men det fordrer

en aktiv innsats i forhold til å prøve å endre forestillinger og fordommer, og ikke bare tenke ut strategier for hvordan man skal tilpasse seg nåsituasjonen.

Både/og – verken/eller

Likevel mener han barn bør forberedes på hva som kan komme, slik at de skjønner at utenlandsk opphav kan få betydning. – I mitt tilfelle ble det ikke snakket noe særlig om dette. Så jeg var ganske uforberedt da opphavet og utseendet mitt plutselig ble betydningsfullt.

– I forhold til den rådende måten å forstå kulturell og nasjonal identitet, så er jeg både/og – og verken/eller, norsk. Målet må være å endre forståelsene og definisjonene av å være norsk. I den grad det er noe mål, bør også jeg kunne si at jeg er norsk og har «norsk utseende», sier Follevåg.

For ham handler norsk først og fremst om statsborgerskap og alt som følger med. Dernest om anerkjennelse, men mindre om kultur. – Jeg blir forbanna hvis noen vil ta fra meg alle rettigheter som følger med statsborgerskapet, men hvis noen kritiserer musikksmaken min eller matvanene mine som mindre norske, så er ikke det så farlig. Skulle vi ha definert hvem som er «norske» etter matvaner hadde jo store deler av befolkningen blitt italienske fordi de spiser så mye pizza og pasta. Hva som er «norsk kultur» endrer seg jo hele tiden.

Båndet til den biologiske mor

En ting er biologisk opphav, men hva med betydningen av mor kontra far?

– De fleste kulturer vi kjenner begynner med en form for matriarkat, mener Follevåg.

– Men i gresk mytologi ser vi en klar overgang fra matriarkalsk til patriarkalsk tenkning, gjennom at sola, kongen og farsfiguren settes i forbindelse med hverandre. Mannen

er sola som gjør at jorda kan gi liv. Og han er den som gir arv videre til sine etterkommere. Han danner utgangspunktet for slekten. Samtidig har det alltid vært knyttet usikkerhet til far og biologisk far – *pater semper incertus est*. Mens mors identitet er sikker, på grunn av graviditeten, er farskapet åpent for diskusjon. Og barnets bånd til den biologiske moren framheves gjerne som særskilt og ubrytelig.

For å illustrere vektleggingen av biologisk mor, viser Follevåg til en historie fra Bibelen: Kong Salomo må avgjøre hvem av to kvinner som er et barns mor. For å avgjøre tvisten gir Salomo ordre om at ungen skal hugges i to, slik at kvinnene kan få hver sin del. Den biologiske moren ber om at ungen blir spart og heller gis den falske moren. Mens den falske moren mener det bare er å gjøre som Salomo befaler. – Dommen er en test fra Salomos side. Den vil avsløre hvem som er barnets rettmessige mor. Og i dette tilfellet er altså det rettferdige det samme som det biologiske, sier Follevåg.

Han mener også det er interessant hvordan myten om Athene og Erikhthonios, den første athener, blir tolket. Hefaistos, gudenes smed, forsøker å voldta Athene, men hun klarer å vri seg unna. Sæden faller i Athens jord, og jorden føder en gutt: Erikhthonios. Men Moder jord ikke vil ta seg av barnet, og da adopterer Athene ham. Og Erikhthonios blir regnet som den første athener. For å hedre adoptivmoren sin, oppretter han en dyrkelse av Athene i Athen, og hun er kjent for å være byens skytsgudinne.

– Når filosofen Vigdis Songe-Møller tolker denne myten, er hennes prosjekt å vise at det kvinnelige etter hvert blir så underordnet at til og med formeringsprosessene skjer uten hjelp av kvinner, forteller Follevåg, og fortsetter: – Hun har helt rett i at det foregår en patriarkalsk dreining i mytologien, men akkurat denne myten er ikke et eksempel på det. For Erikhthonios har en biologisk mor:

Foto: Beret Bråten

Moder Jord, som er en personifisert og sterkt kjønnset guddom i mytologien, og han har adoptivmoren Athene. Men gjennom sin kritikk av patriarkalsk androsentrisme ignorerer Songe-Møller Athenes rolle. Og når hun ikke anerkjenner Athene som adoptivmor, skaper hun samtidig et hierarkisk skille mellom kvinner: Kvinner som føder på den ene siden, og kvinner som ikke kan eller vil føde, på den andre. Etter min mening er det feil å bruke fødeevnen til å markere skiller mellom menn og kvinner – og blant kvinner, for da erstattes androsentrismen med biologosentrismen som skaper et verdihierarki mellom biologiske mødre og andre mødre.

Et slikt skille kan uansett etter hvert bli vanskelig. Teknologi gjør det nå mulig å donere egg fra en kvinne og sette dette inn i en annen kvinnes livmor. I det fjerne skimter vi også en framtidig kloningsproblematikk. – Hvem vil da være biologisk mor? spør Follevåg.

Dessuten finnes det flere eksempler, også fra litteraturhistorien, på at biologisk mor erstattes. – Før hadde man ammer, i dag har man morsmelkerstatning. Og den fysiske og emosjonelle nærheten mellom barn og foreldre kan også far ta seg av. I Silas Marner skriver George Eliot om en fattig mann som finner et jentebarn på trappa si. Han er barmhjertig og vil ta seg av det. Men så kommer nabokonene og vil gi han tips og råd om hvordan være en god mor. Nabokonene mener en kvinne bør involveres i prosjektet, men han protesterer på dette; bare lær meg hvordan jeg skal gjøre det, så kan jeg klare dette selv.

– En mann kan lære seg det som gjør at ei mor er ei mor, mener Follevåg. – Å bruke begreper som «ansvarlig handling» overfor barn som et primært kriterium for å være «virkelig» og «naturlig» foreldre, kan vise vei ut av biologosentrismen. Både adoptivforeldre og biologiske foreldre kan, og må, vise «ansvarlig handling» uavhengig av hvordan de er relatert til barnet. Det eksistensielle valget om å ta-på-seg-ansvaret-for og ta-til-seg et barn, altså ad-optere («velge å ta til seg»), bør være det sentrale i forhold til hva som konstituerer foreldreskap. Og både mann og kvinne er stilt ovenfor det samme eksistensielle valget om å kalle seg «forelder» til barnet.

– Men også i dag er forestillinger om en særskilt biologisk forbindelse mellom mor og barnet framtreddende. Etter min mening er ikke betydningen og verdien av slike forbindelser noe som kan avgjøres empirisk. At det er flest kvinner som tar seg av barn, betyr ikke med nødvendighet at et barn hører mer sammen med mor enn med far, men like gjerne at konvensjoner og organiseringen av samfunnet legger opp til det. I stedet bør vi skyve unna kulturelle fordommer og konvensjoner ved å stille kritiske spørsmål og ta inn over oss eventuelle svar som ikke er basert på, men like gjerne avviker fra den rådende «allmenne oppfatning», avslutter Geir Follevåg. ★

Om forskeren

Geir Follevåg er førstelektor ved Seksjon for allmenn litteraturvitenskap, Universitetet i Bergen. Han disputerer i løpet av januar 2007. Avhandlingen har tittelen: *Biologosentrisme. Om litterære framstillinger av adopsjon, spesielt Kong Oidipus og Mansfield Park*. Han har også gitt ut *Adoptert identitet* (2002), Spartacus forlag, Oslo.

KOMMENTAR

AV RAGNHILD AASLAND SEKNE

Kjønnsstrøbbel på ønskelisten

– Jonas og drømmen om Baby Annabelle

Jonas ønsker seg en Baby Annabelle. En babydukke som både tisser, gråter og puster. Hva forteller ønsket om Jonas sin kjønnsidentitet? Og hvis man går til kjønnsforskningen for å finne svar, hva finner man der om hvordan vi definerer eller identifiserer oss selv som kjønnede mennesker?

Jonas, en gutt jeg har et nært forhold til, ga meg nylig en ønskeliste for sin niårs fødselsdag. I forveien hadde jeg tenkt at den listen ville jeg ikke bry meg så mye om i år. Han har mer lego, dataspill og DVD-filmer enn noe barn kan trenge. I år ville jeg prøve å kjøpe en presang som var annerledes, som ikke bekreftet de forestillinger jeg trodde Jonas hadde om seg selv som et kjønnnet menneske. Det er en mild overdrivelse å si at jeg ble overrasket da jeg oppdaget at Jonas øverst på sin ønskeliste hadde skrevet «Baby Annabelle fra Zapf». Jeg hadde sett denne dukken i en tv-reklame. Reklamen insisterte på at den var som en ekte baby som tisset, gråt og pustet. Bare en snill mamma kunne ta vare på en slik liten baby, fortalte reklamen. Dukken var i reklamen kledd i rosa, og med en omsorgsfull mamma, også kledd i rosa, ved sin side. Målgruppen for reklamen var uten tvil småjenter og de som måtte ønske å gi dem gaver. Noen dager etter at listen var overlevert, så Jonas og jeg på tv sammen. Da Baby Annabelle-reklamen ble vist, fortalte Jonas meg at han ønsket seg den dukken noe helt forferdelig, mer enn noe annet i hele verden.

I mitt møte med ønskelisten til Jonas og hans utsagn om hvor gjerne han ville ha denne dukken, begynte jeg i min undring å reflektere over hans opplevelse av seg selv som kjønn. Hva slags begjær og hvilke følelser kunne få en snart ni år gammel gutt som ikke har søstre og aldri har lekt med dukker, til å ha en babydukke på ønskelistsens førsteplass? Forteller dette ønsket meg noe om hans kjønnsidentitet? Er Jonas forvirret i forhold til denne identiteten? Har han reflektert over det uvanlige i ønsket sitt, og er begjæret etter dukken større enn motforestillinger som har dukket opp i refleksjoner han eventuelt har gjort seg?

I håp om å finne svar på noen av mine spørsmål, gikk jeg til kjønnsforskningen for å se om den kunne fortelle meg noe om hvor-

dan vi definerer eller identifiserer oss selv som kjønnede mennesker.

Den magiske blokken

Professor i kvinne- og kjønnsforskning Harriet Bjerrum Nielsen har skrevet om kjønnsidentitet i artikkelen «Den magiske blokk» fra 1993.¹ Her introduserer hun et skille mellom kjønnnet subjektivitet og kjønnsidentitet. Hun sier at den kjønnete subjektiviteten er den kjønnete væren i verden som består av ureflektert og til dels også ubevisst kjønn. Mens ureflektert kjønn er den måten kjønnnet er til stede som bakgrunn når man reflekterer over noe annet, kan kjønnsidentiteten defineres som det reflekterte kjønn, den måten subjektivitet ser seg selv som kjønn.

De fleste av oss lever vel i en hverdag der kjønn finnes som et bakteppe for våre handlinger, uten at vi til enhver tid reflekterer over de normer eller forventninger som ligger til grunn for at vi handler som vi gjør. I våre daglige gjøremål er vi oss ikke bevisst om det er biologi eller en sosial og kulturell konstruksjon som definerer oss som kjønn, og ofte opplever vi ikke at kjønn har betydning for vår væremåte. Et barn på ni år vil i liten grad reflektere over at hans handlinger må tilpasses samfunnets normer. Likevel vil barnet ubevisst ha mottatt en rekke signaler om hvordan gutter og jenter møtes av ulike forventninger i forhold til utseende, klær, oppførsel og interesser. Jonas har penis, kort hår, kler seg aldri i skjørt eller kjole, er en racer på data og intenst opptatt av Pokemon. Jonas er gutt. I blant har han måttet reflektere over sin kjønnsidentitet. Jonas elsker å ri, men han er den eneste gutten i stallen. Det har undret ham fordi det i liten grad bekrefter hans forestillinger om krigere og riddere til hest, i rustning og med sverdet høyt hevet. På skolen har han fått beskjed om at «det er bare jenter som liker hester». Dette har ikke ført til

at Jonas har sluttet å ri, men han har sluttet å snakke om det på skolen. Han forteller ikke lenger noen hvor høyt han elsker «verdens vakreste ponny» Tommelise.

Bjerrum Nielsen sier at det bildet man har av seg selv som kjønn, kan være helt eller delvis ute av tritt med den kjønnete subjektiviteten. Hun viser til den danske kulturhistorikeren Johan Fjord Jensen som sier at denne dobbeltheten også gjelder kulturbegrepet. Det innebærer at vi definerer hvem vi er gjennom kulturprodukter samtidig som kultur også er det vi bevisstløst er, uten at vi gjør det til gjenstand for refleksjon. Kultur er både noe vi har og noe vi er, og disse definisjonene må forstås komplementært forbundet.

Jonas er tydelig klar over at det ikke er i tråd med forventninger til ham som gutt at han ønsker seg Baby Annabelle. Han sier ikke at han synes det er flaut eller jentete, men forteller at dukken skal bo i en seng i klesskapet, der den også skal ha sine bleier og sine klær. – Så får den liksom sitt eget rom, forklarer han. Min tolkning av det han sier, er at gjemt i klesskapet vil ingen tilfeldig besøkende oppdage at han er eier av en stor babydukke. Dette ønsket om å gjemme dukken bekrefter for meg at Jonas er klar over at de produktene han omgir seg med, sier noe om hvem han er. Han har reflektert over seg selv som gutt i verden og ønsker ikke å bli definert gjennom sin lek med Annabelle. Når Jonas ser seg selv som kjønn gjennom andres blikk, ser han en gutt. Betyr dette så at Jonas har to motstridende bilder av kjønn på det Bjerrum Nielsen kaller sitt skriveblad?

Bjerrum Nielsen viser til et begrep hos Freud der det psykiske apparatet beskrives som en magisk blokk bestående av en bløt vokstavle og et tynt blad som det skrives på.² I voksen vil sporene finnes, om enn ikke alltid så synlige, også når bladet løftes bort. Voksen som før bare var et biologisk gitt potensiale, blir gjennom innskriftene til subjektivitet.

Det at de ulike innskriftene skrives på samme blokk, gjør det klart at de dels «vil snakke i munnen på hverandre», dels vil kreve ulik og i visse tilfeller «særlig belysning» for å bli synlige, og endelig at det hele tiden kan skrives nye tilføyelser også med gamle skrifttyper. På den måten vil barndommens innskrifter ikke være bestemmende for senere innskrifter, men vil likevel kunne rekonstrueres som del av en sammenheng i etterhånd.

Jonas er ennå ikke ni år. Det betyr ikke at hans vokstavle ikke allerede inneholder avtrykk av en rekke innskrifter. Kan det være slik for ham at hans ulike innskrifter snakker i munnen på hverandre, og at en situasjon har oppstått som har gitt en av disse innskriftene en så særlig belysning at drømmen om Baby Annabelle har oppstått som et resultat av dette?

Jacques Lacan og den symbolske orden

Ifølge den franske poststrukturalisten og psykoanalytikeren Jacques Lacans teori oppstår det menneskelige jeg i speilfasen når barnet gjenkjenner seg selv i speilet. Før dette har ikke barnet noen forestillinger om å være et enhetlig jeg, men opplever seg som fragmentert. Ifølge psykoanalytikeren Siri Gullestad kan denne speilingen ikke bare forstås som barnets møte med seg selv i speilet, men som et møte med den andres blikk.³ Barnet finner seg således som en representasjon gitt av en annen. Jeg'et defineres av de andre og fører til fremmedgjøring. Gullestad sier i sin doktorgradsavhandling om autonomibegrepet at «prisen for samlingen av jeg'et til en helhetlig gestalt er en grunnleggende samling av subjektet. Denne spaltning kan aldri oppheves, men vil representere en mangetilstand i individets tilværelse». Jeg'et vil ifølge Lacans teorier alltid være avhengig av andres definisjon. Men gjennom å trå inn i den symbolske

orden, de sosiale og språklige strukturene, blir mennesket konstituert som menneske, individet blir subjekt, og kulturen får herredømme over naturen. Fordi Lacans teori ikke gir rom for individuelle forskjeller, kan den sies å være en teori om mennesket, ikke om mennesker, en antropologi snarere enn en psykologi. Det er således en allmennmenneskelig skjebne å føle seg innesperret i en definisjon gitt av andre.

Jonas har diagnosen Asperger syndrom. Han anses for å være en usedvanlig godt fungerende gutt med en nevrologisk forstyrrelse som befinner seg innenfor autismespekteret. Vi har sett at Jonas har vist at han har en forståelse av andres definisjon av gutt som begrep og identitet. Som barn med diagnosen Asperger syndrom, er han en iherdig iakttagere av andre menneskers atferd, men har problemer med å tolke og forstå det ikke-konkrete, det symbolske og det metaforiske.⁴ Betyr det at han har hatt problemer med å forstå seg selv som en representasjon gitt av en annen? Kan dette ha gjort det vanskelig for ham å trå inn i det Lacan kaller den symbolske orden, der individet blir subjekt og kulturen får herredømme over naturen? Er en *mangetilstand* i tilværelsen mer komplisert for ham enn for andre?

Om å være den andre

Da Simone de Beauvoir skrev *Det annet kjønn*, var det som en følge av at hun spurte seg selv om hva det hadde betydd for henne å være kvinne. Hun hadde ikke ventet å få det svaret hun ga seg selv. Før spørsmålet ble stilt, trodde hun ikke det hadde hatt noen særlig betydning. Da hun svarte, ble svaret *Det annet kjønn*. Beauvoir hevder at hun som kvinne er tvunget til å definere seg selv som et kjønnnet vesen, men at en mann ikke behøver å gjøre det samme. Mens kvinnen taler ut fra en kjønnnet kropp, blir mannen ikke oppfattet som et

individ av et bestemt kjønn, men får være et menneske. Således blir kvinnen den andre.

Jonas er i forhold til å være barn vant til å bli definert som den andre. Han er den som ikke forstår den sosiale leken, den som ikke deltar i fotball, og den som ikke forstår det språklige spillet. Han står utenfor de fleste tolkningsfellesskap og har aldri møtt andre barn som deler hans måte å fungere på. Det normale han ser seg selv som den andre i forhold til, er ikke dikotomien jente eller gutt, men det normale barnet – barnet uten Asperger syndrom, barnet som skjønner hva som foregår i det sosiale fellesskapet, barnet som er integrert i den samfunnsskapte orden.

Det meste av kjønnsforskningen og teoriene innenfor denne tar utgangspunkt i autonome voksne. Barns erfaringer og handlinger som kjønnede mennesker har i liten grad blitt synliggjort. I boka *Gender Play* presenterer Barrie Thorne en analyse av hvordan kjønn konstrueres blant jenter og gutter i barneskolen.⁵ Hennes konklusjon er at barn er aktive aktører som skaper og gjenskaper kjønn gjennom aktivitet og interaksjon.

Jeg minnes en samtale Jonas og jeg hadde da jeg for noen år siden hentet ham i barnehagen.

- Jeg har fått en venn, sa han. – Vi leker Løvenes konge sammen. Han er så snill.
- Hva heter vennen din, da? spurte jeg.
- Han heter Sandra, svarte Jonas.
- Å, ja, sa jeg. – Sandra er et fint jentepavn.
- Sandra er en gutt, svarte Jonas. – Han har kort hår og går i bukser og sparer på Pokemonkort. Han er en gutt.

Da Jonas forsto at han hadde tatt feil, at hans nye venn var en jente og ikke en gutt, ble han fortvilet og sint. Hans sinne handlet ikke om at han ikke ville leke med jenter eller at han på noen måte så jenter som mindreverdige.

Årsaken til hans fortvilelse var at han ikke hadde sett forskjell. Han hadde tatt i bruk de kodene han kjente for å identifisere et kjønn, og de hadde ikke vært tilstrekkelige. Jonas fortsatte å leke med Sandra. Hver dag i flere måneder iscenesatte de Løvenes konge, Jonas som Simba og Sandra som Kala. Da de valgte å spille rollene som gutteløve og jenteløve, var Jonas ikke klar over at de valgte de rollene som representerte deres eget kjønn. Han hadde således ikke noe forhold til at han i denne leken var deltaker i en interaksjon med et annet barn der kjønn ble gjenskapt i en aktivitet.

Språkets betydning

Poststrukturalistene tok utgangspunkt i strukturalisten Saussures språkteori som legger vekt på at språk ikke avspeiler virkeligheten, men konstruerer den. I videreføringen av Saussures teorier mener poststrukturalistene at når samfunnet kan sees som tekst, så dreier disse tekstene seg om et språk som er gjenomsyret av maktens diskurser.

Poststrukturalistiske perspektiver understreker at makt-viten relasjoner og den dynamikken som finner sted i det skiftende, foranderlige og fleksible også har betydning i studiet av barn og kjønn. Den australske forskeren Bronwyn Davies bruker poststrukturalistisk teori og diskursanalytisk innfallsvinkel når hun utforsker barns konstruksjoner av tradisjonell maskulinitet og feminitet.⁶ Hun sier at barn oppfattes som ufullstendige personer som ennå ikke forstår den moralske og samfunnsmessige orden. Mye av sin kunnskap får de når de blir fortalt at de har feilet. I denne prosessen vil barn oppleve både frykt og redsel for at noen skal frata dem status ved å oppdage at de gjør feil.

Et barn med Asperger syndrom vil oppfatte språket svært konkret. Ord som alltid og aldri vil bli tatt bokstavelig. Abstraksjon og

manglende presisjon blir tålt bare i liten grad. Ofte vil barnet ikke oppfatte at konteksten vi bruker ord i har betydning for vår forståelse. De kjenner ikke de ulike språkspillene vi omgir oss med. Dette vil innebære at barnet ikke vil oppfatte de små nyansene i språket eller undertekstene de fleste av oss bruker når vi kommuniserer med hverandre. Når andre barn sammen skaper og utfordrer kjønnsmonstre ved hjelp av språk og aktiviteter, vil barnet med Asperger syndrom stå på side-linjen uten å kunne ta del i de forhandlinger som finner sted i språket. Vi har sett hvordan Jonas ble ulykkelig da han tok feil i sin identifikasjon av en lekekamerats kjønn. Hvis han blir utfordret i forhold til om hans oppførsel er i overensstemmelse med forventninger til ham som gutt, vil han ikke kunne argumentere, forhandle eller forsvare seg. I stedet vil han lett kunne bringes til taushet og økt isolasjon.

Både personer i fiksjonslitteratur såvel som i den virkelige verden er forbilder og resurspersoner når barnet konstruerer seg selv som det kjønn de tilhører. Barn med Asperger syndrom vil ofte ha vanskelig for å leve seg inn i den konstruerte virkeligheten de finner i skjønnlitteratur. I stor grad vil de fortrekke å lese faktabøker. Således vil karakterer i fiksjonslitteraturen i liten grad påvirke deres forståelse av det feminine og det maskuline. Når Jonas likevel levde seg inn i Løvenes konge og iscenesatte filmen i sin lek, var det som en repetitiv speiling av filmen, ikke som en iscenesettelse der han brukte sin egen fantasi.

Det annet kjønn kan sees som en tekst som befinner seg mellom den gamle og den nye feminismen, slutten på den tiden da kjønn var et klart definert begrep, begynnelsen på en tid som etter hvert ble preget av begrep som a third sex, she-man og genderfuck. Det kan være vanskelig å forestille seg noen teori om kjønn som etter 1949 er upåvirket av Simone de Beauvoirs tenkning.

Julia Kristeva er en av de franske feministene som er forankret i poststrukturalistisk teori. I arven etter Simone de Beauvoir bærer hun med seg en holdning om at det ikke eksisterer noen kvinnelig eller mannlig essens, men i motsetning til de Beauvoir tar hun utgangspunkt i Lacans teori om det ubevisste og førspråklige.⁷ Kristeva, som i tillegg til å være litteraturforsker og språkteoretiker også er psykoanalytiker, mener at det er en smertefull prosess å bli et subjekt, dvs. å bli sosialisert inn i språket eller den *symbolske orden*. Kristeva mener at det før-språklige ikke er totalt fraværende i språket, men kan komme i form av en revolusjonær energi eller følelse og true den symbolske orden. Hun hevder også at barnet ubevisst kan identifisere seg med det mannlige (symbolske) eller kvinnelige (semiotiske/før-språklige). Fordi femininitet og maskulinitet er sosialt konstruert og ikke biologisk betinget, finnes begge muligheter for begge kjønn, sier Kristeva.

Iscenesettelse av kjønn

Både Jacques Lacan og Michel Foucault står sentralt i den poststrukturalistiske forståelsen av kjønn. Den amerikanske kjønnsforskeren Judith Butler henviser til Foucault når hun i sin artikkel om «Imitasjon og kjønnsulydighet» sier at «identitetskategorier er tilbøyelige til å fungere som redskap for regulative regimer, enten som normaliserende kategorier i undertrykkende strukturer eller som utgangspunkt for en liberalistisk bestridelse av nettopp slik undertrykkelse.»⁸ Butler opplever identitetskategorier som irriterende, som uforanderlige barrierer. Hun ser dem som åsted for uunngåelig trøbbel.⁹

I min reaksjon på drømmen om Baby Annabelle ser jeg at jeg selv er offer for identitetskategoriene. I mitt forsøk på å forstå Jonas har disse kategoriene også for meg blitt åsted for trøbbel. I denne trøblete posisjon spør jeg,

påvirket av Foucault, om det kan være slik at oppdelingen i to kjønn, det feminine og det maskuline, er en konstruksjon, og hvordan er i tilfelle disse konstruksjonene blitt etablert som allment aksepterte sannheter? Kan det være slik at et barn som Jonas, et barn som ikke så lett lar seg sosialisere inn i den kjønnsrolle som forventes av ham, har større mulighet til å velge kulturprodukter ut fra egne behov, og til å bli den han som menneske i verden, med sine iboende muligheter og forutsetninger, er ment å være?

Foucault utfordrer de kriterier man vanligvis bruker, ikke bare til inndeling av kjønn, men også til å begrense dem til to. Han sier i «Seksualitetens historie» at vi i noen århundrer har hatt en tilbøyelighet til å spørre kjønnnet om hva vi er.¹⁰ Han sier at dette spørsmålet ikke så meget har vært rettet til kjønnnet som natur, men til kjønnnet som historie eller betydning eller til kjønnnet som diskurs. Foucault spør hvorfor vi bedriver denne jakten på sannheten om kjønnnet, om hvilke maktspill det er som forutsetter eller muliggjør denne jakten. Bortsett fra den nytelse kjønnnet gir oss, hva er det vi forlanger av det som gjør at vi holder på på denne måten?

Igjen føler jeg meg truffet. Hvilke holdninger hos meg selv har fått meg til å skulle jakte på sannheten om Jonas sin opplevelse av seg selv som kjønn? Spiller det noen rolle hva han velger å leke med? Kan jeg ikke bare la ham være i fred og glede meg over at han ikke lar seg styre av omgivelsenes forventninger til hans rolle som gutt? Jeg kjenner at det er både bekymringen og nysgjerrigheten for Jonas som påvirker meg i det som er blitt, kanskje ikke jakten på sannheten, men jakten på en forståelse, en forklaring.

Judith Butler sier at hun føler glede over de ustabile kategoriene og at det for henne ikke finnes et primært kjønn, men en rekke iscenesettelser og imiteringer som ikke har en original. Forestillingen om originalen blir en

virkning av imitasjonen. Butler understreker at hun har forståelse for at en slik tankegang kan være vanskelig å akseptere når hun sier at sosialt kjønn (gender) ikke er en iscenesettelse som et forutgående subjekt velger å framføre, men performativt i den betydning at det konstituerer som en virkning nettopp dette subjektet som det tilsynelatende uttrykker. Hun anser at denne vanskelighet er resultat av en tendens til å tenke seksualitet og gender som, indirekte eller direkte, uttrykk for en psykisk virkelighet forut for gender og seksualitet.

Hvis Jonas har latt seg påvirke så sterkt av en reklame som i sin iscenesettelse av kjønn, bekrefter de mest tradisjonelle forestillinger om feminitet, betyr det at dette er en av mange iscenesettelser og kategorier av kjønn han kan identifisere seg med? Er en av disse kategoriene for ham et liv i rosa eller et lykkelig resultat av kjønnets bortfall? Er jeg selv så fanget av diskursens makt at jeg i dette fangenskapet bekymrer meg i stedet for som Butler å kjenne en glede og en befrielse? Finnes det noen måte de ulike teoriene om kjønn kan gi meg en større forståelse av det jeg opplever som en trøblete ønskeliste?

Fra Simone de Beauvoir, via Lacan og de franske feministene og fram til Michel Foucault og Judith Butler finner jeg at diskursen om kjønn endrer seg og at dikotomien biologisk og sosialt kjønn i stadig større grad går i oppløsning. Kanskje er det mulig å se de franske feministene som poststrukturalister og Judith Butler som postmodernist? Hos henne er det fragmenteringen av kjønn, overflate framfor dybde og de små fortellinger framfor de store historiene som gjelder. Butler kritiserer store deler av poststrukturalistisk teori for å ha en essensialistisk forestilling om kjønn som grunnlagt i dype, psykiske mønstre. Denne forestillingen ønsker hun at de skal forlate til fordel for en argumentasjon om kjønnsidentitet som iscenesettelse og per-

formativitet som kan føre til frigjøring fra de undertrykkende kjønnsidentitetene.

Kan jeg i min forståelse av Jonas se på han som et barn av postmodernismen, et fragmentert barn som er mer opptatt av performativitet og de små fortellinger enn av de store linjene? Jeg tror ikke jeg kan det. Jonas har som et barn med Asperger syndrom, stort behov for å gå i dybden. Et av kjennetegnene ved disse barna er deres intense fokus på sine særinteresser. Jonas er meget opptatt av verdensrommets beskaffenhet og har bred kunnskap om verdenshistorie som han tillegger stor betydning. Kanskje er det nettopp her min uro ligger. Jeg kan være redd for at han skal gjøre Baby Annabelle til sin nye særinteresse.

En fenomenologisk tilnærming

Nå går jeg tilbake dit jeg begynte, til Harriet Bjerrum Nielsen, den magiske blokken og identitetsbegrepet. I hennes artikkel opplever jeg å møte en pragmatisk og kanskje fenomenologisk tilnærming til mennesket som kjønn. I fenomenologien er menneskers erfaringer gyldige som kunnskap. Som mennesker utsettes vi alle for erfaringer, for samfunnets diskurser, for kulturprodukter som definerer oss og som vi definerer oss selv i forhold til. Min opplevelse er ikke at Bjerrum Nielsen tar avstand fra poststrukturalismen når hun spør hvordan man kan formulere en psykologisk teori om subjektet som er forenlig med en forståelse av variasjon og forandring og hvordan vi griper dialektikkene mellom subjektivitet, diskurser og identitetsarbeid.

Bjerrum Nielsen sier at den kjønnete subjektiviteten ikke er noe bestemt, men blir til noe bestemt for hvert enkelt individ. «Det normative er skjult bakgrunn for det deskriptive, samtidig som det deskriptive er forutsetningen for at vi kan være normative. [...] Det ene er bakgrunn for det annet, og det annet

for det ene.» I denne formuleringen finner jeg en likhet med noe den franske forfatteren og poststrukturalisten Hélène Cixous sa da hun holdt foredrag om boken hun ikke skrev ved Universitetet i Oslo. Cixous sa at ordene finnes et sted i kroppen, og at bak det ene ordet finnes et annet. Hun sa at ordene, setningene og sammenhengene finnes på den andre siden av den andre siden.

Cixous talehandling fører meg igjen tilbake til den magiske blokken der ulike innskrifter snakker i munnen på hverandre og noen ganger krever særlig belysning for å bli synlige. Igjen spør jeg meg selv hvilken belysning som kan ha utløst et så sterkt ønske om å være eier av Baby Annabelle. I mitt møte med det jeg opplevde som en utrygg kjønnsidentitet hos Jonas, glemte jeg å spørre ham om hvorfor han ønsket seg en dukke. Det brakte meg inn i et forskningsområde der kjønnsforskning og forskning om barn møtes. Mitt bakteppe var også min kunnskap om Asperger syndrom, og de utfordringene som ligger i å være et barn med denne diagnosen. Det jeg glemte, var å bruke en fenomenologisk tilnærming til å spørre Jonas hvilke opplevelser og erfaringer som hadde brakt dukken Baby Annabelle fra Zapf øverst på ønskelisten.

Da jeg stilte ham dette spørsmålet, forsto jeg at jeg har trukket forhastede slutninger, og at Jonas har et mer reflektert forhold både til sin rolle som et kjønnnet menneske og de begrensninger og forventninger hans kjønnsrolle måtte kunne medføre, enn jeg har tillagt ham. For det skulle vise seg at Jonas ikke ønsket seg en dukke han kunne leke med, men at dukken var en del av et prosjekt og en plan der målet var at han skulle kunne fylle en fremtidig rolle han i sitt selv bilde som gutt og fremtidig mann ikke mente seg kompetent til:

– For jeg vet ikke om jeg passer til å bli far, sa Jonas. – For jeg er sånn litt spesiell og veldig utålmodig og orker ikke at noen plager meg eller maser på meg, og babyer maser fælt. Men hvis jeg får øvet meg på den dukken og skifter bleier og mater den ofte nok sånn at jeg får til at den ikke skriker, da kan jeg kanskje lære meg å bli far før jeg blir voksen. For jeg vil ikke bli sånn som han derre Ari Behn. Han gidder ikke være hjemme og passe guttungen, så Märtha Louise får ikke vært på barne-tv. Det er en skandale. Jeg savner henne så fælt. Hun er mitt største idol.

– Jonas, sa jeg, og hadde allerede bestemt meg for å ikke analysere hvorfor Märtha Louise er hans største idol eller protestere mot hans beskrivelse av Ari Behn som en dårlig far. – De har to jenter.

– Javel, det er vel det samme det. Unger har de uansett. ★

Noter

- 1 Bjerrum Nielsen, Harriet: «Den magiske blokk – om kjønn og identitetsarbeid» i Psyke og Logos, Dansk Psykologisk forlag 1994.
- 2 Ibid.
- 3 Gullestad, Siri: *Å si fra. Autonomibegrepet i psykoanalysen*, Universitetsforlaget, Oslo 1992.
- 4 Attwood, Tony: *Asperger syndrom*, NKS-Forlaget 2001.
- 5 Nilsen, Randi Dyblie: *Barn og kvinner, barndom og kjønn*. Kvinneforskning 3/03.
- 6 Ibid.
- 7 Halsaa, Beatrice: «Variasjoner over et tema: femi-nisme som teori» i Holter, Harriet: *Hun og Han. Kjønn i forskning og politikk*, Pax 1996.
- 8 Butler, Judith: «Imitasjon og kjønnsulydighet» *Agora*. Aschehoug 2001.
- 9 Butler, Judith: *Gender Trouble*, Routledge 1990.
- 10 Foucault, Michel: *Seksualitetens historie I, Viljen til viten*. EXIL 1995.

KOMMENTAR

AV STEFANIE V. SCHNURBEIN

Kjønn, fortelling, modernitet

– *Moderne jenter* lest fra et (for det meste) litteraturvitenskapelig perspektiv¹

Mitt litteraturvitenskapelige perspektiv har ført til at jeg først og fremst ble fascinert av forholdet mellom liv og fortelling, som danner en sentral metodisk innfallsvinkel i undersøkelsen.

Det er ingen selvfølge at en litteraturviter får anledning til å kommentere en psykologisk/sosiologisk undersøkelse. Det er nok forskningsfeltet kjønnsstudier som muliggjør et slikt uvanlig tiltak. Og det er ikke minst kjønnsstudiene som har fremmet noen av de kvalitetene som jeg skatter høyest i *Moderne jenter*. Boka fremstår som en glimrende interseksjonell analyse, en imponerende stort anlagt undersøkelse av komplekse innbyrdes relasjoner mellom kategoriene kjønn, klasse, geografi, nasjon og alder (eller riktigere sagt generasjon), og deres mangfoldige forandringer. Som gode kjønnsforskere er forfatterne seg bevisst at de må overskride trange disiplinære grenser for å nå frem til sitt mål. De fokuserer ikke bare på samfunnsmessige forandringer i det store. De prøver samtidig å spore de strukturelle, kulturelle og psykiske faktorene som setter i gang de forandringene som styrer den kjønnete moderniseringsprosessen blant norske jenter. Dermed tilfredsstiller *Moderne jenter* ikke bare et behov innenfor sosiologien. Den blir også en verdifull informasjonskilde for forskere fra andre disipliner som er interessert i noen av de nevnte kategoriene og prosessene.

Boka har en kvalitet som går ut over den akademiske. Livlige og livsnære skildringer av jenters kår og meninger utfordrer leseren til å forholde seg mer personlig til den. En av årsakene til dette er at forfatterne plasserer seg selv så tydelig mellom objektene for sine intervjuer, og at de reflekterer over sine egne standpunkter og sin potensielle innflytelse på både intervjusituasjonen og analysen. Et slikt åpent reflektert forskningsperspektiv fører til at boka så lett kan bli brukt som et speil til å reflektere over egne opplevelser, den egne historien og stillingen i samfunnet, egne oppfatninger og verdier.

Jeg skal i det følgende bruke boka akkurat som et slikt speil for noen tanker omkring kjønn, kultur, litteratur, psykologi og historie.

Det er to perspektiver som danner rammen for de følgende kommentarene. Som litteraturviter har jeg en spesiell interesse for figurasjoner av kjønn, seksualitet og psykologi, og som feminist og kjønnsforsker har jeg vært mest opptatt av maskulinitet, skeiv teori og kroppsteorier.

Liv og fortelling

Mitt litteraturvitenskapelige perspektiv har ført til at jeg først og fremst ble fascinert av analysen av forholdet mellom liv og fortelling som danner en sentral metodisk innfallsvinkel i undersøkelsen. Forfatterne låner fra *oral history* og nyere teorier om erindring og fortellerstrukturer som er blitt relevant for både kultur- og litteraturvitenskap. Det er to ting som gjør denne innfallsvinkelen så spennende.

For det første setter den forfatterne i stand til å systematisere det fortalte stoffet på en kompleks måte. Først beskrives ulike fortellerperspektiver for hver generasjon. Mormødrene legger frem fortellinger som konsentrerer seg om ytre ting. De fremstår i avsluttet form, og blir lagt fram i form av sammenligninger med forandrede forhold i den nyere tiden. Mødrenes fortellinger er preget av en stor grad av vurdering og analyse, de tar gjerne en psykologisk reflektert form. Døtrenes fortellerperspektiv fremtrer som tydelig preget av moderne medier og deres billedverden. I hvert fall i de tidlige intervjuene med 18-åringene viser de en utpreget ironisk distanse til det fortalte. I fremstillingen er det altså fortellermåten og ikke statistiske skjemaer (som selvfølgelig også får sin plass i denne sosiologiske undersøkelsen) som trekkes frem for å systematisere det mangfoldige materialet. Den viser seg å være et utmerket verktøy til å fremstille og analysere de ovennevnte komplekse og skiftende sammenhengene mellom kulturelle, strukturelle og

psykologiske faktorer.

I sine overveielser omkring fortellerperspektivene tar forfatterne også sikte på den innflytelsen som moderne media og deres uttrykksmåter har på fortellingene i intervjuene. Tidlig i boka blir det klart at spesielt for den yngste generasjonens vedkommende, preger de moderne massemediene og deres informasjoner og bilder forholdet til arbeid og familie. I morsgenerasjonen derimot var det den psykologiske fortellingen som dette forholdet ble forhandlet gjennom. Samtidig henvises det til at betydningen av visuelle medier ikke bare varierer fra generasjon til generasjon, men også kan variere sterkt i forskjellige livsfaser (s. 53) – en iakttagelse som viser kompleksiteten av de nevnte innflytelsene og vekselvirkningene. Det at forfatterne er seg så bevisst hva medier og fortellerstrukturer gjør, setter dem også i stand til å innta en analytisk holdning til sitt eget standpunkt vis à vis de intervjuede og vis à vis sin egen tekst og sin egen fortellerholdning. I tillegg er forfatterne seg meget bevisst at intervjuene de har laget, ikke bare produserer fortellinger. De skriver seg også inn i andre fortellinger, eller rettere sagt, de orienterer seg ved eksisterende litteratur. Også dette fenomenet blir reflektert i en generasjonssammenheng. For morsgenerasjonen er for eksempel det romantiske melodramaet en sjanger som preger fortellingene om kjærligheten i tenårene. Her konstateres det en tydelig forbindelse til en fremvoksende moderne intimitetskultur (s. 295) – en kultur som har blitt forhandlet i skjønnlitteraturen i lang tid. For døtrene generasjonen er det fortellinger om forskjellige måter for utsatthet som danner rammen for deres ungdomsberetninger. Slike «utsatte jenter» som enten lider av anoreksi eller har vært utsatt for seksuelle overgrep, befolker naturligvis også litteraturen og media. Vekselvirkningen mellom litteratur og fortalt liv blir nokså tydelig. Det samme gjelder for «kvinner som elsker feil

mann på feil måte»-sjangeren som det blir hentydet til i siste kapittel om de senere intervjuene med døtrene.

Moderne jenter skriver seg altså inn i en bredere diskurs om fortelling, eller litteratur og kjønn, og er seg dette meget bevisst. I tillegg er det ikke bare fortellestilen og henvisninger til litterære tekster og sjangere som kaster lys på litteraturens funksjon i samfunnet. Hele opplegget ligger ganske nær en tradisjonsrik litterær sjanger i den nordiske litteraturen. Det finnes i dag en voksende rekke av bøker som tar opp mor–datter forholdet som emne og reflekterer over betydningen av kjønn og arbeid for jenter i forskjellige generasjoner. Moa Martinssons bøker om Mia² kan kanskje nevnes som forbilde. Noen av dem er til og med lagt opp som tre-generasjons-romaner. Den mest kjente av dem er vel Kerstin Ekmans kvinnelige krønike over det 20. århundre, trilogien *Vargskinnen*.³ Jeg vil påstå at dette tyder på en sammenheng mellom interessen for en feminisering av slektshistorien i dagens kvinnelitteratur og dagens kjønnsforskning. *Moderne jenter* kan altså også leses som et bidrag til denne større fortellingen.

I sine overveielser omkring fortellingens og sjangeres rolle for jenters vei inn i moderniteten, diskuterer forfatterne også diskursbegrepet og avgrensar sin egen fremgangsmåte fra det. I deres øyne fører den sterke vekten på forholdet mellom makt og viten, som er sentral i en Foucault-inspirert forståelsesramme, ofte til en undervurdering av fortellerperspektivet. For meg som litteraturviter har forholdet nærmest vært det motsatte. Diskurs- og dispositivbegrepet har vist seg som meningsfylt og brukbart akkurat fordi det åpner for muligheten til å se interagerende aspekter i en sammenheng. Dertil hører litteraturens rolle i samfunnet, vekselvirkningene mellom det skrevne ord, andre medialt formidlede standpunkter og institusjoner, og

ikke minst rollen alt dette spiller i et makt-system. Jeg har selv lest *Moderne jenter* fra et slikt diskurshistorisk perspektiv, for eksempel når jeg har prøvd å plassere den i et større diskursivt nettverk.

Men jeg tror samtidig at forfatterne har fatt på et viktig kritisk poeng når de fremhever undervurderingen av fortellerperspektivet. Dette poenget er også relevant for en litteraturvitenskap som interesserer seg for forholdet mellom samfunn og litteratur. Interessant nok knytter de sine kritiske overveielser, som ender i et forsvar for fortellerperspektivet, til fordringen om å holde fast på skillet mellom erfaring og fortelling. Analysen av den konkrete fortellingen om et bestemt emne skal i deres øyne sette dem i stand til å lete seg frem til det konkrete forholdet mellom erfaring og tekst. Hele undersøkelsen viser hvor fruktbar en slik mer konkret fremgangsmåte kan være. Denne kritikken og en insistering på erfaringsdimensjonen er også noe som en kulturvitenskapelig orientert litteraturvitenskap burde ta mer i betraktning. Av mer eller mindre gode grunner har jo litteraturvitenskapen en tendens til å nærme seg litteraturen fra den «rene tekstens» perspektiv. Med diskursteorien har vi fått et verktøy som tillater oss å få dimensjoner som politikk og makt tilbake i feltet. Likevel er dimensjonene «erfaring» og «levd liv» vanskelig å integrere. Men heller ikke sosiologien som sådan har alltid vært like flink til å bruke litteraturen, fortellingen, på en tilfredsstillende måte. Altfor ofte tjener eksempler fra skjønnlitteratur til å illustrere påstander om sosiale forhold. Litterære virkemidler som f.eks. fortellerperspektivet tas ikke i betraktning i det hele tatt. *Moderne jenter* står som et avansert, nyttig og framsynt eksempel på en integrasjon av begge fagene. Den kan dermed også sees som et metodisk-teoretisk bidrag til en modernisering av kjønnsforskningen.

Psykologi og psykoanalyse

Fortellingen og narrasjonsanalysen har vært en privilegert metode i et annet felt som på forskjellige plan spiller en stor rolle i *Moderne jenter*, nemlig psykologien. Det er helt opplagt at psykologiseringen av samfunnet danner et sentrum i selve den store fortellingen som *Moderne jenter* legger frem. Forfatterne henviser flere steder til den avgjørende rollen psykoanalysens gjennombrudd har hatt i forhold til sosial tenkning og barneoppdragelse. De ser det som en tidlig moderniseringsfaktor, som først slår igjennom i den akademiske og urbane delen av mormødrengenerasjonen (s. 85). Siden preger den mødrengenerasjonens selvforståelse, dens tendens til selvrefleksjon og også til internalisering og psykoanalysering av kjønn (118ff). Ut fra sitt intervjumateriale påstår forfatterne at kjønnsforståelsen i mormødrengenerasjonen og bygdesamfunnet stort sett var knyttet til arbeidsroller. I mødrengenerasjonen og bysamfunnet moderniseres den gjennom en sterkere betoning av romantikk, kjærlighet, intimitet og følsomhet. I den yngste generasjonen ender den så i en mer mediastyrt visuell tolkning av den moderne verden. Det er den romantiske, psykologiserende «mellomfasen» som vekker min litteraturvitenskapelige interesse. Det er nemlig på den ene siden en litterær sjanger som her ganske direkte står for denne fasen av en modernisering av kjønnsforståelsen: den romantiske og melodramatiske kjærlighetshistorien. Den henger sammen med en interiorisering av kjønnsforskjellen. På den andre siden er psykoanalytisk tenkning i videre forstand, som jo danner en slags teoretisk og samtidig populær ramme for slike fortellinger, en vitenskap som privilegerer fortellingen. «Talekuren» er den blitt kalt, og fortellingen, og dermed en bestemt «litterær måte» å organisere den egne livshistorien på, er blitt en sentral del av den psykologisk inspirerte tenk-

ningen, spesielt i mellomgenerasjonen. Det er kanskje ikke tilfeldig at forfatterne, som jo tilhører akkurat denne generasjonen, ikke bare er meget oppmerksomme på psykologiens og psykoanalysens betydning. De arbeider også med «fortellingen» på så mange plan. Denne interesse for, og delvis sikkert også identifikasjon med psykoanalytisk tenkning, resulterer i en meget kompleks behandling av psykoanalysen i boken. Som en teori som har stor innflytelse i tiden, fremstår den som et historisk faktum. Som en tenkemåte som former de intervjuedes fortellinger, vurderinger og selvrefleksjoner, fremstår den som en diskurs som analyseres av forfatterne, og som en fortellerholdning som styrer forholdet mellom liv og tekst. Men til tider blir psykoanalysen også til en metode som forfatterne tar i bruk for å analysere frem og forklare bestemte fenomener. Dette gjelder for eksempel passasjene om «husmoriseringen» av kvinneverken i mellomgenerasjonen, som blir undersøkt i forhold til effektene den har på kvinnes psyke. Her tyr forfatterne til objektrelasjonsteorien, den psykoanalytiske retningen som har lagt frem de mest sofistikerte analysene av forholdet mor-barn og betydningen av ambivalente indre morsrepresentasjoner. I disse passasjene blir det vanskelig å skille mellom betraktningen av psykoanalysen som en innflytelsesrik diskurs og en analysemetode. Jeg trekker frem denne glidningen, ikke så mye for å kritisere forskningsopplegget, som for å illustrere et meget utbredt problem som forskere som kombinerer en stor interesse for psykoanalytisk tenkning med en kritisk avstand til den, lett kan komme i. Det er et problem jeg har hatt i min egen forskning når jeg har prøvd å fremstille for eksempel Freuds tenkning, og objektrelasjonsteorien som diskurser, som interagerer med litterære tekster og preger litterær tenkning i stor grad.⁴ En slik fremgangsmåte kan føre til at den egne teksten nærmer seg kvasi mimetisk en psykoanalytisk tekst-

tolkning, noe som jeg egentlig gjerne ville ha unngått. Jeg tror fremdeles at det her ligger et viktig og ikke fullt gjennomført prosjekt å ta fatt på for hele kjønnsforskningen. Psykoanalysen har hatt en uhyre sterk virkning på moderne tenkning om kjønn og identitet, selv i de teoriene som avviser den. Derfor er det viktig å ta den alvorlig som en av de viktigste diskursene i vår disiplin. Iakttakelsen at psykoanalysen privilegerer fortellingen som analyseinstrument, men også danner en stor fortelling selv, kan være et godt utgangspunkt for dette kritiske prosjektet. Med sin bevissthet om fortellingens og fortellerperspektivets betydning og sine refleksjoner om psykoanalysens betydning for kjønnsdiskursen, danner *Moderne jenter* et viktig bidrag til dette prosjektet. Noe som derimot ofte blir undervurdert, er at også fortellinger er uttrykk for makt og dominans, fortellerperspektiver kan være former for maktposisjoner. Et diskursanalytisk perspektiv nettopp på fortellingen som sikter på forholdet makt-viten kunne her komme inn som nyttig allikevel.

Media og kropp

Så langt har jeg lest beskrivelsen av moderniseringsprosessen i *Moderne jenter* som en fortelling om interiorisering, romantisering og intimisering av kjønn og identitet, spesielt på vei fra mormors- til morsgenerasjonen. Denne fortellingen viser tydelig hvilke ambivalente effekter en slik utvikling mot moderniteten har hatt for jenter og kvinner. På den ene siden har den selvrefleksivitet og innretning mot det psykologiske som fulgte med dette, gitt kvinnene nye former for arbeidskompetanse. Dette har resultert i visse fordeler for dem på et arbeidsmarked i forandring, og har ført dem inn i en moderne markedsøkonomi. På den andre siden gikk denne intimiseringen og interioriseringen sammen med en økende husmorisering og en romantisering av det

heteroseksuelle forholdet. Relasjoner til gutter og menn betydde her en ambivalent frihet, spesielt fra morsbindingen. Det er ikke tilfeldig at kvinnebevegelsen slår igjennom med sitt slagord om at det private er politisk på denne tiden. Den tar nemlig sikte på akkurat den ambivalensen som jeg har beskrevet. Og siden forfatterne er kjønnsforskere fra akkurat denne generasjonen, er det kanskje nærliggende å lese denne delen av *Moderne jenter* også som fortellingen som ligger under forfatternes og kvinneforskningens egen historie.

Men det finnes en annen moderniseringsfortelling i *Moderne jenter* som tar den motsatte veien nettopp til det ytre, til kroppen, moten, utseendet. Det kjønnete moderniseringsprosjektet, som blir beskrevet her, er mindre knyttet til litterære sjangere og mer til andre mediainnflytelser som musikk og film. Akkurat som interioriseringsprosjektet begynner det i byen, i mormødre-generasjonen. En økende kroppsbevissthet går her sammen med økende konsum av både filmer, musikk, mote og kosmetikk. Når det kommer til kroppsbildet, konstaterer forfatterne at ideallet om en slank kropp går på tvers av generasjonene. Det som forandrer seg er kroppens «gjørbarhet» som de kaller det i tilslutning til Joan Jacobs Brumbergs innflytelsesrike *Body Project*. Det jeg finner spesielt interessant er den sammenhengen med økonomien som forfatterne trekker frem når de undersøker kroppens skiftende karakter som kapital. Mens den i mormødre-generasjonen fremstår som medfødt kapital, viser den seg i mødre-generasjonen som variabel kapital (s. 247) som delvis kan kontrolleres og brukes, delvis oppfattes som gitt. I siste generasjon er den så fullt ut blitt til et selvrealiseringsprosjekt (s. 251). Hele denne utviklingen knyttes sammen med store endringer i synet på seksualitet gjennom generasjonene. Økonomisk management av kroppen og konsum i kroppens tjeneste blir altså i stigende grad bærende

faktorer i kvinners selvrealiseringsprosjekter.

Også denne fortellingen, som trekker frem det ytre uttrykk, viser seg å ha ambivalente effekter. Selvrealiseringens og gjørbarhetens vrangside er en følelse av utsatthet som gir seg utslag på to felt, i fortellinger om seksuelt misbruk og i fortellinger om anoreksi. Kropp, slankhet og seksualitet blir i denne figurasjonen flettet sammen på en intrikat måte. Forfatterne betegner dette utsatthetsfenomenet med rette med det litterære begrepet sjanger. De leser det som et økende behov for å kontrollere kropp og lyster i et samfunn som krever økt konsum. Vår tids litteratur forhandler de samme problemstillingene som de intervjuede jentene og kvinnene. Det handler altså om en større diskursiv konstellasjon, eller, for å si det med forfatterne, liv og fortelling interagerer også i det store.

I *Moderne jenter* er selvrealisering selvfølgelig ikke bare konsentrert om kroppens gjørbarhet og konsum. Selvrealisering knyttes i stigende grad til utdanning, arbeid og karriere, spesielt i dattergenerasjonen. Også her mener jeg å spore en viss underliggende ambivalens. Forfatterne synes å betrakte utdanning og et aktivt forhold til arbeid og karriere ikke bare som modernitetsfaktorer. De blir også en vei til økt frihet og selvstendighet. Det er en oppfatning som jeg så opplagt deler, slik at jeg ikke engang er helt sikker på om jeg her leser mer inn i teksten enn forfatterne kan ha ment. Men beskrivelsene av unge jenters og kvinners utdannelses- og karriereorientering kan eventuelt også være et tegn på noe annet. Kan modernisering og kvinnefrigjøringen muligens vise seg å stå i et nokså direkte forbund, ikke med et sosialt emansipasjonsprosjekt, men med neoliberalismen og dens ideologi om selvrealisering, om selvansvar på et «fritt marked»? Er «økonomiske realiteter» blitt høyeste målestokk også her?

I to bøker tar Eva Illouz opp denne ambi-

valensen og de to fortellingene som jeg har kalt interiorisering og eksteriorisering på en meget innovativ måte. I *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Capitalism* (1997) beskriver hun den moderne oppfattelsen av romantisk kjærlighet som en økonomisk prosess. Romantikk blir i det 20. århundre, og spesielt etter krigen, til noe som blir knyttet til forbruk i det offentlige rom (som restaurantbesøk, kulturkonsum og turisme) og er dermed også en nyforhandling av skillet offentlig–privat. I *Gefühle in Zeiten des Kapitalismus* (2006) undersøker hun den rollen som fremgangen av psykologien og den terapeutiske diskursen har hatt i disse sammenhengene. Det kunne være interessant å lese noen av intervjuene og tesene i *Moderne jenter* i dette lyset.

Noen spredte kritiske refleksjoner...

Som alle gode og vidtfavnende undersøkelser åpner *Moderne jenter* ikke bare for mange spørsmål som den ikke kan svare på selv. Den er også preget av noen blinde flekker, som jeg til slutt vil komme inn på.

Psykoanalyse og kjernefamilie

Selve den psykoanalytiske tenkningen og fokuset på den kvinnelige genealogien, som jeg har fremhevet tidligere, er ikke helt fri for problematiske sider. Psykoanalysen stiller som kjent kjernefamilien i sentrum og fører all individuell og kollektiv utvikling tilbake til denne konstellasjonen. Dette gjelder ikke minst utviklingen av kjønnsidentitet, og det er hovedgrunnen til at psykoanalytisk teori har spilt en så avgjørende rolle for kjønnsforskningen på godt og ondt. Denne familie- og utviklingsmodellen er blitt så fremtredende i vår tenkning at det faller vanskelig å forestille seg alternative modeller. Vi står derfor

i fare for å produsere blinde flekker. Modellen privilegerer en masterfortelling som andre fortellerstrukturer blir ordnet under. Jeg vil faktisk gå så langt som til å si at selve romansjangeren, som jo meget ofte setter et familieplot i sentrum og utspilles i huslige miljøer, gir et sentralt bidrag til denne masterfortellingen. Det er nok ikke tilfeldig at Freud snakker om «familieromanen» for å karakterisere den enkeltes ødipale konflikt og kjønnete utviklingshistorie. En studie som går ut fra en generasjonsmodell, og privilegerer familiemodellen og genealogien på en lignende måte, står derfor i fare for å selv danne et bidrag til denne masterteorien. Jeg er meget oppmerksom på at studien har tatt andre innflytelser alvorlig, som for eksempel fortellersjangere, media og også betydningen av vennekretser og peergroups. Men en noe sterkere refleksjon over forståelsen av kjernefamiliens betydning, og over de blinde flekkene som muligens blir produsert når man ikke ser etter betydningen av andre voksne, som lærere, tanter etc., kunne i tillegg ha vært fruktbart.

Religion og modernisering

Jeg kommer fra et land hvor religion har spilt en annerledes rolle i samfunnet, spesielt i de eldre generasjonene. Det er en av grunnene til at jeg har undret meg over at faktorer som klasse og urbanitet har fått så stort rom i *Moderne jenter*, mens religiøse tilknytninger og deres rolle for eller imot modernisering nesten ikke er blitt nevnt. Det finnes bare to unntak hvor forskjellige holdninger til seksualitet blir begrunnet med at noen av jentene tilhørte kristne miljøer. Når jeg tenker på min egen foreldregenerasjon som vokste opp like etter krigen og giftet seg i femti- eller tidlig i sekstiårene, så har ikke bare klassesamhørighet, men også religion spilt en helt avgjørende rolle i valg av ektefelle og yrke. Min tante

var for eksempel den første i en tradisjonell luthersk familie som giftet seg med en katolik, og det var et tegn på uvanlig toleranse at hennes foreldre lot henne gjøre det og ønsket ektemannen velkommen i familien. Min mor derimot konverterte fra katolisismen til protestantisme da hun ville gifte seg med min far. I Tyskland er kirkebesøk også et kjennetegn som har skilt og delvis ennå skiller by fra land, og katolsk fra protestantisk. Slik ting har ikke nødvendigvis med personlig religiøs bekjennelse å gjøre, men mye med konvensjoner som mer og mer brytes og mister sin betydning i moderniseringsprosessen. Ikke minst har religion i mange sammenhenger blitt sett på som et kvinnelig kodet domene som motvirker moderniseringen. I Tyskland kan slike spørsmål selvfølgelig ha spilt en større rolle fordi det er et land med forskjellige konfesjoner. Men spiller religion og spiritualitet virkelig overhodet ingen rolle i moderniseringsprosessen for norske jenter over generasjonene, eller kan det være en forsømmelse at forskningsopplegget ikke har hatt dette aspektet i sikte?

Maskulinitet og skeivhet

Maskulinitetsforskningen har vist at kvinneforskningens fokus på kvinner selv har bidratt til den gamle fordommen om at bare kvinnen er kjønn. Kjønn må derimot betraktes som en relasjonskategori. Denne kritikken fører selvfølgelig til en vanskelig balansegang. Oppvurderingen av den kvinnelige dimensjonen, i dette tilfelle altså den kvinnelige genealogien, som tidligere ikke er blitt fortalt i det hele tatt, er så opplagt et viktig prosjekt. Men til tider gjør det utelukkende fokuset på kvinners perspektiv i *Moderne jenter* det vanskelig å finne ut hvilken rolle faktoren kjønn egentlig spiller. Noen stemmer fra gutter og menn hadde vært nyttige for å sette utsagnene i relief. Samtidig er konklusjonene angående

kjønn og dens betydning så veloverveide og forsiktige at man likevel får et differensiert bilde av samspillet mellom kjønn og andre faktorer. Et av de viktigste resultatene er for eksempel at faktorer som oppleves som kjennede, for eksempel moderskap, ikke er like fra generasjon til generasjon, men utviser en stor variasjonsbredde (s. 358f).

Skeivperspektivet derimot, er noe som faktisk blir diskutert i boken, selv om det er forvist til noen få fotnoter. I diskusjonen om de skiftende holdningene til seksualitet tar forfatterne også opp homososiale forhold mellom jenter. Spesielt i mellomgenerasjonen konstaterer de et langt «enkjønnnet» moratorium i ungdomsårene (223ff). Spørsmålet om betydningen av lesbisk seksualitet og intimitet jenter imellom blir derimot overhodet ikke stilt. Fotnotene som diskuterer den mulige betydningen av homoseksualitet er derimot verdt å se på. Det viser seg nemlig at forfatterne i løpet av forskningen er blitt oppmerksomme på at det her dreier seg om en blind flekk i forskningsopplegget, at de rett og slett ikke spurte om homofili i de første intervjuene og forutsatte at jentene hadde en heterofil innretning også når de viste seg ikke å være interessert i seksualitet med gutter. Ut fra et skeivteoretisk standpunkt er dette et beklagelig tomrom i forskningsopplegget. Men samtidig viser disse små henvisningene i fotnotene hvordan kjønnsforskningen nå engang har utviklet seg i dette tidsrommet, forfatterne stiller seg åpne til å lære fra nye retninger og er i stand til å reflektere utviklingen og deres eget standpunkt.

... og en kort rosende konklusjon

Prosjektet kunne nok ha profitert på kontakt med maskulinitets- og queerforskning. Men etterpåkløskap er sjelden produktiv. Jeg foreslår derfor å lese *Moderne jenter* som et glimrende eksempel på en engasjert feminis-

tisk forskning. Boka demonstrerer dens styrker og noen av dens svakheter, og er i stand til å fornye seg selv og innta nye impulser underveis. Samtidig viser dette eksemplet på en engasjert feministisk forskning at feminismen selv faktisk har vært og forblir en viktig faktor i moderniseringsprosessen. ★

Noter

- 1 Anmeldelsen bygger på en kommentar til *Moderne jenter* som ble holdt som innlegg til et seminar om boka den 14. september 2006 på Universitetet i Oslo.
- 2 *Mor gifter sig* 1936, *Kyrkbröllop* 1938, *Kungens rasor* 1939
- 3 *Guds barmhärtighet* 1999, *Sista rompan* 2002, *Skraplotter* 2003
- 4 Se min *Krisen der Männlichkeit. Schreiben und Geschlechterdiskurs in skandinavischen Romanen seit 1890*, Göttingen 2001.

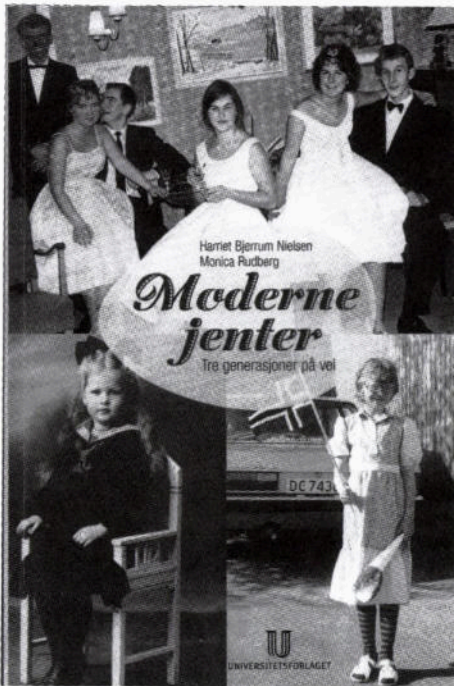

BOKANMELDELSER

**HARRIET BJERRUM NIELSEN OG
MONICA RUDBERG**
**MODERNE JENTER. TRE
GENERASJONER PÅ VEI**

Universitetsforlaget, Oslo 2006

Omtale ved Eva S. Braaten

Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudbergs bok *Moderne jenter* er en unik studie av kvinneliv i Norge de siste 100 år. Gjennom analysen av et sjeldent rikt datamateriale gir

forfatterne oss innblikk i hvordan tre generasjoner kvinner opplevde sin barndom, ungdomstid og perioden der de tok fatt på sine voksenliv. *Moderne jenter* er en kompleks studie og et imponerende stykke forskningsarbeid. Det er i tillegg ei god bok som fortjener å bli lest langt utover akademiske kretser.

Tre livsfaser

Studien gis en ekstra dimensjon ved at de 57 kvinnene som er intervjuet, utgjør 22 familiekjeder av døtre, deres mødre og mormødre. Dette gir forfatterne muligheten til å se kvinnene og deres fortellinger i lys av, ikke bare ytre faktorer som endrete samfunnsforhold og livsbetingelser, men også mer psykologiske og relasjonelle faktorer.

Hovedtemaene for intervjuene med de tre generasjonene er livsfasene *barndom*, *ungdom* og *veien til voksenlivet*. Disse temaene strukturerer også boka i tre deler. Til sammen blir dette ei bok om hvordan kvinner i tre perioder i norsk historie – i mellomkrigstida, i perioden etter andre verdenskrig og i det moderne Norge – opplevde sine 30 første leveår. Dermed blir det også ei bok om hvordan de forteller om disse åra, og hvilke perspektiver og filtre de i etterkant ser disse livsfasene gjennom. For det er sjelden et én-til-én-forhold mellom informantenes erindringer på den ene siden, og hendelsene slik de fremsto i samtiden på den andre. Som oftest

ligger virkeligheten et sted midt mellom disse, eller som Bjerrum Nielsen og Rudberg skriver i boka: «Virkeligheten blir til som en veksling mellom det som skjedde, og måten vi fortalte om det på» (s. 55).

Boka er en studie av *geografisk og sosial mobilitet*: De aller fleste mormødrene var bygdejenter, mens barnebarna deres vokste opp i hovedstaden. Og mens nesten alle i yngste generasjon har skaffet seg teoretisk utdanning (over halvparten av dem på høyere nivå), gjaldt dette ytterst få av deres mormødre. Dette er altså ikke en studie av «alle kvinner» i de siste tre generasjonene, siden ankergenerasjonen – døtrene – er ei selektert gruppe: De er velutdannete Oslo-jenter. Denne innsnevringen gir forfatterne muligheten til å stille et mer presist spørsmål: «Hvor kommer de jentene fra som har klart å bruke utdanningssystemet og likestillingen til å gjøre karriere i nye og moderne yrker [...] som tidligere var forbeholdt menn?» (s. 30). Denne avgrensningen fungerer godt, synes jeg, men det er viktig å være klar over den idet man starter lesningen av boka.

Moderne jenter forteller oss hvordan de tre kvinnegenerasjonene på ulike måter forholder seg til og håndterer blant annet arbeids- og familieliv, seksualitet og sin egen kropp. Videre tolkes de ulike livserfaringene, ikke bare i et generasjonsperspektiv, men også ut fra geografi og sosial klasse. Dette gjøres på den måten at de ulike informantene og deres fortellinger granskes systematisk ut fra hvor de bor og hva slags sosiale klasser de kommer fra. Dette gir analysene i boka mange lag, og det krever til tider stor oppmerksomhet fra leseren for å se mønstrene i boka. Det er mange variabler å holde styr på, og det er fremdeles uklart for meg hvilke av endringene kvinnekjedene gjennomlever som skyldes kjønn, og hvilke som skyldes geografi, eller familieforhold, eller historiske endringer. På den annen side er det sannsynlig at disse fak-

torene er umulige å skille fra hverandre, og at det heller ikke er poenget. Forfatterne sier selv at de er ute etter å si noe om kompleksiteten i sosial endring. Etter å ha lest boka er det i alle fall blitt tydelig for meg at endring ikke er noen ukomplisert sak der årsak og virkning enkelt kan skilles fra hverandre.

Fotografier

Illustrasjonene som brukes, letter «arbeidet» for leseren, og gjør boka til en litt annerledes akademisk publikasjon. Dette er fotografier fra tre datter-mor-mormor-kjeder som ikke inngår i materialet i boka, men som kunne gjort det, som forfatterne selv sier (s. 10). Bildene stykker opp lesinga på en positiv måte (det kan bli mye tekst innimellom siden boka er over 400 sider). I tillegg blir de en del av datamaterialet og analysene i boka, i og med at de er gode illustrasjoner på de ulike historiske epokene det her er snakk om. For oss som har levd våre liv i Norge på større eller mindre deler av 1900-tallet, er fotografiene kilder til gjenkjenning, og de gir ekstra liv til beskrivelsene i boka.

Irriterende noter og heteronormativitet

Moderne jenter er ei usedvanlig grundig bok. Likevel har jeg noen kritiske bemerkninger. Den ene dreier seg om notene. For det første kommer de så ofte at de stykker opp lesinga – på en negativ måte. Særlig gjør de det i og med at de er sluttnoter, hvilket betyr at leseren må ta seg en pause i lesinga for å leite dem fram bakerst i boka. Videre er det slik at notene brukes til både litteraturreferanser og utfyllende informasjon. Kanskje er årsaken et ønske fra forfatternes side om at dette skal være en mer populærkulturell bok der de akademiske referansene skal komme i bakgrunnen. Konsekvensene av å gjøre det på denne

måten, er imidlertid at den samvittighetsfulle leseren bruker mye tid på å sjekke noter som viser seg å være litteraturreferanser, ikke utfyllende informasjon til teksten. Som leser ville jeg ha foretrukket å ha referansene i parenteser i teksten, for å kunne reservere notene til mer utfyllende informasjon.

En annen kritisk bemerkning dreier seg om det jeg oppfatter som en noe snever fortolkningsramme. Kvinnene forstås i for stor grad innenfor rammene av det heteroseksuelle parforholdet. Informantene i alle tre generasjoner defineres hele veien i relasjon til en mannlig motpart, og det tas for gitt at informantene er heteroseksuelle. Dette siste innrømmer også forfatterne selv (fotnote 8, s. 401–402). At informantene forstås innenfor et heteronormativt system, der heteroseksualitet tas for gitt – og der det i det hele tatt ser ut til å være en umulighet å leve utenfor etablerte parforhold – har sikkert sammenheng med at informantene selv i stor grad plasserer seg i forhold til dette systemet. Analysen blir så å si et bilde på informantenes fortellinger. Likevel synes jeg det er viktig å påpeke at analysen av disse kvinnes liv kunne sett annerledes ut dersom man hadde løfta informantene ut av den heteroseksuelle fortolkningsramma. På den annen side kan boka også leses som et bilde på hvordan den verden disse kvinnene vokste opp i, var en verden der en streng heteroseksualitet dominerte de unge kvinnes forståelseshorisont. Særlig synes mødrengenerasjonen å være styrt av et system som innebærer at en kvinne, for å bli forstått eller godtatt som kvinne, må begjære menn. Mye av mødrenes ungdomstid kretser rundt gutter og drømmen om den romantiske kjærligheten.

To be continued ...

Likevel mener jeg at *Moderne jenter* ikke bare er ei god bok basert på førsteklases forsk-

ning. Det er også ei viktig bok! For det første fordi den beskriver en del av nyere norsk historie der menn ikke er hovedaktørene (som i så mye annen historieskriving). For det andre fordi det er folks hverdagsliv som er i fokus. Her dreier det seg ikke om storpolitikk eller krigers strategiske spill. I *Moderne jenter* får vi snarere lære om hvordan «store» historiske hendelser får innvirkning på folks hverdagsliv, for eksempel hvordan andre verdenskrig får grunnleggende betydning for mange av mormødrenes ungdomstid. *Moderne jenter* er også viktig fordi den gir innsikter om endrede betingelser for folk flest sine hverdagsliv i et århundre der det meste av Norges befolkning gikk fra å generelt sett være fattig til å generelt sett være velstående.

Endelig er den viktig fordi den egner seg for lesning utenfor (snevre) akademiske kretser. Språket er godt og ikke for vanskelig eller ekskluderende. Den kan trygt anbefales til bruk i undervisning på universitets- og høyskolenivå – både innen historiefaget og sosiologi samt på kvinne- og kjønnsstudier. Videre kan alle fall de mer empiriske kapitlene leses av elever på videregående skoler.

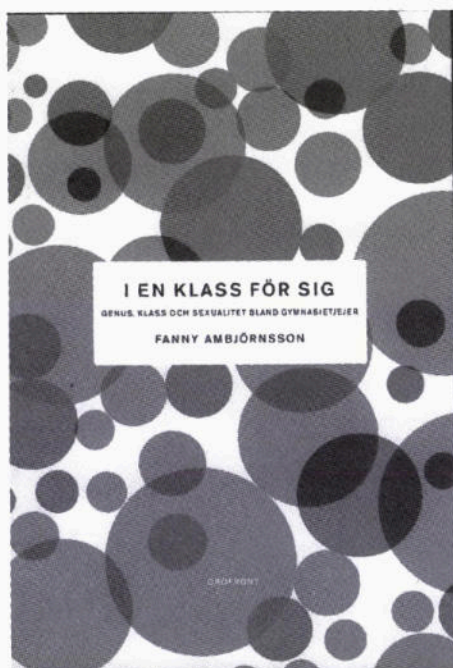
Dette er også ei bok med et innebygd plot: Den forteller en spennende historie om endrete kvinneliv over tre generasjoner. De empiriske kapitlene er også skrevet i en mer ledig sjanger som sklir over i det skjønnlitterære: Innimellom tok jeg meg selv i å glede meg til å finne ut hvordan det skulle gå til slutt. Hvordan går det med yngste generasjon? Men dette er selvfølgelig ingen avsluttet historie. Her er det bare å si som på film: Fortsettelse følger... Her er det duket for nye undersøkelser. Særlig gleder jeg meg til det kommer studier med utgangspunkt i unge kvinner som *ikke* har endt opp i storbyen eller som *ikke* har høyere utdanning eller som *ikke* begjærer menn. Og ikke minst ser jeg fram til å lese om kjeder av kvinner i Norge som selv er født i et annet land eller har foreldre som

er det. Hva forteller de om sin barndom og ungdomstid, og hvilke samfunnsendringer vitner disse livene om? ★

FANNY AMBJÖRNSSON:
I EN KLASS FÖR SIG. GENUS,
KLASS OCH SEXUALITET BLAND
GYMNASIETJEJER

Ordfront förlag, 2004

Omtale ved Guro Korsnes Kristensen

Hvordan blir man jente? Dette er spørsmålet sosialantropolog Fanny Ambjörnsson søker svar på når hun dag etter dag oppsøker den samme videregående skolen i en av Stockholms forsteder for å gjøre feltarbeid blant et trettitalls unge jenter på to ulike studielinjer. Og med denne boken, som er Ambjörnssons doktorgradsavhandling, får også vi som lesere små glimt inn i de ulike hverdagshendelsene hvor igjennom de unge jentene stadig skaper og blir skapt som kjønnede, og også bestemte typer kjønnede individer.

For å finne og utforske denne både konkrete og også like fullt nærmest ugripelige gjøringen av kjønn, blir idealer, normer og krav jentene forholder seg til, samt normalitet og forholdet mellom normalitet og avvik, sentrale omdreiningspunkt. Viktige spørsmål blir hva jentene kan gjøre og ikke gjøre, og hvordan deres handlinger virker inn på hva slags jente de oppfatter seg selv som og blir oppfattet av andre som. Med fraspark i post-strukturalistisk inspirert kjønnssteori og teorier om normaliseringsprosesser forsøker så Ambjörnsson å ringe inn grensene for det hun kaller en normativ femininitet for de jentene hun studerer. For hva er en «riktig» eller «normal» jente for disse unge gymnaskvinnene, og hvordan skapes, opprettholdes, utfordres og forhandles denne eller disse normalitetene?

Et premiss i studien, som Ambjörnsson med dette prosjektet også har som siktemål å utforske videre, er at det er en nær sammenheng mellom kjønnskakende prosesser og idealer, forestillinger og handlinger knyttet til seksualitet, og at dette i hovedsak dreier seg om en normerende heteroseksualitet. De feminine kjønnsposisjoner og den normative femininiteten som Ambjörnsson søker hos de unge jentene, må altså forstås som skapt innenfor et heteronormativt rammeverk, og et siktemål med studien er slik å undersøke hvordan feminine kjønnsposisjoner skapes innenfor rammene av en heteronormativ ordning.

Inspirert av blant annet Beverly Skeggs velger Ambjörnsson å implementere kategorien sosial klasse som en variabel. Tanken bak dette er slik jeg leser Ambjörnsson, en hypotese om at forskjellige sosiale klasser gjør og skaper kjønn på forskjellige måter, og at dette har å gjøre med hvordan heteronormerende prosesser virker og forstås forskjellig i ulike sosiale klasser. Å undersøke og sammenligne sosiale klasser vil slik både kunne si noe om forholdet mellom nettopp det å gjøre kjønn og

bestemte forståelser av seksualitet, og også noe om hvordan kategoriene kjønn, seksualitet og sosial klasse virker inn på eller også konstruerer hverandre på bestemte måter. For å undersøke dette velger Ambjörnsson å studere jenter på to forskjellige linjer, hvorav den ene er yrkesforberedende (Barn- og Fridtsprogrammet) og den andre studieforberedende (Samhällsvetenskapsprogrammet). Begge linjene er lokalisert på samme skole, og nasjonalt skiller linjene seg fra hverandre ved at den yrkesforberedende linjen rekrutterer mest fra arbeiderklassen og den studieforberedende mest fra middelklassen. Både denne generaliseringen og det problematiske ved å sammenligne de to klassene blir diskutert, samtidig som at nettopp dette skillet går som en rød tråd gjennom hele boken.

Også etnisitet introduseres som en sosial kategori som vurderes å ha innvirkning på og være forbundet med de andre kategoriene i kjønnsskapende prosesser. Flere steder skriver Ambjörnsson at hun fokuserer på skjæringspunktene mellom kjønn, seksualitet, klasse og etnisitet, og i kapittel 7, Svensk, fri og jämställd, er temaet nettopp å undersøke hvordan bildet av innvandrerene på ulike måter har innvirkning på hvordan jentene skaper kjønn.

Det er en god og fengende bok Ambjörnsson har skrevet, og man må anta at den er noe bearbeidet både språklig og stilmessig etter at den ble levert som avhandling. Allerede fra første side demonstreres en fortellerevne som gjør boken lett å lese og lett å like, og når det gjelder lesbarhet, har forfatteren også drahjelp fra de mulighetene som ligger i å presentere materiale produsert gjennom etnografisk metode. I hvert kapittel er større passasjer viet til lengre situasjonsbeskrivelser, personkarakteristikker og samtaleutsnitt, og vekslingene mellom feltarbeidsopplevelsene, teori og analyse fungerer godt. Også forfatterens egen tilstedeværelse i teksten er positiv,

og ikke minst er det tydelig at Ambjörnsson har gjort et godt feltarbeid hvor hun har lyktes i å produsere et rikt og solid materiale til å diskutere og besvare de spørsmål hun søker svar på.

Også gjenkjennelse kan være en grunn til at denne boken leses og likes. For gjennom Ambjörnssons fortellerkunst ser vi disse unge jentene så tydelig for oss, der de sitter på benkene i friminuttet og fletter hverandres hår, roper i gangene eller protesterer og stønner oppgitt over læreren. På samme tid vil jeg hevde at det er noe problematisk og irriterende ved disse bildene og scenarioene. For ikke bare ser vi dem for oss, vi har også sett dem før. I filmer, på TV, i bøker og i blader. Faktisk i svært mange av de kanalene hvor vi presenteres for kategorien ung kvinne, og da blir det også noe endimensjonalt og typisk over det. Særlig gjelder dette de beskrevne forskjellene mellom jentene på de to ulike studielinjene. For selvsagt må de i praksisutdanningen banne mye, rope i gangene, kjeft på lærerne og kle seg mer utringet enn de mer politisk korrekte, forsiktige og pliktoppfyllende jentene i den studieforberedende klassen. Spørsmålet jeg derfor ikke kan unngå å stille, er om ikke Ambjörnsson også kunne sett noe annet?

I analysene forsvinner imidlertid mye av det enkle, typiske og tydelige, og etter hvert som Ambjörnsson introduserer nye tema og tanker utover i boka, blir bildene mer komplekse, tidvis overraskende og absolutt spennende. Det blir også tydelig at normalitet er en fruktbar inngang til å forstå de prosesser hvorigjennom man blir jente, og videre at bestemte kombinasjoner av kjønn, seksualitet, klasse og etnisitet fremstilles som mer normalt og slik også som bedre enn andre kombinasjoner. I kapittel 8, Vikten av att vara sig själv, illustreres dette gjennom en meget god analyse hvor Ambjörnsson viser at jo nærmere man befinner seg den såkalte nor-

maliteten, jo lettere kan man betraktes som et fritt individ som også er «seg selv». Som et eksempel på nettopp dette, får vi lese om hvordan den ene lesbiske informanten beskrives som mer «seg selv» når hun skiftet klesstil fra «typisk lesbisk» til mer «vanlig».

Ved å se og analysere det å bli jente som nært forbundet med seksualitet, klasse og delvis også etnisitet, og ved å hevde at det snarere enn kjønn, seksualitet, klasse og etnisitet i seg selv, er forholdet mellom dem som interesserer henne, kan Ambjörnsson hevdes å skrive seg inn i det som kan betegnes som en interseksjonalitetsdiskurs. Det er også med undring jeg registrerer at ordet interseksjonalitet ikke er nevnt i en avhandling hvor koblingen kjønn, klasse og etnisitet inngår i tittelen. Men mer enn det savner jeg henvisninger til annen nyere kjønnsforskning som i likhet med Ambjörnsson er opptatt av skjæringspunktet mellom ulike kategorier. Det er også godt mulig at Ambjörnsson bevisst velger å skygge unna interseksjonalitetsordet, da det både er omdiskutert og også stiller høye krav til nettopp det å tenke flere kategorier sammen uten at det egentlig finnes noen gode instruksjoner på hvordan man faktisk gjør dette i studiene og analysene. Likevel kan det være at Ambjörnsson ville tjent på et mer aktivt forhold til interseksjonalitetstenkningen. Slik jeg leser denne boken, er det nemlig noe problematisk ved hvordan hun forholder seg til de forskjellige kategoriene hun studerer og forholdet mellom dem. For mens kjønn og seksualitet forstås og behandles som noe som stadig gjøres og skapes i dynamisk mellommenneskelig samhandling, fremstår sosial klasse som en tradisjonell variabel hvorigjennom forskjeller og likheter skal kunne studeres og nærmest også kunne forutsies. Det samme problemet oppstår når etnisitetskategorien introduseres, og fremfor å være noe man gjør, forhandler, leker med og utfordrer, fremstilles etnisitet som noe man har og er. Den største innven-

dingen mot etnisitetskategorien slik den anvendes her, er imidlertid at de etnisk andre, til tross for at de også finnes i skoleklassen og i miljøet, nærmest utelukkende analyseres som noe de hvite svenske jentene skaper og forstår seg selv igjennom.

Og nettopp her, i det jeg leser som en mer tradisjonell omgang med kategoriene klasse og etnisitet, tror jeg også at noe av forklaringen på problemet jeg føler ved beskrivelsen av gymnasjentene ligger, og her mener jeg også at Ambjörnsson kunne tjent på et enda mer utstrakt interseksjonalitetsperspektiv. For mens den tilnærmingen hun her har valgt ved å sammenligne de to skoleklassene ikke kan komme unna generaliserende forskjeller og likheter, ville hun ved å holde fokuset på veikrysset (intersection) og vente der og se hvilke sammenvevinger og samkonstruksjoner som trer frem, kanskje kunne fått enda mer komplekse bilder av sammensatte individer enn hun allerede har. I så fall er et relevant spørsmål hvor mye kompleksitet en tekst kan tåle uten at den blir umulig å produsere og lese uten å gå seg helt bort. Men så er det ikke enkelt å bli jente heller. ★

KRISTIN SKJØRTEN: SAMLIVSBRUDD OG BARNEFORDDELING

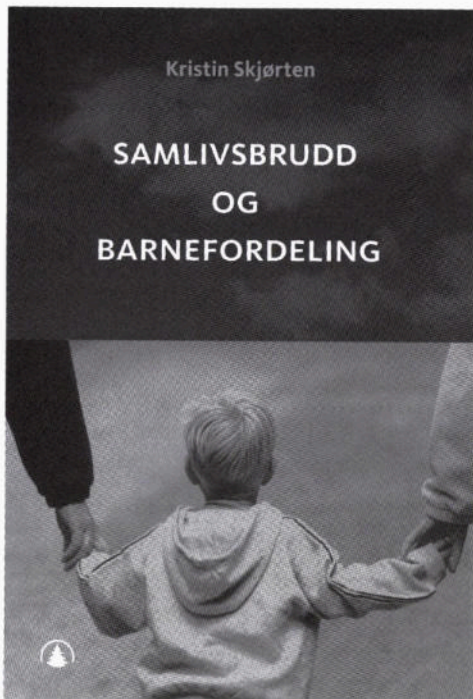
Gyldendal akademisk, Oslo 2005

Omtale ved Trine Annfelt

Kristin Skjørten har skrevet boka *Samlivsbrudd og barnefordeling*. Tema er de forståelser av omsorg for barn som kommer til uttrykk gjennom rettsapparatet, først og fremst gjennom lagmannsrettens avgjørelser om hvor barn skal bo fast etter samlivsbrudd. Boka kom ut i 2005. Den sammenligner syste-

matisk sine funn med tilsvarende undersøkelser av lagmannsrettsdommer fra henholdsvis 1980 og 1990. Slik får vi en innsikt i stabilitet og endring i normer for vurdering av omsorg og i omsorgsforståelse for barn fra rundt 1970 og fram til rundt år 2000.

Boka innledes med en gjennomgang av de store endringer i familien siden 70-tallet. Husmorfamilien er borte. Mødre er i økende grad yrkesaktive, selv om mange kvinner arbeider deltid i småbarnsperioden. Deres yrkesdeltakelse har fått moderate konsekvenser for tid brukt på barneomsorg. Mellom 1970 og 1990 økte den gjennomsnittlige tiden brukt på omsorgsarbeid faktisk med 3 minutter (!). Tid brukt på husarbeid har gått vesentlig ned, og kvinner bruker mer tid på slikt arbeid enn menn. Den største endringen fra 1970 er at fedres innsats har økt betraktelig, inkludert at det å ta ut fedrekvoten har blitt selvfølgeleggjort. Samtidig tar få fedre ut noe av den delbare permisjonstiden.

Også normer for foreldreskap har endret seg. Den rådende forståelsen i dag er at barn

har behov for oppfølging fra begge foreldrene enten disse lever sammen eller ikke. Foreldres oppfølging av og nærkontakt med barn blir forstått som viktigere nå enn for noen tiår siden. I tråd med dette oppfattes det som en oppgave for det offentlige å legge til rette for å bevare tett kontakt mellom foreldre og barn, selv om de voksnes forhold ryker. I samfunnet som sådan har særlig fedre blitt viet oppmerksomhet, og den allmenne bekymringen har vært forbundet med et eventuelt farsfravær etter samlivsbrudd. Det er en generell antakelse i boka at endringer som de som er referert her, har innflytelse på en rekke normative vurderinger om barn og foreldre. Et sentralt spørsmål som undersøkes er om/hvordan dette kommer til uttrykk i domsavgjørelsene.

Boka har 19 kapitler. Kapittel 2 gjør rede for det rettslige utgangspunktet for barnefordeling og dermed for det bakteppet domsavsigelser – og boka – utfolder seg mot. Det avgjørende lovriteriet skal være barnets beste, samtidig som dette kriteriet selvsagt er underlagt skjønn. Av Barnelovens forarbeider framgår for eksempel at det i avgjørelser om hvor barnet skal bo fast, skal «legges betydelig vekt på hvem som har den sterkeste følelsesmessige kontakt med og har hatt den faktiske omsorg for barnet» (s. 20). Dette skal særlig gjøres gjeldende for små barn. Andre momenter som skal gjøres relevante i vurderingen av hva som er best for barnet, er blant annet risiko ved miljøskifte, hensynet til ikke å splitte søsken, best mulig foreldrekontakt, foreldrenes personlige egenskaper og omsorgssituasjonen framover. En del forhold skal ikke tillegges vekt. Det gjelder hvem av partene som er skyld i samlivsbruddet, ulikheter i økonomi så sant begge kan tilby en grei standard og at arbeid utenfor hjemmet ikke kan brukes mot en part. Av likestillingshensyn skal dommene ikke bidra til å opprettholde et tradisjonelt kjønnsrollemønster, og

et tradisjonelt mønster skal ikke gi uttelling i vurderingen av foreldrenes egnethet. De fleste av bokas kapitler dokumenterer og drøfter så lagmannsrettens bruk av momentene foran slik dette kan leses ut av domstekstene.

I kapittel 18, som er bokas lengste, diskuterer Kristin Skjørten stabilitet og endring i barnefordelingssaker siden 1970-tallet. På det tidspunktet fikk mor omsorgen for barn nesten dobbelt så ofte som far. Rundt tusenårsskiftet var situasjonen at foreldre vant fram i Lagmannsretten omtrent like hyppig. Fedre har altså hatt betydelig framgang i rettsapparatet i løpet av de siste 30 årene. Kapittelet gir sammenfattende drøftinger av endring og stabilitet i de momentene som kan forklare dette. Her skal jeg bare nevne to forhold. Den viktigste lovendringen som kan forklare utviklingen, er ifølge forfatter opphevingen av morspresumpsjonen ved innføringen av Barneloven i 1980. Denne endringen hang dels sammen med de forventningene til likestilling og likedeling som lovgiverne hadde på det tidspunktet, dels sammen med endringer i synet på mors og fars egnethet. Egnethet ble nå knyttet sterkere til en følelsesmessig investering kombinert med omsorgsarbeid enn til en oppfatning om «naturlige» bånd mellom mor og barn. Man opphevet mors fortrinnsrett og argumenterte for at omsorg og tid bruk på barnet likevel ville gi mor et fortrinn framfor far inntil den situasjon hadde oppstått at de faktisk delte likt. Ifølge Skjørten har utviklingen i argumentasjonen for domsavsigelsene ikke gått i denne retningen. Undersøkelser av lagmannsrettsdommer fra 1984 til 2000 viser at opphevelsen av fortrinnsretten ikke har blitt erstattet av vurderinger av den faktiske omsorgen i samlivet. Hvem av partene som har utført hovedomsorgen i samlivet, er som argument svekket over tid.

Skjørten dokumenterer den fortsatt skjeve arbeidsdelingen mellom mødre og fedre i forhold til jobb og omsorg. Denne er først og

fremst et problem ved samlivsbrudd, men når risikoen for brudd er så stor som den faktisk er i dag, er det «[...] oppsiktsvekkende at kvinner fortsatt tør å prioritere omsorgsarbeid fremfor jobb,» skriver hun (s. 122). Det er viktig for barn å bli prioritert, samtidig som sikkerhetsnettet rundt samlivsbrudd er svakere jo dårligere fotfeste man har i arbeidslivet (ibid).

Kapittel 18 diskuterer også domsavsigelsene i lys av normen om egnethet. På den ene siden refereres forskning som viser at omsorgsarbeid kan læres (selvsagt!), og at fedre også når innsatsen tidligere har vært beskjedne, kan utvikle tilstrekkelig omsorgskompetanse dersom omstendighetene krever det. På den andre siden etterlyser Skjørten rettsapparatets vurderinger av forutsetningene for å utvikle slik kompetanse, fordi det kan være forbundet med risiko «[...] å formode at god ivaretagelse av barn kommer av seg selv når situasjonen krever det» (s. 132). Indirekte kan godt omsorgsinnsats og -kompetanse være utslagsgivende for domsavgjørelsen ved at barn knytter seg nærmest til den av foreldrene som er mest tilstede for dem og ved at barnets mening om hvem det vil bo hos skal tillegges stor vekt. Det forandrer imidlertid ikke det jeg her oppfatter som Skjørtens poeng, nemlig at lagmannsrettsdommene selv i beskjedne grad vurderer sannsynligheten for at den framtidige omsorgen blir god nok der barnet skal bo fast.

Kapittel 18 har også en lengre drøfting av sammensatte familiers betydning for barns oppvekst og lagmannsrettens vurderinger av disse. Når vurderes fars eller mors nye familiedannelser som positive for barns oppvekstforhold? Påvirker nye familiedannelser samarbeidet mellom det opprinnelige foreldreparet, eventuelt hvordan? Hvordan ser lagmannsretten på dette? Skjørten skriver at domstolene er tilbakeholdne med å drøfte betydninger av nye familier, unntatt når den

mener at det enten kan ha klare negative eller klare positive konsekvenser for barnets oppvekstvilkår og omsorgssituasjon. Ifølge Skjørten synes det å være behov for mer forskning som grunnlag for mer inngående drøftinger i domsstolene.

Det er et spesielt utvalg av barnefordelingssaker som ankes videre til lagmannsretten. Som Skjørten påpeker er dette saker der partene er sterkt uenige, og der begge mener de har gode kort på hånden. I hennes materiale ble hele 52 av 129 saker anket videre til Høyesterett. 49 av disse sakene ble nektet fremmet. Denne ankefrekvensen peker på at striden mellom foreldrene ikke nødvendigvis opphører med rettskraftig dom. I det siste kapittelet diskuteres dette. På bakgrunn av bokas funn skriver Skjørten at det snarere ser ut til at konfliktnivået kan øke etter gjennomgang i rettsapparatet med de problemer det kan ha for foreldresamarbeidet etter brudd. I denne forbindelse refererer hun forskning som konkluderer med at foreldresamarbeidet etter samlivsbrudd er «nøkkelen til å forstå konsekvensene av skilsmissen for barna», samtidig som denne forskningen viser sammenhengen mellom graden av samarbeid under samlivet og etter bruddet. Boka avsluttes med en kort gjennomgang av det nye tilbudet om rettsmekling ved domstolene. Ved slik mekling spiller advokatene en mer tilbaketrukken rolle mens partene selv skal legge fram sine saker og komme med forslag til løsninger. Meklingen åpner for en mer utstrakt bruk av sakkyndige, og det gis adgang til å prøve ut foreløpige avtaler med tilbud om råd og veiledning i prøveperioden. Hensikten er selvsagt mer robuste avtaler om barnefordeling der sakkyndige, advokater og dommere skal bidra til at foreldrenes fokus flyttes fra egne behov og konflikter til det som synes å ville være den beste løsningen for barna. Skjørten skriver at ordningen er for ny til at man kan vite noe særlig om resultatene,

og kritiske røster har alt hevet seg. Det pekes på at presset mot forlik kan bli for sterkt. Foreldre som fortsatt har en stor konflikt, kan gå med på en forliksavtale de ikke kan leve med, og som det er mulig, men ikke særlig enkelt å endre. Det pekes også på at presset på å oppnå enighet, kan sette hensynet til hva som er den beste løsningen for barna til side.

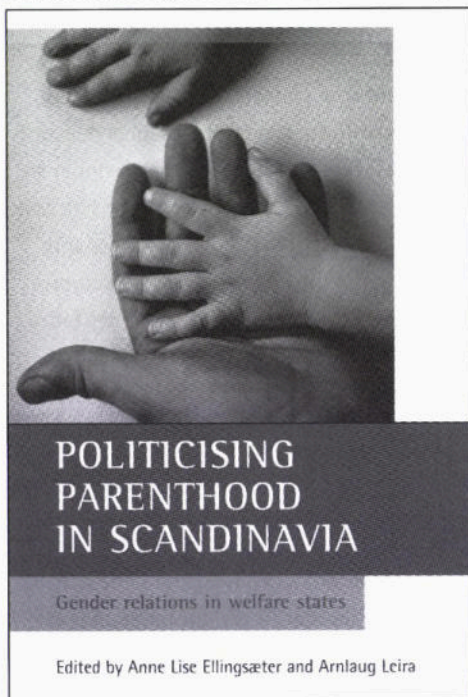
Samlivsbrudd og barnefordeling er en interessant bok som vanskelig lar leseren uberørt. Det bidrar ikke minst de mange eksemplene på konflikter og løsningsforslag fra lagmannsrettsdommene til. Den er også interessant som en fortelling om samspillet mellom samfunnets og rettsvesenets dels skiftende, dels reproduserte representasjoner av hva som er best for barn, og hvem og hva som best kan bidra til dette. Boka kan leses som informasjon om bevegelser i de diskursive formasjoner om kjønn og domstolenes bidrag til disse, men dette er ikke noe eksplisitt fokus i boka. Boka har en styrke ved å trekke inn så mye annen forskning i sine drøftinger av domsavsigelsene. Dette framstår som en grundig bok som synes å gå gjennom de fleste detaljer i det materialet boka bygger på. Likevel er boka i en forstand lettlest, fordi forfatteren har klart å gi materialet en god inndeling, og beskrive og analysere i et godt og lett språk. Her er likevel min innvending mot boka: Det er et mylder av kunnskaper og opplysninger som presenteres, så mye at det kan være lett å gå seg vill. Kristin Skjørten kunne gjort det lettere for sine lesere dersom de oppsummerende drøftingene som følger kapitlene, var ført lengre fram. Samtidig kunne det gjort framstillingen av funnene mer entydig, og jeg antar det er nettopp det forfatteren ikke vil. ★

**ANNE LISE ELLINGSÆTER OG
ARNLAUG LEIRA (RED.)**
**POLITISING PARENTHOOD IN
SCANDINAVIA. GENDER RELATIONS
IN WELFARE STATE**

The Polity Press 2006

Omtale ved Vivian Anette Lagesen

Artikkelsamlingen sammenlikner velferdsपो-

litikk, foreldreskap og arbeidsmarkedsrelasjoner i Norge, Sverige, Danmark og Finland. Disse landene har vært pionerer med hensyn til likestillingspolitikk og politisering av foreldreskap. Boka utforsker slike påstander på en kritisk, oversiktlig og overbevisende måte, ved å beskrive og komparere relasjonene mellom stat og individ med hensyn til politikk for og praktiseringen av foreldreskap. Det overordnede spørsmål er hvilke konsekvenser den nordiske velferds- og familiepolitikken har (hatt) for kjønnsrelasjonene. Artiklene veksler mellom å ta for seg to eller flere land, eller å behandle ett land mer dyptgående. De

bygger på forskjellige typer av datamateriale.

I introduksjonen skisserer redaktørene Ellingsæter og Leira forskningstradisjonen bak boka, skandinaviske studier av forholdet mellom velferdsstaten og familien. Boka skal bidra til å integrere kjønn og foreldreskap i denne forskningen. Skandinavias særstilling med hensyn til likestilling og familiepolitikk, og det høye antall barnefødsler, antas å være interessant for resten av Europa. Som Ellingsæter og Leira uttrykker det: «We can't all become Scandinavians. But we can profit from examples of best practices».

Del 1 behandler de historiske hovedtrekkene i arbeids- og familiepolitikken, likestilling, barnepass og demografi. Leiras bidrag analyserer den sosiale og politiske formingen av foreldreskap i Skandinavia fra 1970 til 2000, inklusive foreldres praksis i forhold til statlig barnepass, betalt foreldrepermisjon og kontantstøtte. Barnepass er blitt et felles ansvar for foreldre og velferdsstaten og dermed forstått som en sosial rettighet. Foreldreansvaret pulveriseres imidlertid ikke, det antar nye former. Man har rett både til å passe barn og til å la være. Siden disse rettighetene er kjønnnet, framstår permisjonsordningene ofte som beregnet på mødre, selv om nordisk familiepolitikk har lagt til rette for mødres yrkesaktivitet og fedres barnepass. Yrkesaktivitet og barnepass skal kombineres. Praksis er derimot mer sammensatt. Leira ser en tendens til polarisering mellom «post-moderne» foreldre som følger denne modellen, og familier som velger mer tradisjonelt. Mødres yrkesaktivitet har økt, mens delt barnepass kommer mye langsommere.

Rønsen og Skrede analyserer sammenhengen mellom foreldrepolitikk og fertilitetsmønstre i det neste kapitlet. Til tross for ulikheter har de nordiske landene bevart et relativt høyt fertilitetsnivå gjennom 1990-tallet, sammenliknet med Europa forøvrig. Spesielt det norske caset tyder på at fami-

liepolitikk har bidratt til dette, men på en kjønnnet måte. Norge og Sverige, som har en høyere andel av deltidsarbeid og et kjønnsdelt arbeidsmarked, har en høyere fertilitetsrate enn Danmark og Finland. Rønsen og Skrede finner at fødselsraten er høyere i kjønnsdelte, «familievennlige» segmenter av arbeidslivet. Dette tyder på at fødselsraten er basert på en manglende likestilling i foreldres tidsbruk på jobb og barnepass.

Del 2 tar for seg foreldres praksiser og respons på familiepolitikken. Lammi-Taskula spør om politiseringen av farskapet har endret kjønnsrelasjonene? De tre viktigste instrumentene i denne sammenhengen er fars permisjon når barnet er født, delt foreldrepermisjon, samt pappakvoten. Ifølge Lammi-Taskula har disse tiltakene hatt en større symbolsk enn faktisk effekt på arbeidsdelingen i arbeidslivet og familien. Forfatteren mener at familiepolitiske ordninger og tiltak er viktige, men utilstrekkelige i slike forhandlinger, så lenge diskursive og sosio-økonomiske krefter forsterker den tradisjonelle kjønnsarbeidsdelingen.

Borchorst argumenterer for at skillet offentlig–privat ble re-introdisert gjennom avviklingen av to-ukers pappapermisjon i Danmark i 2002. Den konservative regjeringen klarte å ramme inn debatten slik at ordningen ble sett på som et uønsket inngrep i privatsfæren. Kjønnede praksiser ble redusert til å handle om individers handlingsrom. Debatten synliggjorde også det danske likestillingspolitiske paradokset med en sterk uformell norm om likestilling og en svak politikk. Velferds- og barnepolitikk er blitt betraktet som kjønnsnøytrale, og fedres rolle som omsorgspersoner er ikke politisert som i Sverige og Norge. Borchorst hevder at dette blant annet skyldes en svak kvinnepolitisk bevegelse. Likevel scorer Danmark høyt på likestilling, muligens fordi det er en sterkere likestillingsnorm blant danske enn blant

norske og svenske foreldre.

Ellingsæter beskriver det norske barneomsorgs-regimet som et dualistisk system som støtter motsetningsfylte familiemodeller, med tre hovedtyper av moderne omsorgspolitiske instrumenter: betalt foreldrepermisjon, kontantstøtte og subsidierte barnepassordninger. Kapitlet drøfter de divergerende målsetninger og interesser som ligger til grunn for permisjonsordningene i Norge: foreldrepermisjon, pappakvote og tidskonto. Hovedutfallet har vært et mer stabilt arbeidsmønster hos norske mødre. Pappakvoten har økt norske fedres permisjonsbruk betydelig, mens tidskontoordningen har vært lite brukt. Ellingsæter konstaterer at permisjonsordningen har bidratt til et større skille mellom hjemme- og arbeidsfæren og reproducerer kjønnsforskjeller. Normen er å være fulltidsmamma i ett år, med rett til å gå tilbake i arbeid etterpå, og det tilbys i praksis ikke pass av barn under ett år. Trenden er et sterkere fokus på barns rettigheter og behov, f. eks. det normative kravet om å amme til barnet er ett år, og det norske omsorgsregimet har primært vært innrettet på barn. Dette antyder en potensiell konflikt mellom kvinners autonomi og barns rett til omsorg fra mor. Ellingsæter foreslår at dette bør transformeres til å bli et spørsmål om ikke bare «gode nok mødre», men også om «gode nok fedre».

Salmi gjennomgår den finske utviklingen av foreldreskapspolitikk, med utgangspunkt i finske småbarnsforeldres syn på permisjonsordningene, fordelingen mellom mødre og fedre, barnehager og kontantstøtte. Finland har en sterkere tradisjon med yrkesaktivitet blant kvinner. Dette uttrykkes gjennom den offisielle politikken som var rettet mot å gi kvinner en lengre pause fra lønnsarbeidet. Foreldrene i Salmis undersøkelse var negative til å jobbe deltid og usikre på om fedre bør få mer permisjon på bekostning av kvinner. Kontantstøtteordningen har bidratt til

en karakteristikk av Finland som et land for hjemmeverende mødre. Salmi imøtegår denne påstanden ved å vise til at permisjonsordningene og kontantstøtten i Finland bare har bidratt til at kvinner forlater arbeidsmarkedet for en periode. Hun mener at det vil bidra til lavere fertilitetsstall hvis ordningene ble avviklet. Målet om et høyt fertilitetsnivå er derfor i strid med målet om økt sysselsetting.

Del 3 konsentrerer seg om arbeidsmarked-familie-relasjonen. Hiilamo utforsker hvordan de økonomiske nedgangstidene på 90-tallet påvirket likestillingspolitikken og familiepolitikken i Finland og Sverige. Hun finner at nedskjæringene ikke førte til dyptgående endringer i familiepolitikken. Modellene forble de samme, bare litt mindre sjenerøse. Dette gjaldt også den økonomiske likestillingspolitikken. Sverige kommer best ut av sammenligningen, siden Finland kuttet mest i tilskuddene til foreldre. Tidlig på 2000-tallet valgte Finland og Sverige ulike familiepolitiske strategier. Sverige gjenopprettet mange av godene til foreldre og økte andre. Finland, derimot, holdt igjen. Dette kan ha sammenheng med at fertilitetsraten i Sverige sank raskt på midten av 90-tallet, mens den i Finland forble høy. Sverige er igjen, konkluderer Hiilamo, i tet når det gjelder økonomisk likestilling.

Boje sammenligner familiers håndtering av jobb-hjem-balansen i Danmark, Sverige, Storbritannia og Nederland, med vekt på hvordan fleksibel arbeidstid og velferdsstatpolitikk påvirker den kjønnte arbeidsdelingen i familiene. Danmark og Sverige representerer velferdsstatene som scorer høyt på likestilling og har en aktiv politikk for å kombinere arbeid og familie. Nederland har et arbeidsregime som oppmuntrer til individualiserte ordninger. Det har ingen omfattende barnepasspolitikk, og det hindrer at likestilling i lønnsarbeid kan kombineres med omsorg for barn. Storbritannia scorer

ekstremt lavt på barnepasspolitikk og arbeidstidsregimer som passer kvinner. Likevel er britiske kvinner yrkesaktive, men mange jobber deltid og i typiske lavtlønnede yrker. Mange mødre i Nederland og Storbritannia forlater arbeidsmarkedet på grunn av manglende eller veldig dyre barnepassordninger. Problemet med å kombinere full jobb og barn kom likevel sterkest til uttrykk i Sverige. Boje mener problemene skyldes arbeidslivets krav og ikke familieforpliktelsene.

Haataja og Nyberg sammenligner Sverige og Finland for å undersøke påstanden om at de representerer henholdsvis en egalitær og en neo-familistisk modell, eller om begge land beveger seg fra en mannlig forsørgermodell til en to-forsørger/to-omsorgsytermodell. Begge deler er både sant og usant, avhengig blant annet av om en studerer familier med yngre eller eldre barn. Kontantstøtteordningen representerer et vannskille fordi den primært påvirker familier med barn under tre år. I Finland øker aksepten for at kvinner er hjemme og tar seg av barna, og praksisen i finske familier tenderer mot en mannlig forsørger og en midlertidig kvinnelig hjemmeverende omsorgsyter. I Sverige fokuserer politikken på en likedeling av omsorgsoppgaver, og foreldres praksis beveger seg i samme retning. For familier med barn over tre år oppmuntres det til yrkesaktivitet i begge land gjennom offentlig subsidierte barnehager. Til tross for dette er andelen yrkesaktive kvinner, andelen to-forsørgerfamilier og mødres bidrag til familieinntekten blitt jevnere mellom Finland og Sverige i dag enn for tyve år siden.

Skevik analyser alenemødres vilkår i Norge, Sverige og Finland. Hun finner at yrkesaktivitet er et mål i alle landene, i like stor grad for alenemødre som for alle andre. Bildet av en stakkarslig hjelpeløs alenemor er forlatt til fordel for bildet av en svakstilt yrkesaktiv i et system hvis politiske mål er en

to-forsørger/to-omsorgsyter-modell. Til tross for solide bevis for at alenemødre fortsatt er en svakstilt gruppe har ingenting blitt gjort for å endre politikken. Dette tolker Skevik som uttrykk for at ideologien om likhet mellom kjønnene gjennomsyrrer de nordiske landene, og blokkerer for utviklingen av en alternativ modell.

Ellingsæter og Leira konkluderer med at politiseringen av foreldreskapet i Skandinavia er en suksesshistorie, demonstrert gjennom den høye andelen yrkesaktive mødre og deres bidrag til familie- og nasjonaløkonomien. Likevel er ikke landene likestilte, og ideen om en to-forsørger/to-omsorgsyter-modell er bare delvis realisert. Den kjønnsmessige arbeidsdelingen endrer seg mest i arbeidsmarkedet og mindre innad i familien. I et slikt perspektiv er velferdsstatens største problem et stadig sterkere press mot verdier som likhet og for økt vekt på individuelle valg. Foreldres valgmuligheter er blitt en høyst innflytelsesrik politisk metafor i velferdsstatsdebatten. Dette er ikke teoretisk begrunnet i fremveksten av nye og komplekse familieformer, men snarere i ideen om personlige valg. Ellingsæter og Leira kritiserer dette fokuset på autonomi og individualitet fordi det tenderer til å gi for lite oppmerksomhet til betydningen av normer og økonomiske og materielle ressurser.

Politikken for fedres deltakelse i omsorgsarbeidet samsvarer ikke med praksis. Det tyder på et potensial til å forbedre foreldreskapspolitikken. Er den lave bruken av permisjonen blant fedre et uttrykk for begrensninger i politikken? Under hvilke betingelser vil «foreldres valg» bli mer i overensstemmelse med formålet? Disse spørsmålene er i tråd med bokas overordnede problemstilling: I hvilken grad kan velferdsstatens politikk endre kjønnsrelasjonene? Svarene er tvetydige, for kjønnslikestilling blir utfordret av spørsmål om valgfrihet, barnas beste og arbeidstidsregimer. Kanskje blir kon-

flikten mellom en omsorgsorientering og en arbeidsorientering den mest grunnleggende? Ellingsæter og Leira stiller det modige spørsmålet om de nordiske lands vekt på en lang omsorgspermisjon og kontantstøtteordninger er riktig når konsekvensen er at mødrene er ute av arbeidslivet i en lang periode. Kanskje er det bare menns deltakelse som kan bidra til å løse dette dilemmaet?

Samlet gir denne boka en nyttig og informativ oversikt. Spesielt interessant var det å lære mer om ulikhetene mellom de nordiske landene. Derfor ble også bidragene som gikk i dybden på ett enkelt land mer givende enn oversiktsartiklene som tok for seg mange land. Disse ble fort uoversiktlige med for mye tallmateriale. Bokas styrke og svakhet er kanskje nettopp denne informasjonsrikdommen og -tettheten som gjør at poengene kan drukne litt. Innsiktene som produseres, uttrykkes i en stor mengde tallmateriale og funn fra tidligere forskning. Kanskje bidrar dette til å gjøre boka mer til en bok for de innvidde enn hva forfatterne hadde tenkt?

Det var få overraskelser med hensyn til funn. Likevel er boka interessant på grunn av den grundige diskusjonen av temaene som belyses. Det beste bidraget er kanskje Ellingsæters analyse av det norske systemet hvor hun gir en stram, skarp og kritisk framstilling av et broket, motsetningsfylt felt. Hun tar også opp temaet om mødres manglende vilje eller ønske om å dele omsorgspermisjons-goder, et sensitivt tema som har vært fraværende i forskningen. Dette problematiserer en sannhet som gjennomsyrrer boka, nemlig at likestilling oppnås ikke før det oppnås i familien. Tittelen på boka peker også mot en annen sannhet: Det er ikke bare politikerne som politiserer foreldreskap. Dette skjer også i høy grad i forskningen, og de fleste av kapitlene tydeliggjør interessante politiske motsetninger også mellom forskerne i boka på dette temaet. ★

BIDRAGSYTERE

Agnes Andenæs, førsteamanuensis

Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1094 Blindern
0317 Oslo
Tlf.: 22 84 52 14
E-post: agnes.andenas@psykologi.uio.no

Trine Annfelt, forsker

Det historisk-filosofiske fakultet
Institutt for tverrfaglige kulturstudier
NTNU
7491 Trondheim
Tlf.: 73 59 18 98
E-post: trine.annfelt@hf.ntnu.no

Eva S. Braaten, vit.ass./forsker

SV-fakultetet
Universitetet i Tromsø
9037 Tromsø
Tlf.: 74 64 45 97
E-post: evab@sv.uit.no

Beret Bråten, stipendiat

Senter for kvinne- og kjønnsforskning
Universitetet i Oslo
Postboks 1040 Blindern
0315 Oslo
Tlf.: 22 85 89 39
E-post: beret.braten@skk.uio.no

Liv Mette Gulbrandsen, professor

Høgskolen i Oslo
Avdeling økonomi-, kommunal- og sosialfag
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf.: 22 45 36 18
E-post: liv-mette.gulbrandsen@oks.hio.no

Nina Jon, forsker

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf.: 22 85 01 36
E-post: nina.jon@jus.uio.no

Guro Korsnes Kristensen, stipendiat

Det historisk-filosofiske fakultet
Institutt for tverrfaglige kulturstudier
NTNU
7491 Trondheim
Tlf.: 73 59 13 88
E-post: guro.kristensen@hf.ntnu.no

Vivian Anette Lagesen, postdoktorstipendiat

Institutt for tverrfaglige kulturstudier
NTNU
7491 Trondheim
E-post: vivian.lagesen@hf.ntnu.no
Tlf.: 73 59 83 78

Hilde Lidén, forskningsleder

Institutt for samfunnsforskning
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
Tlf.: 23 08 61 26/00
E-post: hilde.liden@samfunnsforskning.no

Stefanie von Schnurbein, professor

Nordeuropa-Institut
Humboldt-Universität zu Berlin
Unter den Linden 6
D-10099 Berlin
Tlf.: + 49-(0)30-2093-9737
E-post: Stefanie.v.Schnurbein@rz.hu-berlin.de

Ragnhild Aasland Sekne, cand.philol. og

frilansskribent
Storgt. 24
1440 Drøbak
Tlf.: 41 66 63 40
E-post: ragsek@online.no

Depotbiblioteket

h07007016

2006 Nr 4
Tidsskrift for
kjønnsforskning (trykt)

RETURADRESSE:

KILDEN
Holbergs gt. 1
0166 Oslo

UTGIVER

KILDEN, Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge
<http://kilden.forskningsradet.no>
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no
Tlf.: 22 03 80 80

SKINNING FOR JOINTS
SKINNING FOR JOINTS

Mr. 4

20006